

**Council of Europe
Conseil de l'Europe**

**European Union
Union européenne**

EFFECTIVE INVESTIGATION OF ILL-TREATMENT

Guidelines on European Standards

By
Eric Svanidze

**DIRECTORATE GENERAL OF HUMAN RIGHTS
AND LEGAL AFFAIRS
COUNCIL OF EUROPE**

This translation has been published with the financial support of the European Union and the Council of Europe. It is published as part of the Joint Programme between the European Union and the Council of Europe “Combating ill-treatment and impunity”. The author is a long-term consultant to the Joint Programme.

**Justice Reform and Police Division
Legal and Human Rights Capacity Building Department
Directorate of Co-operation
Directorate General of Human Rights and Legal Affairs
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex**

<http://www.coe.int/justice>

The opinions expressed in this publication are those of the author and do not engage the responsibility of the European Union or the Council of Europe, or the institutions the author works for. They should not be regarded as placing upon the legal instruments mentioned in it any official interpretation capable of binding the governments of member States, the European Union's or the Council of Europe's statutory organs, or any organ set up by virtue of the European Convention on Human Rights.

Սույն թարգմանությունը հրատարակվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի ֆինանսական աջակցությամբ: Այն հրատարակվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի՝ «Վատ վերաբերմունքի և անպատժելիության դեմ պայքարը» համատեղ ծրագրի շրջանակներում: Հեղինակը Համատեղ ծրագրի երկարաժամկետ խորհրդատու է:

Արդարադատության բարեփոխումների և ոստիկանության բաժին
Իրավական և մարդու իրավունքների զարգացման ծրագրերի վարչություն
Համագործակցության տնօրինություն
Մարդու իրավունքների և իրավական հարցերի գլխավոր տնօրինություն
Եվրոպայի խորհուրդ
F-67075 Strasbourg Cedex

<http://www.coe.int/justice>

Սույն հրատարակության մեջ արտահայտված տեսակետները հեղինակին են: Եվրոպական միությունը կամ Եվրոպայի խորհուրդը կամ այն կառույցները, որոնց համար հեղինակն աշխատել է, դրանց համար պատասխանատվություն չեն կրում: Դրանք չպետք է համարվեն որպես իրավական ակտերի որևէ պաշտոնական մեկնաբանություն, որը կարող է պարտականություններ առաջացնել մասնակից պետությունների, ինչպես նաև Եվրոպական միության կամ Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրական մարմինների կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոմիտեի հայի ուժով ստեղծված մարմինների համար:

EFFECTIVE INVESTIGATION OF ILL-TREATMENT

Guidelines on European Standards

By
Eric Svanidze

*Editing of the
Armenian translation by:*

Davit AVETISYAN

President of the Criminal Chamber
of the Cassation Court of the
Republic of Armenia, Lawyer
emeritus, Doctor of Law, Professor

Translators:

**Anna Vardapetyan
Lusine Abrahamyan**

YEREVAN
«ANTARES»
2010

ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Եվրոպական չափանիշներ

Էրիկ Սվանիձե

*Հայերեն թարգմանության
խմբագիր՝*

ԴԱՎԻԹ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի
քրեական պալատի նախագահ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
իրավագիտության թեկնածու,
դոցենտ

Թարգմանիչներ՝

**ԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ
ԼՈՒՄԻՆԵ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ**

ԵՐԵՎԱՆ
«ԱՆՏԱՐԵՍ»
2010

ՔՏԴ 343 : 341.231.14

ՊՄԴ 67.99 (2) 8 + 67.99 (2) 9 + 67.91

Ս 852

Տպագրվում է
ՀՀ դատավորների միության խորհրդի որոշմամբ

Սվանիծե Էրիկ

Ս 410 Վատ վերաբերմունքի արդյունավետ քննություն: Եվրոպական
չափանիշներ.- Եր.: Անտարես, 2010.- 160 էջ:

Սույն գրքույկի նպատակն է աջակցել դատավորներին, դատախազներին, փաստաբաններին, ինչպես նաև իրավակիրառ գործունեություն իրականացնող մյուս մարմիններին ու կազմակերպություններին ծանոթանալու անմարդկային վերաբերմունքի և անպատժելիության դեմ պայքարի հիմնախնդիրներին և դրանց վերաբերյալ եվրոպական չափանիշներին:

Այն կոչված է նպաստելու նշված բնագավառում ներպետական դատարանների իրավակիրառ պրակտիկայի բարելավմանը:

ՔՏԴ 343 : 341.231.14

ՊՄԴ 67.99 (2) 8 + 67.99 (2) 9 + 67.91

ISBN 978-9939-51-194-8

© ՀՀ դատավորների միություն, 2010

© Դավիթ Ավետիսյան, 2010

Բովանդակություն

Ներածություն	10
Հապավումներ	13
I. Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականության հիմքերը.....	14
1.1. Վատ վերաբերմունքի բացարձակ արգելք	14
1.2. Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականությունը	14
II. Արդյունավետ քննության հեռանկարներին աջակցելը և քննչական մեխանիզմների հասանելիությունը	14
2.1. Ընդհանուր դատողություններ	14
2.2. Վատ վերաբերմունքից պաշտպանության հիմնաքարային երաշխիքները	15
2.3. Այլ միջոցառումներ	16
III. Քննությունը. հիմքերը և նպատակները	17
3.1. Քննության հիմքերը	17
3.2. Քննությունների սկզբունքային նպատակները	18
IV. Արդյունավետության որոշումը. առանցքային չափանիշները.....	18
4.1. Անկախությունը և անկողմնակալությունը	18
4.2. Ամբողջականությունը.....	19
4.3. Անհապաղությունը	20
4.4. Իրավասությունը	20
4.5. Տուժողի ներգրավվածությունը և հասարակական վերահսկողությունը.....	21
V. Քննությունների և պատժի ձևերը	21
5.1. Քննության դատավարական ձևերը	21
5.2. Քննչական համակարգեր	21
5.3. Պատժի ձևերը	22
VI. Արդյունավետության երաշխավորումը	22

Ծանոթագրություն	23
Իրավական հիմքը	23
I. Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականության հիմքերը	25
1.1. Վատ վերաբերմունքի բացարձակ արգելք	25
1.2. Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականությունը	26
II. Արդյունավետ քննության հեռանկարներին աջակցելը և քննչական մեխանիզմների հասանելիությունը	33
2.1. Ընդհանուր դատողություններ	33
2.2. Վատ վերաբերմունքից պաշտպանության հիմնաքարային երաշխիքները	34
2.3. Այլ միջոցառումներ	40
III. Քննությունը. հիմքերը և նպատակները	50
3.1. Քննության հիմքերը	50
3.2. Քննությունների սկզբունքային նպատակները	57
IV. Արդյունավետության որոշումը. առանցքային չափանիշները	58
4.1. Անկախությունը և անկողմնակալությունը	58
4.2. Ամբողջականությունը	62
4.3. Անհապաղությունը	73
4.4. Իրավասությունը	75
4.5. Տուժողի ներգրավվածությունը և հասարակական վերահսկողությունը	78
V. Քննության և պատժի ձևերը	80
5.1. Քննության դատավարական ձևերը	80
5.2. Քննչական համակարգեր	84
5.3. Պատժի ձևերը	87
VI. Արդյունավետության երաշխավորումը	90

Հավելված 1

IX. Անպատժելիության դեմ պայքարը 94

Հավելված 2

X. Մարդու իրավունքների հանձնակատարի դիրքորոշում
Ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքների
կապակցությամբ անկախ և արդյունավետ
որոշումներ կայացնելու վերաբերյալ..... 105

Հավելված 3

XI. Խոշտանգումների և այլ դաժան, աննարդկային
կամ արժանապատվությունը նվաստացնող
վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ
քննության և փաստաթղթավորման սկզբունքները 141

Հավելված 4

XII. Խոշտանգումների և այլ դաժան, աննարդկային
կամ արժանապատվությունը նվաստացնող
վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիա
Ընդհանուր հանձնարարական թիվ 2
Մասնակից պետությունների կողմից 2-րդ հոդվածի
փոխատեղումը (իմպլեմենտացիան) 146

Ներածություն

Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի¹ բացարձակ արգելքն ուղղակիորեն բխում է անպատժելիության դեմ պայքարի անհրաժեշտությունից: Անպատժելիության նկատմամբ ներկայիս հետաքրքրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մարդու իրավունքների միջազգային կառույցներում վերջին ժամանակներս ստացվող բազմաթիվ դիմումներում առկա են մեջբերումներ այն մասին, որ պետությունների կողմից պատշաճ կերպով պատասխանատվության չեն ենթարկվում վատ վերաբերմունք ցուցաբերած անձինք:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (**«Պատարանը»**), օրինակ, շարունակում է այս ոլորտում բազմաթիվ անցանկալի որոշումներ կայացնել, չնայած որ առկա են վերջինի կողմից տարիների ընթացքում հստակ մշակված համապատասխան չափանիշներ: Այսպես, 2008 թվականին, ի լրումն Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (**«ՄԻԵԿ»**)² 3-րդ հոդվածի նյութաիրավական խախտման 140 դեպքերի, հայտնաբերվել են նույն հոդվածի դատավարական կողմի խախտման 55 դեպքեր, որոնք կապված են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների և այլ տեղեկությունների արդյունավետ քննության՝ պետություններին ներկայացվող պահանջի խախտման հետ:³ Խնդիրը լուսաբանվել է նաև Եվրոպայի խորհրդի Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման կոմիտեի (**«CPT»**) կողմից, մասնավորապես, վերջինի 14-րդ Ընդհանուր զեկույցում⁴, և այցերի արդյունքում կազմված բազմաթիվ զեկույցներում:

Ի հակադրումն այս նախապայմանների, Եվրոպական հանձնաժողովի և Եվրոպայի խորհրդի կողմից նախաձեռնվել է «Վատ վերաբերմունքի և անպատժելիության դեմ պայքարը» վերտառությամբ

¹ Այսուհետ նշվածներն ընդհանուր առմամբ անվանվելու են «վատ վերաբերմունք»:

² ՄԻԵԿ-ի 3-րդ հոդվածն արգելում է խոշտանգումը, անմարդկային ու նվաստացնող այլ վերաբերմունքը:

³ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2008 թվականի տարեկան զեկույց (նախնական հրատարակություն), Եվրոպայի խորհուրդ, էջ 131:

⁴ Տե՛ս «Անպատժելիության դեմ պայքարը» վերտառությամբ բաժինը:

միասնական ծրագիր: Այս ծրագրի, որի մաս է հանդիսանում սույն հրատարակությունը, ուշադրության կենտրոնում է գտնվում Եվրոպայի խորհրդի հինգ անդամ պետությունների՝ Չայաստանի, Ադրբեջանի, Կրաստանի, Մոլդովայի և Ուկրաինայի, ոստիկանական և իրավապահ համակարգերի գործունեությունը:⁵

Սույն հրատարակությունը բաղկացած է երկու մասից:

Առաջին մասում լուսաբանվում են վատ վերաբերմունքի դեպքերի արդյունավետ քննության վերաբերյալ համապատասխան եվրոպական չափանիշները:

Երկրորդ մասը Ծանոթագրությունն է, որում մեկնաբանված է, թե պետություններից ինչ քայլեր է պահանջվում ձեռնարկել եվրոպական չափանիշներին համապատասխանելու համար:

Երկու բաժիններն էլ բովանդակում են խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքից բխող դատավարական պարտականությունների հետ կապված ժամանակակից չափանիշների ամբողջական ամփոփումը: Ակնկալվում է, որ դրանք կարող են ծառայել որպես համապատասխան նորմերի օգտակար ամփոփում, ինչպես նաև հանդիսանալ դրանք լավագույնս կյանքի կոչելու ուղեցույց:

Առաջին մասում ուշադրություն է հրավիրվել իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորվող վատ վերաբերմունքի վրա⁶, սակայն ենթադրվում է, որ դրանք կարող են օգտա-

⁵ Հեղինակը Միասնական ծրագրի երկարաժամկետ խորհրդատու է: Այս հրատարակության մեջ առկա տեսակետներն ու կարծիքները պատկանում են հեղինակին են և դրանց համար Եվրոպայի խորհուրդը և/կամ Եվրոպական հանձնաժողովը պատասխանատվություն չեն կրում: Դրանք չպետք է դասվեն այնպիսի իրավական միջոցների շարքին, որոնցում առկա պաշտոնական մեկնաբանությունը կարող է պարտականություններ առաջացնել Մասնակից պետությունների, Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրական կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոմիտեի կամ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին եվրոպական կոմիտեի կողմից ստեղծված մարմինների համար:

⁶ 1979 թվականի դեկտեմբերի 17-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 34/169 բանաձևով ընդունված՝ Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց վարվելակերպի կանոնագրքի 1-ին հոդվածում կիրառվում են հետևյալ եզրույթները.

«ա) «իրավակարգը պաշտպանող անձինք» եզրույթը ներառում է այն բոլոր նշանակված կամ ընտրված պաշտոնատար անձանց, ովքեր կապված

կար կիրառություն ունենալ այնպիսի ոլորտում, ինչպիսին քրեակատարողական հիմնարկների համակարգն է, ինչպես նաև մարդու այլ իրավունքների պաշտպանության ընթացակարգերի համար, ինչպիսին ՄԻԵԿ-ի 2-րդ հոդվածում ամրագրված կյանքի իրավունքն է⁷:

լինելով օրենքի կիրառման հետ՝ ունեն ոստիկանական, հատկապես իրավախախտներին ձերբակալելու լիազորություններ.

- բ) այն երկրներում, ուր ոստիկանական լիազորություններն իրականացնում են զինվորական իշխանությունների համազգեստով կամ քաղաքացիական հագուստով ներկայացուցիչները կամ պետական անվտանգության ուժերը, «իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձինք» հասկացությունն ընդգրկում է նման ծառայությունների աշխատակիցներին.
- գ) նկատի է առնվում, որ հասարակությանը ծառայելը ներառում է, մասնավորապես, հանրության այն անդամներին ծառայություն մատուցելը կամ օգնելը, ովքեր անձնական, տնտեսական, սոցիալական կամ այլ արտակարգ բնույթի պատճառներով անհապաղ օգնության կարիք ունեն.
- դ) նկատի է առնվում, որ այս դրույթն ընդգրկում է ոչ միայն բոլոր բռնի, կողոպտչական և այլ վնասակար գործողությունները, այլև տարածվում է քրեական օրենքներով սահմանված արգելքների բոլոր ձևերի վրա: Այս դրույթը տարածվում է նաև քրեական պատասխանատվություն կրելու անկարող անձանց վարքի վրա»:

Չափանիշներում և Բացատրականի մեջ «ոստիկանություն» «իրավակարգը պաշտպանող» եզրույթները կիրառվում են փոխարինաբար:

Ինչ վերաբերում է վատ վերաբերմունքի դեպքերն առանձին անհատների կողմից քննելու պարտականությանը՝ տե՛ս *97 members of the Gldani Congregation of Jehov.ah's Witnesses and 4 Others v.. Georgia*, 2007 թվականի մայիսի 3-ի վճիռ, գանգատ թիվ 71156/01, կետեր 96 և 97:

⁷ Տե՛ս *Ipek v.. Turkey*, 2004 թվականի փետրվարի 17-ի վճիռ, գանգատ թիվ 25760/94, կետեր 182-183. *Timurtas v.. Turkey*, 2000 թվականի հունիսի 13-ի վճիռ, գանգատ թիվ 23531/94/94, կետեր 91-98. ավելի ուշ ընդունված դատական ակտերից տե՛ս *Lyanov.a and Aliyev.a v.. Russia*, 2008 թվականի հոկտեմբերի 8-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 12713/02 և 28440/03, կետեր 116-119:

Հապավումներ

CAT	Խոշտանգումների դեմ Միավորված ազգերի կազմակերպության կոմիտե
CEHRC	Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատար
CPT	Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտե
ՄԻԵԿ	Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա
ECPT	Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին եվրոպական կոնվենցիա
HRC	ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կոմիտե
ICCPR	Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր
Ստամբուլյան արձանագրություն	Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ քննության և փաստաթղթավորման ուղեցույց
OPCAT	Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրություն
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
UNCAT	Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ Միավորված ազգերի կազմակերպության կոնվենցիա

I. Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականության հիմքերը

1.1 Վատ վերաբերմունքի բացարձակ արգելք

1.1.1 *Խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կիրառումը ցանկացած իրավիճակում բացարձակապես արգելվում է: Այս արգելքի որևէ սահմանափակում չի թույլատրվում:*

1.2 Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականությունը

1.2.1 *Առանց վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունները և այլ տեղեկությունները քննելու պոզիտիվ պարտականության արգելքը կլիմի տեսական և պատրանքային, դրանով իսկ թույլ տալով իշխանության ներկայացուցիչներին և նրանց ենթականերին գործել անպատժելիության պայմաններում:*

1.2.2 *Քննության պարտականությունը պահանջում է միջոցառումների փոխկապակցված համակարգի առկայություն, որն ունակ կլիմի ապահովել խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի համար համապատասխան պատասխանատվություն: Այն պահանջում է, որպեսզի պետությունները սահմանեն այնպիսի կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, որոնց միջոցով հնարավոր կլիմի վարույթ հարուցել և համապատասխանաբար պատժել վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց:*

1.2.3 *Պետական մարմինները պետք է իրենց դատավարական պարտականություններն իրականացնեն անպատժելիության դեմ պայքարի իրենց պարտականությանը համապատասխան:*

II. Արդյունավետ քննության հեռանկարներին աջակցելը և քննչական մեխանիզմների հասանելիությունը

2.1 Ընդհանուր դատողություններ

2.1.1 *Պետությունները պետք է սահմանեն կառուցակարգերի և ընթացակարգերի հստակ համակարգ, որի միջոցով կարող են հայտնաբերվել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հաղորդումները, մատնանշումները և ապացույցները:*

2.1.2 Այս համակարգը պետք է հավասար հիմունքներով հասանելի լինի բոլորին, այդ թվում կալանավորված անձանց համար:

2.1.3 Նման համակարգ չձևավորելը կարող է ինքնին հանգեցնել արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականության խախտման:

2.2 Վատ վերաբերմունքից պաշտպանության հիմնաքարային երաշխիքները

2.2.1 Անձի իրեն ձերբակալելու փաստի վերաբերյալ երրորդ անձի տեղեկացնելու, պաշտպան ունենալու և բժշկական զննության ենթարկվելու իրավունքներն ամբողջությամբ կարևոր են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ ապացույցների ձեռքբերման և տեղեկության տարածման համար:

2.2.2 Այս իրավունքները պետք է տրամադրվեն ազատությունից զրկելու սկզբնական պահից: Ոստիկանության օրինական շահերը կարող են պահանջել բացառապես ձերբակալման մասին երրորդ անձին տեղեկացնելու կամ իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունքների կարճաժամկետ հետաձգում: Այս սահմանափակումները պետք է հստակ սահմանվեն և ապահովվեն համապատասխան երաշխիքներով:

2.2.3 Պաշտպան ունենալու իրավունքից բխում են խորհրդապահական տեսակցության և հարցաքննություններին պաշտպանի ներկա գտնվելու իրավունքները: Պետությունները պետք է ապահովեն իրավական ներկայացուցչության համար վճարելու միջոցներ չունեցող անձանց իրավական օգնություն ստանալը:

2.2.4 Բժշկական զննություն անցնելու իրավունքից բխում է դրա իրականացումը ոստիկանության և ոչ բժշկական անձնակազմի անդամի լսողության (եթե բժիշկը հակառակը չի խնդրել) և տեսողության դաշտից դուրս: Բժշկական զննության արդյունքները պետք է պատշաճ կերպով արձանագրվեն և հասանելի լինեն ձերբակալված անձի և նրա պաշտպանի համար:

2.2.5 Ձերբակալված անձի կողմից բժիշկ հրավիրելու իրավունքը պահանջում է պաշտոնապես ծանաչված դատական բժիշկների ծառայությունների ուղղակի և ազատ հասանելիություն:

2.2.6 Անձը պետք է ուղղակիորեն և անհապաղ տեղեկացվի այս հիմնաքարային երաշխիքների և դրանցից բխող իր իրավունքների մասին:

2.3 Այլ միջոցառումներ

- 2.3.1 Ամբողջական ձերբակալման արձանագրությունները կարևոր նշանակություն ունեն վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունների և ապացույցների ձեռքբերման համար:
- 2.3.2 Դատախազները և դատավորները պետք է պահանջեն ապահովել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունների և ապացույցների տրամադրումը: Նրանք պետք է անշեղ գործունեություն իրականացնեն ստուգելու իրենց ներկայացված անձանց կողմից թույլ տրված վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը: Նրանք պետք է վարույթներն այնպես իրականացնեն, որպեսզի համոզվեն, որ անձինք իրական հնարավորություն ունեն բացահայտ հայտարարություն անելու իրենց նկատմամբ դրսևորված վերաբերմունքի մասին:
- 2.3.3 Պաշտոնատար անձանցից (ներառյալ ոստիկաններից և քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմից) պետք է պաշտոնապես պահանջվի իրավասու մարմիններին անմիջապես հայտնել վատ վերաբերմունքի մասին իրենց հայտնի դարձած հայտարարությունների և այլ տեղեկությունների վերաբերյալ: Եթե պաշտոնատար անձինք իրավասու չեն դրանց արձագանքել, ապա այս տեղեկատվություններն ստանալուց հետո նրանք պարտավոր են իրավասու պաշտոնատար անձանց փոխանցել համապատասխան տեղեկությունը:
- 2.3.4 Քրեակատարողական հիմնարկի բժշկական սպասարկման ծառայությունն առանձնահատուկ դեր ունի: Պատշաճ և խորհրդապահական բժշկական զննությունն առանցքային նշանակություն ունի վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունների և ապացույցների փոխանցման ուղիների ապահովման համար: Բժշկական սպասարկման ծառայությունը պետք է պատշաճ կերպով արձանագրի ազատությունից նոր զրկված անձանց կողմից արված յուրաքանչյուր հայտարարություն կամ այդ անձանց մարմնի վրա առկա յուրաքանչյուր վնասվածք և այդ մասին համապատասխանաբար տեղեկացնի իրավասու պաշտոնատար անձին:
- 2.3.5 Պետությունները պետք է ապահովեն միջոցների բազմազանություն, որոնցով անձինք կամ նրանց ներկայացուցիչները կարող են խորհրդապահական կերպով վատ վերաբերմունքի

մասին բողոքներ ներկայացնել իրավասու ներպետական կամ միջազգային մարմիններին, այդ թվում վերադաս մարմիններին և կառավարական կառույցներին, դատական և դատախազական մարմիններին, մասնագիտացված մարմիններին և տեսչական ու ստուգիչ կառուցվարներին:

- 2.3.6 Անձանց պետք է հնարավորություն տրվի իրականացնելու ՄԻԵԿ-ի 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը՝ իրավասու պաշտոնատար անձանց/մարմիններին ուղարկել չվերահսկվող գրավոր հաղորդումներ:
- 2.3.7 Պահանջի դեպքում պետական մարմինները պետք է պարտավորեցվեն գրանցել բոլոր հայտարարությունները, որոնք, ենթադրվում է, որ կարող են վերածվել բողոքների: Յուրաքանչյուր բողոքի ընդունման և դեպքին հետամուտ լինելու հանգամանքի հաստատման համար պետք է համապատասխան ձևաթուղթ ներկայացվի:
- 2.3.8 Տեսչական և ստուգողական այն կառուցակարգերը, որոնք հնարավորություն են տալիս վեր հանել վատ վերաբերմունքի հանգամանքները, ևս պետք է հավելվեն այս Չափանիշներին:
- 2.3.9 Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց հետ շփվող անձինք պետք է լիովին տեղյակ լինեն վատ վերաբերմունքին հակազդելու իրենց իրավունքի և իրենց հասանելի կառուցակարգերի և ընթացակարգերի մասին:

III. Զննությունը, հիմքերը և նպատակները

3.1 Զննության հիմքերը

- 3.1.1 Զննություն սկսելու պարտականությունը ծագում է այն ժամանակ, երբ իրավասու պաշտոնատար անձինք ստանում են համոզիչ հայտարարություն կամ վատ վերաբերմունքի հավանական առկայության մասին այլ բավականաչափ հստակ մատնանշում: Այս դեպքում քննությունը պետք է իրականացվի անգամ ուղղակի բողոքի բացակայության պայմաններում:
- 3.1.2 Զննության իրականացումը պարտադիր է այն դեպքում, երբ գործ ունենք ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության, ուժի սահմանազանցող կիրառման կամ վատ վերաբերմունքի լուրջ այլ դեպքերի վերաբերյալ վստահելի հայտարարությունների հետ:

- 3.1.3 Հատկապես պետք է ուշադրություն դարձվի ռասայական կամ այլ խտրականության դրդապատճառների քննությանը, որոնք կարող են ընկած լինել վատ վերաբերմունքի հիմքում:
- 3.1.4 Վատ վերաբերմունքի այն դեպքերի քննությունը, որը պարտադիր չէ, պետք է արդյունավետության նույն չափանիշներն ունենա:
- 3.1.5 Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ քննությունը դադարեցնելու կամ մերժելու մասին որոշումները կարող են կայացվել միայն անկախ և իրավասու պաշտոնատար անձի կողմից բոլոր համապատասխան փաստերի ամբողջական և անհապաղ քննության արդյունքում: Նման որոշումները պետք է պատշաճ հետազոտության առարկա հանդիսանան և հրապարակային ու մրցակցային դատական վերահսկողության ընթացակարգի իմաստով վիճարկելի լինեն:

3.2 Քննությունների սկզբունքային նպատակները

- 3.2.1 Արդյունավետ քննությունը պահանջում է իրական ջանքերի գործադրում վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ համապատասխան փաստերի պատշաճ վերհանման և, անհրաժեշտության դեպքում, դրա համար պատասխանատու անձանց բացահայտելու և պատժելու նպատակով:
- 3.2.2 Քննչական մարմինների առջև կարող է նաև խնդիր դրվել սահմանել և կիրարկել միջոցառումներ վատ վերաբերմունքի կրկնակի դրսևորումների կանխարգելման նպատակով:

IV. Արդյունավետության որոշումը. առանցքային չափանիշները

4.1 Անկախությունը և անկողմնակալությունը

- 4.1.1 Քննությունների իրականացմանը ներգրավված պաշտոնատար և որոշում կայացնող բոլոր անձինք պետք է անկախ լինեն քննվող փաստերի հետ առնչություն ունեցող անձանցից:
- 4.1.2 Սա պահանջում է անկախություն գործնական պայմաններ, այլ ոչ միայն ենթակայության կամ ինստիտուցիոնալ հարաբերությունների բացակայություն:
- 4.1.3 Քննությունների իրականացմանը ներգրավված պաշտոնատար և որոշում կայացնող բոլոր անձինք պետք է անկողմնակալ լինեն: Մասնավորապես, նրանք չպետք է առնչված լինեն

ենթադրյալ տուժողների վերաբերյալ կոնկրետ գործով իրականացված քննություններին կամ կայացված որոշումներին:

4.2 Ամբողջականությունը

4.2.1 Վատ վերաբերմունքի քննությունը պետք է ներառի համապատասխան դեպք(եր)ի վերաբերյալ ապացույցների պահպանումն ապահովելու նպատակով բոլոր ողջամիտ քայլերի ձեռնարկումը:

4.2.2 Պահանջվող քննչական միջոցառումների և ապացույցների ցուցակում ներառված են.

- ենթադրյալ տուժողների մանրամասն և ամբողջական հայտարարությունները, որոնք ձեռք են բերվել համապատասխան աստիճանի ջանադրությամբ,
- պատասխանատու անձանց բացահայտման համար անհրաժեշտ համապատասխան հարցաքննությունները և, անհրաժեշտության դեպքում առերեսումները և առանձին այլ քննչական գործողությունները,
- ենթադրյալ տուժողների՝ ֆիզիկական և հոգեկան վիճակի՝ խորհրդապահական և հստակ բժշկական (նախընտրելի է դատաբժշկական) հետազոտությունները: Սրանք պետք է իրականացվեն անկախ և համապատասխան պատրաստվածություն ունեցող անձնակազմի կողմից, ովքեր կարող են ախտորոշել վնասվածքների պատճառները և դրանց համապատասխանությունը հայտարարություններին,
- այլ բժշկական ապացույցները, այդ թվում կալանավորման վայրերի և բժշկական հիմնարկների կողմից կազմված արձանագրությունները,
- համապատասխան վկաների ցուցմունքները, հնարավորության դեպքում ներառյալ կալանավորված այլ անձանց, կալանավայրի վարչակազմի, հասարակայնության ներկայացուցիչների, իրավապահ մարմինների և այլ պաշտոնատար անձանց ցուցմունքները,
- դեպքի տեղի զննությունն իրենցն ապացույցները, այդ թվում վատ վերաբերմունքի դրսևորման ժամանակ կիրառված գործիքներ, մատնահետքեր, մարմնից արտաթորված հեղուկներ և հյուսվածքներ հայտնաբերելու նպատակով: Չննությանը պետք է մասնակցեն դատաբժշկության և այլ ոլորտի մասնագետներ, ովքեր կարող են հավաքել և հետազոտել ապացույց-

ներ, համապատասխան բանավոր նկարագրության հիման վրա ուրվագծել անձի դիմանկարը և/կամ վերականգնել դեպքի հանգամանքները, և

- ձերբակալման արձանագրությունների, որոշումների, գործի նյութերի և կոնկրետ դեպքի վերաբերյալ այլ փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը:

4.2.3 Ապացույցները պետք է հավաքվեն և քննությունները պետք է իրականացվեն ներպետական դատավարական կանոններին համապատասխան: Դատավարական խախտումները, որոնք հանգեցրել են հետագա իրավական ընթացակարգերի խաթարման, հանդիսանում են այնպիսի խախտումներ, որոնք պահանջում են միջադեպի վերաբերյալ ապացույցների ապահովման ողջամիտ բոլոր քայլերի իրականացում:

4.2.4 Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը և ապացույցները պետք է ձեռք բերվեն ամբողջական, հետևողական և օբյեկտիվ կերպով,

4.2.5 Քննությունները պետք է լինեն բազմակողմանի:

4.3 Անհապաղությունը

4.3.1 Քննությունները **և հնարավոր իրավական ընթացակարգերը** պետք է իրականացվեն անհապաղ և ողջամտորեն արագ կերպով:

4.3.2 Անհապաղությունը հասարակական վստահության պահպանման գրավականն է:

4.4 Իրավասությունը

4.4.1 Քննչական մարմինները պետք է լիարժեք իրավասություն ունենան գործի հանգամանքները պարզելու և անհրաժեշտության դեպքում պատասխանատու անձանց բացահայտելու և պատժելու համար:

4.4.2 Իրավական կամ փաստական հանգամանքները չպետք է խոչընդոտեն քննությանը:

4.4.3 Քննչական մարմինները պետք է իրավասու լինեն ժամանակավորապես դադարեցնելու վարույթում գտնվող անձանց ծառայության կամ առանձին պարտականությունների իրականացումը:

4.4.4 Քննչական մարմինները պետք է հնարավորություն ունենան դիմելու պաշտպանության միջոցների՝ համոզված լինելու հա-

մար, որ ենթադրյալ տուժողները և քննությանը ներգրավված այլ անձինք չեն ահաբեկվում կամ այլ կերպ համոզվում չմասնակցել քննությանը:

4.5 Տուժողի ներգրավվածությունը և հասարակական վերահսկողությունը

4.5.1 Վատ վերաբերմունքից ենթադրյալ տուժողները կամ նրանց ներկայացուցչները պետք է ներգրավված լինեն քննչական վարույթներին այն չափով, որն անհրաժեշտ է նրանց օրինական շահերը պաշտպանելու համար: Տուժողները պետք է իրավասու լինեն պահանջելու ձեռնարկել առանձին միջոցներ և անհրաժեշտության դեպքում մասնակցել առանձին քննչական գործողությունների: Նրանք պետք է պարբերաբեր տեղեկացվեն քննության ընթացքի և կայացված բոլոր համապատասխան որոշումների մասին: Նրանց անհրաժեշտության դեպքում պետք է տրամադրվի իրավական օգնություն և նրանք պետք է իրավասու լինեն հասարակական ու մրցակցային դատական վերահսկողության ընթացակարգի իմաստով վիճարկելու քննչական մարմինների գործողությունները կամ անգործությունը:

4.5.2 Առանձնապես լուրջ դեպքերում այս իրավունքի ապահովման համար կարող է պահանջվել հրապարակային քննության իրականացում:

V. Քննությունների և պատժի ձևերը

5.1 Քննության դատավարական ձևերը

5.1.1 Պատշաճ քննչական վարույթները կախված են յուրաքանչյուր գործի փաստական հանգամանքներից, սակայն կարող են ներառել քրեական, կարգապահական և/կամ վարչական ընթացակարգեր:

5.1.2 Ենթադրյալ տուժողները կարող են նաև օգտվել դատական վարույթ հարուցելու իրավունքից՝ առանց սպասելու իրավասու պաշտոնատար անձանց կողմից դրա իրականացմանը:

5.2 Քննչական համակարգեր

5.2.1 Քննության տարբեր ձևերը պետք է ներառվեն փոխկապակցված և փոխներազդող համակարգի մեջ:

5.2.2 Անկախ և արդյունավետ ոստիկանական բողոքարկման մարմինը պետք է օժտված լինի վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների քննության իրավասությամբ:

5.3 Պատժի ձևերը

5.3.1 Վատ վերաբերմունքի դրսևորման դեպքերի հայտնաբերումը պետք է հանգեցնի օրենքով նախատեսված և դրսևորված վատ վերաբերմունքի ծանրությանը համամասն համապատասխան վարչական, կարգապահական և/կամ քրեական պատժի:

5.3.2 Համաներումները կամ ներումները, որոնք խոչընդոտում են արդյունավետ քննության և համապատասխան պատժի նպատակների իրականացմանը, պետք է արգելվեն:

VI. Արդյունավետության երաշխավորումը

6.1.1 Քննչական համակարգերը պետք է ապահովվեն համապատասխան ֆինանսական և տեխնիկական ռեսուրսներով և բարձր պատրաստվածություն ունեցող իրավական, բժշկական և այլ ոլորտների մասնագետներով:

6.1.2 Վատ վերաբերմունքի առնչությամբ քննությունը պետք է գնահատվի փոխկապակցված, միասնական, համապետական համակարգի միջոցով, որը հիմնված կլինի ներկայացված բողոքների, իրականացված քննությունների ու դատական վարույթների և կատարված պատիժների վերաբերյալ հստակ վիճակագրական տվյալների վրա:

6.1.3 Իրավասու պաշտոնատար անձինք պետք է շարունակաբար տեղեկացնեն հասարակական և իրավապահ մարմիններին վատ վերաբերմունքի դեպքերի կապակցությամբ իրականացվող քննությունների, վատ վերաբերմունքի բացահայտված դեպքերի քանակի և, արդյունքում իրականացված գործողությունների մասին:

Ծանոթագրություն

Իրավական հիմքը

Չափանիշները ներառում են այն միջազգային չափանիշները, որոնք ամրագրված են ՄԻԵԿ-ում, Ստրասբուրգի դատարանի շարունակաբար զարգացող նախադեպային իրավունքում և այլ միջազգային կառուցակարգերում: Դրանք կարևորվում են այն առումով, որ կարող են օգնել պետություններին խուսափելու վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ գործերի արդյունավետ քննության դատավարական պարտականությունը չկատարելու կապակցությամբ կայացվող անցանկալի վճիռներից:

Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային իրավունքը որպես ուղեցույց ընդունելով՝ CPT-ն ընդլայնել է երկուստեք իր փաստահավաք գործունեության և հանձնարարականների սահմանները՝ կապված վատ վերաբերմունքի քննության հետ: CPT-ի չափանիշներն ամրագրված են իր 14-րդ ընդհանուր զեկույցում:⁸

Իրենց ակնհայտ արժեքի և որպես համընդհանուր ճանաչում ստացած ցուցանիշներ ունեցած նշանակության շնորհիվ CPT-ի կարծիքները և չափանիշներն այսօր վկայակոչվում են ազատությունից զրկված անձանց իրավունքների վերաբերյալ Դատարանի որոշումների մեծ մասում:⁹ Սակայն CPT-ի գործունեության կարևորությունն ավելի հեռուն է գնում: Իր պարզաբանումների ուժի, մասնակից պետություններ ի պաշտոնե (*ex officio*) զուգահեռաբար կատարվող այցերի և կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու իրավասության շնորհիվ CPT-ն կատարում է չափանիշներ սահմանող, քվազիօրենսդիր դեր: Նրա հանձնարարականները, այսպիսով, լուրջ նշանակություն են ձեռք բերում ազա-

⁸ Տե՛ս «Անպատժելիության դեմ պայքարը» վերտառությամբ բաժինը:

⁹ Ի թիվս այլոց տե՛ս *Kalashnikov v. Russia*, գանգատ թիվ 47095/99, վճիռ, 2002 թվականի հուլիսի 15, կետ 97, *Fedotov v. Russia*, 2005 թվականի հոկտեմբերի 25-ի վճիռ, գանգատ թիվ 5140/02, կետեր 54-55, *Mammadov (Jalaloglu) v. Azerbaijan*, 2007 թվականի հունվարի 11-ի վճիռ, գանգատ թիվ 34445/04, կետեր 38-39, *Ramishvili and Kokhreizidze v. Georgia*, 2009 թվականի հունվարի 27-ի վճիռ, գանգատ թիվ 1704/06, կետ 70:

տություներից զրկված անձանց իրավունքների պաշտպանության առումով:

Չափանիշների շարադրանքում օգտագործված այլ միջազգային աղբյուրների թվին են դասվում ICCPR-ն և UNCAT-ը, ինչպես նաև դրանց կոնվենցիոնալ մարմինների՝ HRC-ի և CAT-ի դիտարկումները, ընդհանուր մեկնաբանությունները և օրենսդրությունը: Որպես առանձնահատուկ չափանիշների ամբողջություն հատկապես կարևորվում է հանրահայտ՝ *Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ քննության և փաստաթղթավորման ուղեցույցը* («Ստամբուլի արձանագրություն»): Այն առնչվում է վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների գնահատմանը, փաստաթղթավորմանը և քննությանը: Այն նաև վկայակոչում է Դատարանի վճիռները:¹⁰

Այս միջազգային փաստաթղթերի կատարումը, որպես կանոն, թողնված է պետության հայեցողությանը, սակայն դրանցով սահմանված շրջանակները հիմք են ստեղծում դրանք մերպետական օրենսդրության մեջ ներմուծելու համար: Դրանցից որոշներն անգամ ուղղակիորեն կիրառելի են առանձին անձանց և իրավիճակների նկատմամբ, ուստի դրանցում ամրագրված չափանիշների պարզաբանումն առանցքային նշանակություն ունի:

¹⁰*Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետ 100:

I. Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականության հիմքերը

1.1 Վատ վերաբերմունքի բացարձակ արգելք

1.1.1 *խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կիրառումը ցանկացած իրավիճակում բացարձակապես արգելվում է: Այս արգելքի որևէ սահմանափակում չի թույլատրվում:*

Վատ վերաբերմունքի արգելման բացարձակ և անբացառելի բնույթը բխում է ՄԻԵԿ-ի տեքստից: 3-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝ «Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի» և 15(2)-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ՝ «Այս դրույթը չի կարող հիմք ծառայել՝ շեղվելու Զոդված 2-ից՝ բացառությամբ պատերազմական օրինական գործողությունների հետևանքով մարդկային զոհերի կապակցությամբ, կամ Զոդված 3-ի, Զոդված 4-ի կետ 1-ի և Զոդված 7-ի դրույթներից»: Սա նաև արտացոլված է Դատարանի կողմից 3-րդ հոդվածի վերաբերյալ գործերով կիրառվող ընդունված ձևակերպման մեջ.

«Ինչպես բազմաթիվ դեպքերում Դատարանը նշել է, 3-րդ հոդվածը սահմանում է ժողովրդավարական հասարակության ամենահիմնարար արժեքներից մեկը: Անգամ ամենաբարդ իրավիճակներում, ինչպիսիք են սիսթեմային և կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարը, Կոնվենցիան բացարձակ արտահայտություններով արգելում է խոշտանգումը և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատժը: Ի տարբերություն Կոնվենցիայի և 1-ին և 4-րդ Արձանագրությունների շատ նյութաիրավական դրույթների, 3-րդ հոդվածը, 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված թույլտվությունից բացի, որևէ բացառություն կամ սահմանափակում չի նախատեսում, անգամ ազգի գոյությանը սպառնացող արտակարգ դրության դեպքում [...]»:¹¹

Համանման կերպով՝ CPT-ի դիրքորոշումն աներկբա է.

«Փաստորեն, հենց արտակարգ դրության ժամանակ է, որ խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի արգելքը հատկապես

¹¹ *Zelilof v.. Greece*, 2004 թվականի մայիսի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 17060/03, կետ 42:

կարևորվում է, և իրավամբ ստուգման է ենթարկվում հասարակության մեջ մարմնավորված հիմնարար արժեքների պահպանմանն ուղղված հասարակության պատրաստակամությունը:

Ստրկության արգելքի նման, խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի արգելքը հանդիսանում է մարդու այն մի քանի իրավունքներից մեկը, որոնք սահմանափակման չեն ենթարկվում: «Ե՛հիշտ հավասարակշռություն պահպանելու» վերաբերյալ դատողությունները սխալական են, երբ օրակարգում են մարդու նման իրավունքները: Իհարկե, ահաբեկչության դեմ պայքարելու համար պահանջվում են հաստատակամ գործողություններ, սակայն չի կարելի թուլատրել, որ այդ գործողությունները վերածվեն մարդկանց խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ենթարկման: Ժողովրդավարական հասարակությունները պետք է հավատարիմ մնան այլ հասարակություններից իրենց տարբերող իրական արժեքներին»:¹²

Վատ վերաբերմունքի բացարձակ արգելքը նաև Մարդու իրավունքների և ահաբեկչության դեմ պայքարի վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի պարզաբանումների հիմնաքարն է,¹³ և վերջերս հաստատվել է նաև CAT-ի կողմից¹⁴:

1.2 Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականությունը

1.2.1 *Առանց վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունները և այլ տեղեկությունները քննելու պոզիտիվ պարտականության՝ արգելքը կլինի տեսական և պատրանքային՝ այդպիսով թույլ տալով իշխանության ներկայացուցիչներին և նրանց ենթականերին գործել անպատժելիության պայմաններում:*

Չնայած տառացի ամրագրման բացակայությանը՝ 3-րդ հոդվածը սահմանում է ոչ միայն վատ վերաբերմունք դրսևորելուց ձեռնպահ մնալու պարտականություն, այլ նաև պոզիտիվ գործողություններ

¹² CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 15-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2005) 17, Ներածություն:

¹³ Տե՛ս 2002 թվականի հուլիսի 11-ին Նախարարների խորհրդի կողմից ընդունված տեքստի Չափանիշ IV.:

¹⁴ «Համապատասխանաբար՝ Կոմիտեն գտել է, որ վատ վերաբերմունքի արգելքը ևս Կոմվենցիայի իմաստով սահմանափակման ենթակա չպետք է լինի և դրա կամխումը պետք է իրականացվի արդյունավետ և սահմանափակման չենթարկվող միջոցներով»: Ընդհանուր մեկնաբանություն N2, CAT/C/GC/2, կետ 3:

կատարելու պարտականություն է նախատեսում: Պոզիտիվ պարտականության հայեցակարգը բխում է 1-ին հոդվածում ամրագրված ՄԻԵԿ-ով նախատեսված իրավունքների և ազատությունների ապահովման պահանջից: «Ապահովել» բառը ենթադրում է այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելու պոզիտիվ պարտականության առկայություն, որոնց արդյունքում կապահովվի իրավունքների երկուստեք՝ տեսական և գործնական պատշաճ պաշտպանություն:

Վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պոզիտիվ պարտականության այս առկայությունն ուղղակիորեն սահմանվել է Ղատարանի կողմից, որը «հիշեցնում է, որ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը սահմանում է վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարությունների արդյունավետ քննության պոզիտիվ պարտականություն (*Assenov and Others . . .* « 101-106)»: ¹⁵ Ղատարանն իր դիրքորոշումը հիմնավորել է հետևյալ կերպ.

«Ղատարանը հիշեցնում է, որ եթե անձը անում է վստահելի հայտարարություն այն մասին, որ ինքն ի խախտումն 3-րդ հոդվածի՝ ենթարկվել է խոշտանգման ոստիկանի կամ նման այլ պետական պաշտոնատար անձի կողմից, ապա այդ դրույթը Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով ամրագրված «իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար Կոնվենցիայով սահմանված իրավունքների և ազատությունների ապահովման» պետությունների ընդհանուր պարտականության հետ մեկտեղ ենթադրում է արդյունավետ պաշտոնական քննության առկայություն:... Այլ կերպ ասած, խոշտանգումների և անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի ընդհանուր իրավական արգելքը, չնայած որ հիմնարար կարևորությամբ, գործնականում ոչ արդյունավետ կլինի և որոշ դեպքերում հնարավոր կլինի պետական մարմինների կողմից խախտել իրենց տրամադրության տակ գտնվող անձանց իրավունքները և փաստացի մնալ անպատժելի (ի թիվս այլ արբյուրների՝ տես *Labita v. Italy* [GC], գանգատ թիվ 26772/95, կետ 131, ՄԻԵԿ 2000-IV)»: ¹⁶

Համանման կերպ՝ CPT-ն նշել է, որ.

«խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքի նկատմամբ վստահելիությունը խարխլվում է ամեն անգամ, երբ նման հանցագոր-

¹⁵ *Afanasyev. v.. Russia*, 2005 թվականի ապրիլի 5-ի վճիռ, գանգատ թիվ 38722/02, կետ 69:

¹⁶ *Bekos and Koutropoulos v.. Greece*, 2005 թվականի դեկտեմբերի 13-ի վճիռ, գանգատ թիվ 15250/02, կետ 53:

ծությունների համար պատասխանատու անձինք չեն պատժվում իրենց արարքների համար: Եթե վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկության վերհանմանը չի հաջորդում անհապաղ և արդյունավետ պատասխանատվությունը, ապա այն անձինք, ովքեր տրամադրված են վատ վերաբերմունք դրսևորել ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ, շատ շուտով կհամոզվեն, և բավական լուրջ հիմքերով, որ կարող են նման կերպ վարվել և անպատիժ մնալ»: ¹⁷

Խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի կանխարգելման պարտականություններն առավել ամբողջական սահմանված են UNCAT-ում: Ի լրումն քննելու պարտականության (հոդված 12), այն վկայակոչում է «օրենսդրական, վարչական, դատական և կանխարգելման այլ միջոցները», ինչպես նաև այնպիսի առանձնահատուկ դրույթների անհրաժեշտությունը, ինչպիսիք են.

- անձի արտաքսման, վերադարձման կամ մեկ այլ պետության հանձնման կանխումը, եթե լուրջ հիմքեր կան ենթադրելու, որ նա կարող է խոշտանգման ենթարկվել (հոդված 3),
- խոշտանգման բոլոր գործողությունների քրեականացումը (հոդված 4),
- խոշտանգումը հանձնման ենթակա հանցագործություն դիտելը, և խոշտանգումների կապակցությամբ հարուցված քրեական վարույթով այլ պետությունների կողմերի հետ համագործակցելը (հոդվածներ 5, 7 և 8),
- ենթադրյալ հանցագործներին կալանավորելը (հոդված 6),
- իրավապահ և համապատասխան այլ մարմինների անձնակազմերի ուսուցումը (հոդված 10),
- իրավապահ գործունեության կանոնների, ցուցումների, մեթոդների և պրակտիկայի պարբերաբար վերանայումը (հոդված 11),
- բողոքարկման պատշաճ համակարգի գործունեությունը (հոդված 13),
- արդար և համապատասխան փոխհատուցման հնարավորությունը (հոդված 14), և

¹⁷ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 25:

- խոշտանգման արդյունքում տրված ցանկացած վկայության՝ տուժողների դեմ որպես ապացույց չվկայակոչվելու ապահովումը (հոդված 15):

Այս ցանկն սպառնիչ չէ և թարմացվել է OPCAT-ի կողմից: Այն ներառում է անկախ փորձագիտական մարմինների կողմից կալանավայրեր պարբերաբար այցելելու համակարգի ձևով մոնիթորինգի միջոցառումների համընդհանուր նվազագույն չափանիշներ, ինչպես նաև ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներ:

Վատ վերաբերմունքի կանխարգելման և քննության իրականացման պարտականության միջև առկա կապը պետության ներկայացուցիչների և հակահարեկչական ենթատեքստի շեշտադրմամբ ուղղակիորեն ընդգծվել է CAT-ի կողմից:

«Կոմիտեն շեշտադրում է, որ խոշտանգումների կանխարգելման պետության պարտականությունը վերաբերում է նաև բոլոր անձանց, ովքեր *de jure* կամ *de facto* գործում են պետական մարմնի անունից կամ նրա հրահանգով կամ կապված են նրա հետ: Անհրաժեշտ է, որպեսզի յուրաքանչյուր պետական մարմին անմիջականորեն վերահսկի իր ծառայողներին և այն անձանց, ովքեր գործում են իր հրահանգով, և պետք է վերհանի ու Կոմիտեին զեկուցի, ի թիվս այլոց, հակահարեկչական միջոցառումների արդյունքում կիրառված խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերի և դրանց քննությանը, պատասխանատու անձանց պատժելուն և ապագայում խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերի կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների վերաբերյալ՝ պատշաճ ուշադրություն դարձնելով երկուստեք՝ անմիջական իրավախախտների և դրդչության, համաձայնության կամ թույլտվության հետ կապված գործողությունների դեպքում՝ ղեկավարման շղթայում գտնվող պաշտոնատար անձանց իրավական պատասխանատվության հարցերին»:¹⁸

Մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական պայմանագրերը նվազ առանձնահատուկ են, փոփոխությունների հնարավորություն են թողնում: Այդ իսկ պատճառով, CPT-ի ուղեցույցն ուսուցողական է: Գործնական մոտեցման այլ տարրերի վերաբերյալ վերջինիս տեսակետները շարադրված են դրա 14-րդ ընդհանուր զեկույցում:

¹⁸ ընդհանուր մեկնաբանություն N2, CAT/C/GC/2, կետ 7:

«26. Անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել, օրինակ՝ ուսուցման եղանակով, **առաջ մղելու համար** պրոֆեսիոնալ վարքագծի այնպիսի **մշակույթը**, որի դեպքում ոչ պրոֆեսիոնալ (և առաջխաղացման առումով ոչ անվտանգ) է համարվում վատ վերաբերմունքի դիմող գործընկերների հետ աշխատելը կամ միավորվելը, և, ընդհակառակը, ճիշտ և պրոֆեսիոնալ առումով գնահատելի է համարվում այն անձանց թվին պատկանելը, ովքեր ձեռնպահ են մնում մեծ գործողություններից»:

«42. Վերջում, որևէ մեկի մոտ չպետք է կասկած մնա անպատժելիության դեմ պաքարելու կապակցությամբ **պետական մարմինների անվարանության** կապակցությամբ: Դա կխրախուսի մնացյալ բոլոր մակարդակներում միջոցառումների ձեռնարկումը: Անհրաժեշտության դեպքում իշխանությունները պետք է բարձր քաղաքական մակարդակում հայտարարություն անեն, որում առկա կլինի հստակ ուղերձ այն մասին, որ խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի նկատմամբ պետք է լինի «զրոյական հանդուրժողականություն»:

Իր վճիռներում Դատարանը վկայակոչում է նաև արգելքի կանխարգելիչ բաղադրամասի որոշ տարրեր: Դրանցից մի քանիսը դիտվում են որպես արդյունավետ ներպետական ընթացակարգերի վերաբերյալ պահանջի մաս, այլ կերպ ասած, ՄԻԵԿ-ի 3-րդ և 13-րդ հոդվածներից բխող պարտականություններ:¹⁹ Դատարանի կողմից նշվել են նաև Կոնվենցիոն այլ իրավունքներ, որոնք փոխկապակցված են վատ վերաբերմունքի կանխարգելման հետ, դրանց թվին են դասվում.

- ազատությունից ինկոմունիկադո զրկելու արգելքը,
- ձերբակալման պատշաճ արձանագրման պահանջը²⁰ և
- 3-րդ հոդվածի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործման արգելքը:²¹

1.2.2 Զննության պարտականությունը պահանջում է միջոցառումների փոխկապակցված համակարգի առկայություն, որն ունակ կլինի ապահովել խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի համար համապատասխան պատաս-

¹⁹ Ինչպիսին է փոխհատուցում վճարելու պահանջը, տե՛ս *Balogh v. Hungary*, 2004 թվականի հունիսի 20-ի վճիռ, գանգատ թիվ 47940/99, կետ 62:

²⁰ *Meneshev.a v.. Russia*, 2006 թվականի մարտի 9-ի վճիռ, գանգատ թիվ 59261/00, կետ 87:

²¹ *Harutyunyan v.. Armenia*, 2007 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36549/03, կետեր 63-66:

խանատվություն: Այն պահանջում է, որպեսզի պետությունները սահմանեն այնպիսի կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի վարույթ հարուցել և համապատասխանաբար պատժել վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց:

1.2.3 Պետական մարմինները պետք է իրենց քննչական պարտականություններն իրականացնեն անպատժելիության դեմ պայքարի իրենց պարտականությանը համապատասխան:

Դատարանն ընդունում է, որ այս պոզիտիվ պարտականությունները պահանջում են անպատժելիության դեմ պայքարի իրավական, դատավարական և այլ միջոցներ.

«Դիմումատուները կալանավորման ընթացքում վատ վերաբերմունքի են ենթարկվել: Սակայն դիմողներին վատ վերաբերվելու համար ոստիկանության ոչ մի աշխատակից ոչ քրեական, ոչ ոստիկանության ներքին կարգապահական վարույթի կարգով չի պատժվել: [...] Ապա նա նշում է, որ ոչ պրն. Ծիկրիկասը, ոչ պրն. Ավգերիսը չեն հեռացվել ծառայությունից չնայած վարչական վարույթի արդյունքների հիման վրա կազմված զեկույցում առկա հանձնարարականներին [...]: Վերջում ներպետական դատարանը բավարարվել է այն պատճառաբանությամբ, որ դիմողները ձեռքավորման ժամանակ վնասվածքներ են ստացել թեթև հագուստի պատճառով: Այսպիսով, քննությունը արդյունքները շոշափելի չեն եղել և դիմողներն իրենց պահանջների բավարարում չեն ստացել»:²²

Դատարանի վճիռներում առկա են քննություն իրականացնելու պարտականության իրավական բնորոշման վերաբերյալ բազմաթիվ մոտեցումներ: Այն բնորոշվում է կամ միաժամանակ 3-րդ և 13-րդ - հոդվածների²³, կամ ուղղակի 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո: Ենթադրելով, որ համապատասխան բնորոշումը հիմնված է գործի փաս-

²² *Bekos and Koutropoulos v.. Greece*, 2005 թվականի դեկտեմբերի 13-ի վճիռ, գանգատ թիվ 15250/02, կետեր 54 և 55:

²³ *Çelik and İmret v.. Turkey*, 2004 թվականի հոկտեմբերի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 44093/98, կետեր 54-60, *Yaman v.. Turkey*, 2004 թվականի նոյեմբերի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 32446/96, կետ 49, *Afanasyev. v.. Ukraine*, 2005 թվականի ապրիլի 5-ի վճիռ, գանգատ թիվ 38722/02, կետեր 69-70, *Cobzaru v.. Romania*, 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 48254/99, կետեր 80-84:

տական հանգամանքների վրա,²⁴ սակայն ակնհայտ է, որ Դատարանը ելնում է 3-րդ հոդվածում առկա մոտեցումից:²⁵ Յուրաքանչյուր դեպքում ընտրված դասակարգումը չի ազդում պարտականության բնույթի վրա:

Նախադեպային իրավունքից պարզ է դառնում, սակայն, որ քաղաքացիական և վարչական կարգով վնասների փոխհատուցումը Դատարանը դիտում է որպես 3-րդ հոդվածով սահմանված բուն ընթացակարգից ուղղակիորեն դուրս գտնվող ընթացակարգեր: Դրանք հանդիսանում են ՄԻԵԿ-ի 13-րդ հոդվածով սահմանված պարտականություններին վերաբերող տարբեր ընթացակարգեր: Որպես ընթացակարգ՝ դրա արդյունավետությունը, սակայն, կարող է կախված լինել քննության արդյունքներից:

«Կերոնշյալ պատճառներով չի կարելի ասել, որ կատարված քննությունը համապատասխանում է 13-րդ հոդվածին, որի պահանջները ավելի լայն են, քան 3-րդ հոդվածով սահմանված՝ քննություն կատարելու պարտականությունը (տե՛ս *mutatis mutandis*, *Buldan v. Turkey*, թիվ 28298/95, կետ 105, 2004 թվականի ապրիլի 20, *Tanrikulu v. Turkey*, թիվ 23763/94, կետ 119, ՄԻԵԿ 1999-IV, և *Tekdağ*, տե՛ս վերը, կետ 98): Հետևաբար, դիմողին տրամադրված ցանկացած այլ ընթացակարգ, ներառյալ վնասների հատուցման վերաբերյալ պահանջը, հաջողությամբ չի պսակվի և կհանդիսանա տեսական ու պատրանքային, և դիմողին հնարավորություն չի ընձեռվի փոխհատուցում ստանալ: Քաղաքացիական դատարաններն իրավասու են փաստին անկախ գնահատական տալ, մինչդեռ, գործնականում, նախորդ քրեական վարույթին տրված կշիռն այնքան մեծ է լինում, որ անգամ հայցվորի կողմից ներկայացված՝ հակառակը հիմնավորող ամենահանդուգն ապացույցը հաճախ կարող է մերժվել և այդպիսով մնան ընթացակարգը կարող է դառնալ տեսական ու պատրանքային (տե՛ս *Menesheva v. Russia*, թիվ 59261/00, կետ 77, 2006 թվականի մարտի 9-ը, և *Corsacov v. Moldova*, թիվ 18944/02, կետ 82, 2006 թվականի ապրիլի 4) [...] Այսպիսով, Դատարանը կարող է հետևություն անել այն մասին, որ գործի կոնկրետ հանգամանքներում վնասների համար ոստիկանի հետապնդման հնարավորությունը միայն տեսական է»:²⁶

²⁴ *Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետեր 126-127:

²⁵ Տե՛ս *Assenov. v.. Bulgaria*, 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 24760/94, կետեր 106 և 118:

²⁶ *Cobzaru v.. Romania*, 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 48254/99, կետ 83:

Միջազգային չափանիշները վկայակոչում են վատ վերաբերմունքի արդյունավետ քննության պարտականության մի շարք տարրեր: Ի լրումն քննության պատշաճությանը, այն ներառում է այնպիսի միջոցներ, որոնք ապահովում են քննության հարուցման և իրավախախտների համապատասխան պատժման ուղիները: Քննության պարտականության նեղ ընկալման համեմատ, որն ամրագրված է մի շարք միջազգային փաստաթղթերում,²⁷ լայն մեկնաբանման պահանջը²⁸ ենթադրում է պարտականության կատարման հետևողականության բարձր աստիճան, որն իրենում ներառում է վատ վերաբերմունքի անպատժելիության նպատակը: Հետևողականության անհրաժեշտությունը հաշվի է առնվում CPT-ի կողմից իր այցերի արդյունքում հանձնարարականների կազմման ժամանակ:²⁹

II. Արդյունավետ քննության հեռանկարներին աջակցելը և քննչական մեխանիզմների հասանելիությունը

2.1 Ընդհանուր դատողություններ

- 2.1.1** *Պետությունները պետք է սահմանեն կառուցակարգերի և ընթացակարգերի հստակ համակարգ, որի շնորհիվ կարող են հայտնաբերվել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հաղորդումները, մատնանշումները և ապացույցները:*
- 2.1.2** *Այս համակարգը պետք է հավասար հիմունքներով հասանելի լինի բոլոր մարդկանց, այդ թվում՝ կալանավորված անձանց համար:*

²⁷ Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրությունը և Ստամբուլյան սկզբունքները, որոնք, մասնավորապես, խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի քննությունը դիտում են որպես պարզապես աջակցություն քրեական հետաքննմանը կամ կարգապահական սանկցիային (Ստամբուլյան արձանագրության կետ 78): Նեղ ընկալումն ունի քննչական տեխնիկաների և մեթոդաբանությունների վրա ուշադրություն կենտրոնացնելու նպատակի իր հիմնավորումը:

²⁸ Ինչպես երևում է Դատարանի վճիռներից և CPT-ի ուղեցույցից:

²⁹ Տե՛ս 2005 թվականի մայիսի 23-ից հունիսի 3-ն Ալբանիա կատարած այցից հետո CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 24, կետեր 19-55:

2.1.3 *Նման համակարգ չձևավորելը կարող է ինքնին հանգեցնել արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականության խախտման:*

Սույն Չափանիշներում ներկայացված երաշխիքները և չափանիշները կազմվել են՝ նկատի ունենալով ազատությունից զրկված անձանց: Սակայն ՄԻԵԿ-ի 1-ին հոդվածի հիման վրա դրանք պետք է տրամադրվեն պետության իրավասության տակ գտնվող յուրաքանչյուր անձի: Երաշխիքներ, այսպիսով, պետք է տրամադրվեն վատ վերաբերմունքից տուժած բոլոր անձանց:

2.2 *Վատ վերաբերմունքից պաշտպանության հիմնաքարային երաշխիքները*

2.2.1 *Անձի՝ իրեն ձեռքակալելու փաստի վերաբերյալ երրորդ անձի տեղեկացնելու, պաշտպան ունենալու և բժշկական զննության ենթարկվելու բոլոր իրավունքները կարևոր են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ ապացույցների ձեռքբերման և տեղեկության տարածման համար:*

Այս հիմնարար երաշխիքներն ստեղծվել են ոչ միայն հետ պահելու համար «վատ վերաբերմունք դրսևորելու մտադրություն ունեցող անձանց»,³⁰ այլ նաև դրանք անհրաժեշտ են ապահովելու համար վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունները և ապացույցները փոխանցելու արդյունավետ ուղիների ստեղծման համար: Այս կապակցությամբ Դատարանը նշել է, որ.

«տուժողի համար չափազանց դժվար է հիմնավորել ոստիկանությունում կալանավորված լինելու ժամանակ խոշտանգումների ենթարկվելու վերաբերյալ հայտարարությունները, եթե նա մեկուսացված է եղել արտաքին աշխարհից և չի հանդիպել բժշկի, իրավաբանի, ընտանիքի անդամների կամ ընկերների, ովքեր կարող են հիմնավորել և հավաքել անհրաժեշտ ապացույցներ (տե՛ս *Aksoy* [. . .] կետ 97):³¹

³⁰ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 6-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (96) 21, կետ 15:

³¹ *Mammadov. (Jalaloglu) v.. Azerbaijan*, 2007 թվականի հունվարի 11-ի վճիռ, գանգատ թիվ 34445/04, կետ 74:

Յետևաբար, երաշխիքների չտրամադրումը կարող է հանգեցնել «քննության չկատարմանը»:³²

«... սույն գործով լրացուցիչ բժշկական հետազոտություն չկատարելու արդյունքում Բուլենթ Գեդիկը, Մուստակ Էրիսանը և Արզու Կեմանոզլուն գրկվել են իրենց՝ որպես կալանավորված անձանց պատկանող հիմնարար երաշխիքներից: Սա ոչ միայն *հանդիսացել է քննության չկատարում*, այլ նաև կարող էր հանգեցնել «անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի» (տե՛ս *Algür v. Turkey*, թիվ 32574/96, կետ 44, 2002 թվականի հոկտեմբերի 22)»:³³

Վատ վերաբերմունքի արգելքը, մասնավորապես չհիմնավորված կալանավորման ոլորտում, սերտորեն կապված է ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի հետ: Յետևաբար, որոշ երաշխիքներ Դատարանի կողմից քննարկվել են 5-րդ հոդվածի լուսի ներքո:³⁴ Սա չի նվազեցնում, սակայն, վատ վերաբերմունքի արգելքի համար այս տարրերի կարևորությունը:

Ինչ վերաբերում է CPT-ին, ապա դրա համար վերոշարադրյալ հիմնարար երաշխիքները նույնպես առանցքային են.

«CPT-ն անդրադառնում է ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձանց երեք իրավունքների առանձնահատուկ կարևորությանը. ձերբակալված անձի կողմից իր ձերբակալման փաստի մասին իր ընտրությամբ երրորդ անձի (ընտանիքի անդամ, ընկեր, հյուպատոսություն) հայտնելու իրավունքը, պաշտպան ունենալու իրավունքը և իր ընտրած բժշկի կողմից հետազոտության ենթարկվելու իրավունքը (ի լրումն ոստիկանության կողմից իրավիրված բժշկի կողմից իրականացված հետազոտության)»:³⁵

³² Տե՛ս *Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետեր 134 և 143 (հետագա հղումների հետ մեկտեղ):

³³ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 143, ներառյալ շեղատառերը:

³⁴ Համեմատության համար տե՛ս *Orhan v.. Turkey*, թիվ 25656/94, կետեր 354-355, 2002 թվականի հունիսի 18. «Դատարանը գտնում է, որ իշխանությունների կողմից Օրմանիսի գյուղացիներին 1993 թվականի փետրվարի 20-ին կալանավորելուց հետո վերջիններիս գտնվելու վայրի մասին նրանց մերձավորներին չտեղեկացնելը հանդիսանում է ոչ թե Կոնվենցիայի 3-րդ, այլ 5-րդ հոդվածի խախտում, և այս ենթատեքստում կքննարկվի ստորև (տե՛ս *Orhan v.. Turkey*, թիվ 25656/94, կետեր 354-355, 2002 թվականի հունիսի 18)»:

³⁵ Այս իրավունքը վերջերս վերածնակերպվել է որպես բժիշկ ունենալու իրավունք, որը ներառում է իր ընտրած բժշկի կողմից հետազոտվելու իրավունքը, եթե կալանավորված անձը նման ցանկություն է հայտնում (ի

2.2.2 Այս իրավունքները պետք է տրամադրվեն ազատությունից զրկելու ամենավաղ պահից: Ոստիկանության օրինական շահերը կարող են պահանջել բացառապես ձերբակալման մասին երրորդ անձին տեղեկացնելու կամ իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունքների կարծաժամկետ հետաձգում: Այս սահմանափակումները պետք է հստակ սահմանվեն և ապահովվեն համապատասխան երաշխիքներով:

CPT-ն ընդգծել է այս «երեք իրավունքները» որպես վատ վերաբերմունքի դեմ երաշխիքների անհրաժեշտ նախատարր և շեշտադրել է, որ «դրանք պետք է տրամադրվեն ազատությունից զրկելու ամենավաղ փուլերից՝ անկախ այն հանգամանքից, թե կոնկրետ իրավական համակարգում ինչպես է կոչվում ազատությունից զրկելը (ձերբակալում, կալանավորում և այլն)³⁶: Դատարանն ընդունել է այս մոտեցումը և չի հանդուրժում անգամ կարճաժամկետ հետաձգումներ:³⁷ Հավասարապես, սակայն, CPT-ն շեշտադրել է, որ երեք իրավունքները պետք է ապահովվեն առանց ոստիկանության կողմից իր պարտականությունների պատշաճ կատարմանը չափազանց խոչընդոտելու:

«CPT-ն ճանաչում է, որ ոստիկանական քննության օրինական շահերը պաշտպանելու համար կարող է անհրաժեշտ լինել որոշակի ժամկետով հետաձգել ձերբակալված անձի կողմից իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունքը: Սակայն, դա չպետք է հանգեցնի պաշտպան ունենալու իրավունքի՝ քննարկվող ժամանակահատվածով համատարած հետաձգումների: Նման դեպքերում պետք է ապահովվի մեկ այլ անկախ պաշտպան ունենալու իրավունքը»:³⁸

«Նման բացառությունները պետք է հստակ սահմանված լինեն և խիստ ժամանակային սահմանափակում ունենան, ինչպես նաև դրանց կիրառումը

լրումն ոստիկանության ծառայողների կողմից հրավիրված բժշկի կողմից կատարված ցանկացած հետազոտության), CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 2-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (92) 3, կետ 36:

³⁶ *Տե՛ս նույն տեղում:*

³⁷ *Yüksel v.. Turkey*, 2004 թվականի հուլիսի 20-ի վճիռ, գանգատ թիվ 40154/98, կետ 27:

³⁸ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 12-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2002) 15, կետ 41:

պետք է ուղեկցվի համապատասխան երաշխիքների ապահովմամբ (այսինքն՝ ձերբակալման յուրաքանչյուր հետաձգում պետք է համապատասխան պատճառների նշմամբ արձանագրվի և հաստատվի գործի մեջ չներգրավված վերադաս ոստիկանության ծառայողի կամ դատախազի կողմից)»:³⁹

Դեռևս CPT-ն չի վկայակոչել բժիշկ ունենալու իրավունքի որևէ սահմանափակում՝ բացառելով նաև, որ կարող է անհրաժեշտություն առաջանալ, որպեսզի կալանավորված անձի ընտրած բժշկի կողմից հետազոտությունն իրականացվի իրավասու մարմնի նշանակած բժշկի ներկայությամբ: Այս երաշխիքը տրամադրվում է ոստիկանությունում պահվող յուրաքանչյուր անձի՝ անկախ նրա կարգավիճակից:⁴⁰

2.2.3 Պաշտպան ունենալու իրավունքից բխում է խորհրդապահական տեսակցության և հարցաքննություններին պաշտպանի ներկայության իրավունքները: Պետությունները պետք է ապահովեն իրավական ներկայացուցչության համար վճարելու միջոցներ չունեցող անձանց իրավական օգնություն ստանալը:

«Պաշտպան ունենալու չափանիշը սահմանվել է վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը կալանավորված անձի կողմից իր պաշտպանին փոխանցելն ապահովելու համար: Այն ներառում է առանձին գրուցելու, ոստիկանությունում իրականացվող հարցաքննությանը պաշտպանի մասնակցության և անհրաժեշտության դեպքում իրավական օգնություն ստանալու իրավունքը»:⁴¹

2.2.4 Բժշկական զննություն անցնելու իրավունքից բխում է դրա իրականացումը ոստիկանության և ոչ բժշկական անձնակազմի անդամի լսողության (եթե բժիշկը հակառակը չի

³⁹ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 43:

⁴⁰ Տե՛ս 2000 թվականի մայիսի 14-ից 26-ը Ֆրանսիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի գեկույցը, CPT/Inf (2001) 10, կետ 35:

⁴¹ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 12-րդ ընդհանուր գեկույց, CPT/Inf (2002) 15, կետ 41:

խնդրել) և տեսողության դաշտից դուրս: Բժշկական գննության արդյունքները պետք է պատշաճ կերպով արձանագրվեն և հասանելի լինեն ձերբակալված անձի և նրա պաշտպանի համար:

Բժիշկ ունենալու չափանիշը հետապնդում է երկու հիմնական նպատակ. (i) այն ապահովում է վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը կալանավորված անձի կողմից բժշկին փոխանցելու հնարավորությունը և (ii) այն առանցքային նշանակություն ունի ապացույցներ հավաքելիս:⁴² CPT-ն պարզաբանել է, որ բժշկի հետ տեսակցելու՝ կալանավորված անձի պահանջը միշտ պետք է բավարարվի, որ կալանավորված անձինք պետք է իրենց ընտրած բժշկի կողմից հետազոտության ենթարկվեն, և որ բոլոր բժշկական հետազոտությունները պետք է իրականացվեն ոստիկանության լսողության և տեսողության դաշտից դուրս, եթե բժշկի կողմից հակառակը չի պահանջվել: Այն շեշտում է, որ հետազոտության արդյունքները պետք է հասանելի լինեն կալանավորված անձին և նրա պաշտպանին, և որ բժշկական տեղեկությունները պետք է գաղտնի պահվեն:⁴³

Դատարանը նշել է, որ այս ոլորտում CPT-ի չափանիշները, ինչպես նաև Ստանբուլյան արձանագրության որոշ պայմաններ հանդիսանում են արդյունավետ քննության իրականացման, մասնավորապես՝ ապացույցների հավաքման կարևոր տարրեր:⁴⁴ Բացի դրանից, բժիշկները պարտականություն են կրում ինչպես հետազոտության ենթարկվող անձի, այնպես էլ ընդհանուր առմամբ հասարակության առաջ, քանի որ վերջինս շահագրգիռ է արդարադատության իրականացման և չարաշահումների համար պատասխանատու անձանց՝ դատարանի առջև կանգնելու հարցում:⁴⁵

⁴² Տե՛ս Եվրոպական չափանիշների կետ 4.2.2:

⁴³ 2002 թվականի նոյեմբերի 24-ից դեկտեմբերի 6-ն Ադրբեյջան կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի գեկույցը, CPT/Inf (2004) 36, կետ 36:

⁴⁴ *Mehmet Eren v. Turkey*, 2004 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21689/93, կետ 355:

⁴⁵ Տե՛ս նաև Եվրոպական չափանիշների 2.3.4-րդ կետի մեկնաբանությունները, ստորև:

2.2.5 Ձերբակալված անձի կողմից բժիշկ հրավիրելու իրավունքը պահանջում է պաշտոնապես ծանաչված դատական բժիշկների ծառայությունների ուղղակի և ազատ հասանելիություն:

Դատաբժշկական ապացույցները երբեմն առանցքային են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարության արդյունավետ քննության համար: Դրա կարևորությունը բազմիցս շեշտվել է Դատարանի կողմից.

«Իշխանությունները պետք է ողջամիտ քայլեր ձեռնարկեն ապահովելու համար միջադեպին վերաբերող ապացույցների պահպանությունը՝ ներառյալ *inter alia* դատաբժշկական ապացույցները: Քննության յուրաքանչյուր թերություն, որը խարխուլում է վնասվածքի պատճառները կամ պատասխանատու անձանց բացահայտման հնարավորությունը, կարող է դիտվել որպես այս չափանիշներն արատավորող» (տե՛ս *Batt and Others v. Turkey*, թիվ 33097/96 և 57834/00, կետ 134, ՄԻԵԿ 2004-IV (քաղվածքներ)): Այս Դատարանը գտնում է, որ դատաբժշկական ապացույցները ժամանակային առումով չապահովվելը հանդիսանում է սույն գործով ոչ արդյունավետ քննություն իրականացնելու հիմնական գործոններից մեկը: Ժամանակին կատարված բժշկական հետազոտությունը բժշկին հնարավորություն կտար վնասվածքների պատճառման ժամանակի և դրանց պատճառների վերաբերյալ առավել որոշակի եզրակացության հանգել»:⁴⁶

Նմանապես, CPT-ն շեշտել է, որ չպետք է լինեն «խոչընդոտներ» դատական բժիշկների և վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարություն անող անձանց միջև՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այդ բժշկական ծառայությունը ձևական առումով իրականացվում է քննչական, դատախազական կամ այլ մարմնի պահանջի հիման վրա:⁴⁷

Այս ոլորտում CPT-ի պահանջները Ստամբուլյան արձանագրության հետևյալ սահմանափակող և ինչ-որ տեղ երկիմաստ դրույթներից հեռուն են գնում.

⁴⁶ *Mammadov. (Jalaloglu) v.. Azerbaijan*, 2007 թվականի հունվարի 11-ի վճիռ, գանգատ թիվ 34445/04, կետ 74:

⁴⁷ Տե՛ս, օրինակ, 2005 թվականի մայիսի 23-ից հունիսի 3-ը Ալբանիա կատարած այցելու արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 24, կետ 49:

«123. Կալանավորված անձանց դատաբժշկական գնահատումը պետք է իրականացվի հանրային մեդադրողների կամ այլ համապատասխան պաշտոնատար անձանց գրավոր պահանջի հիման վրա: Բժշկական գնահատականի պահանջը, որը ներկայացվել է իրավապահ մարմինների կողմից, չի կարող պատշաճ համարվել, եթե բացակայում է հանրային մեդադրողի գրավոր պահանջը: Կալանավորված անձինք, նրանց պաշտպանները կամ մերձավորները, սակայն, իրավունք ունեն պահանջելու բժշկական հետազոտություն անցկացնել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ ապացույցներ հայտնաբերելու համար»:⁴⁸

2.2.6 Անձը պետք է ուղղակիորեն և անահապաղ տեղեկացվի այս հիմնաքարային երաշխիքների և դրանցից բխող իրենց իրավունքների մասին:

Այս երաշխիքների արդյունավետ կիրառումը կախված է կալանավորված անձանց՝ իրենց իրավունքների վերաբերյալ տեղեկացված լինելուց: CPT-ի կարծիքով, «իմպերատիվ» է, որ այս պարտականությունը կատարվի առանց հետաձգման: Այն նշում է, որ այս չափանիշը բովանդակող իրավունքները պետք է տրամադրվեն կալանավորված բոլոր անձանց, և որ կալանավորված անձինք պետք է լրացնեն իրենց իրավունքների վերաբերյալ տեղեկացված լինելը հավաստող ձևաթուղթ»:⁴⁹

2.3 Այլ միջոցառումներ

2.3.1 Ամբողջական ձերբակալման արձանագրությունները կարևոր նշանակություն ունեն վատ վերաբերմունքի առնչությամբ տեղեկությունների և ապացույցների ձեռքբերման համար:

Ամբողջական և հավաստի ձերբակալման արձանագրությունը պարտադիր է երկուստեք՝ ազատության իրավունքն ապահովելու և վատ վերաբերմունքն արգելելու համար: CPT-ն հատկապես շեշտադրում է այս երաշխիքը.

⁴⁸ Ստամբուլյան արձանագրության 123-րդ կետ:

⁴⁹ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 12-րդ Ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2002) 15, կետ 44:

«CPT-ն գտնում է, որ ոստիկանությունում կալանավորված անձին տրամադրվող հիմնարար երաշխիքներն ավելի կանրապնդվեն (և ոստիկանության ծառայողների գործունեությունը հնարավորինս կթեթևացվի), եթե ձերբակալված յուրաքանչյուր անձի վերաբերյալ կազմվի մեկ ամբողջական արձանագրություն, որում կանրագրվեն նրա ձերբակալման բոլոր կողմերը և դրանց կապակցությամբ ձեռնարկված միջոցառումները (երբ է գրկվել ազատությունից և որոնք են հանդիսացել դրա պատճառները, երբ է ծանոթացվել իր իրավունքներին, վնասվածքների, հոգեկան հիվանդության նշաններ առկա են, թե ոչ, երբ է կապվել մերձավորի/հյուպատոսության և փաստաբանի հետ և երբ են վերջիններս այցելել նրան, երբ է նրան սնունդ առաջարկվել, երբ է հարցաքննվել, երբ է տեղափոխվել կամ ազատ արձակվել և այլն): Տարբեր իրավիճակներում (օրինակ՝ անձի մոտ իրերի առկայության, իրավունքների վերաբերյալ տեղեկացված լինելու և դրանց իրականացումը պահանջելու կամ դրանցից հրաժարվելու դեպքերում), անհրաժեշտ է կալանավորված անձից ստորագրություն վերցնել և, անհրաժեշտության դեպքում, բացատրել ստորագրության բացակայության պատճառները: Հետագայում, կալանավորված անձի պաշտպանը պետք է իրավունք ունենա ծանոթանալու նշված ձերբակալման արձանագրությանը»:⁵⁰

Ձերբակալման արձանագրության վերաբերյալ Դատարանի չափանիշները ներկայացվել են ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի լուսի ներքո.

«... ձերբակալման արձանագրության բացակայությունը, որում նշված կլինեն ձերբակալման վերաբերյալ տեղեկություն, ձերբակալման ժամանակը և տեղը, ձերբակալված անձի անունը, ինչպես նաև ձերբակալման պատճառները և այն կատարող անձի անունը, պետք է դիտել որպես Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի նպատակների հետ անհամատեղելի (տե՛ս *Orhan v. Turkey*, թիվ 25656/94, կետ 371, 2002 թվականի հունիսի 18)»:⁵¹

Այնուամենայնիվ, արձանագրության կազմման կարևորությունը՝ ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի քննության ուղիների իմաստով, չպետք է թերագնահատվի:⁵²

⁵⁰ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 2-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (92) 3, կետ 41:

⁵¹ *Khadisov. and Tsechoyev. v.. Russia*, 2009 թվականի փետրվարի 5-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21519/02, կետ 148: Տե՛ս նաև *Meneshv.a v.. Russia*, 2006 թվականի մարտի 9-ի վճիռ, գանգատ թիվ 59261/00, կետ 87:

⁵² Տե՛ս *Barabanshchikov. v.. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 44:

2.3.2 Դատախազները և դատավորները պետք է պահանջեն ապահովել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունների և ապացույցների փոխանցումը: Նրանք պետք է անշեղ գործունեություն իրականացնեն ստուգելու համար իրենց ներկայացված անձանց կողմից թույլատրված վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը: Նրանք պետք է վարույթներն այնպես իրականացնեն, որպեսզի համոզված լինեն, որ անձինք իրական հնարավորություն ունեն բացահայտ հայտարարություն անելու իրենց նկատմամբ դրսևորված վերաբերմունքի մասին:

Դատախազները և դատավորները ևս կարևոր դերակատարություն ունեն վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների արդյունավետ փոխանցման և քննության ապահովման համար: CPT-ն նշել է, որ.

«Երբ իրավապահ մարմինների կողմից ձերբակալված անձինք տարվում են դատախազական և դատական մարմինների մոտ, մնան անձանց համար ապահովվում է արժեքավոր հնարավորություն նշելու՝ իրենք ենթարկվել են խոշտանգման, թե՛ ոչ: Հետագայում, անգամ ուղղակի բողոքի բացակայության պայմաններում այս պաշտոնատար անձինք պարտավորված կլինեն ժամանակին համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել, եթե առկա են այլ հատկանիշներ, որ առկա է եղել վատ վերաբերմունք (օրինակ՝ ակնհայտ վնասվածքներ, անձի ընդհանուր տեսքը կամ վարքագիծը):»⁵³

CPT-ն հաճախ գտնում է, սակայն, որ դատավորները և դատախազները նվազ հետաքրքրություն են ցուցաբերում վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ դիմումներին կամ իրենց մոտ բերված անձանց հարցեր չեն տալիս ակնհայտ վնասվածքների մասին:⁵⁴ 3-րդ հոդվածի վերաբերյալ մի շարք գործերով, ինչպիսին է Ակսոյի գործը, Դատարանը ևս ուսումնասիրել է դատախազական և դատական մարմինների արձագանքը վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների կամ այլ մատնանշումների առնչությամբ.

«Իհարկե, Թուրքիայի օրենսդրության իմաստով դատախազը պարտավոր է քննություն կատարել: Սակայն, անկախ այն հանգամանքից, թե պոն. Ակսոյը նրան ուղղակիորեն բողոք ներկայացրել էր, թե՛ ոչ, նա նշանակություն չի տվել վերջինիս խոշտանգելու վերաբերյալ ակնհայտ ապացույց-

⁵³ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 28:

⁵⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

ներին (տե՛ս վերը՝ կետ 56 վերևում) և որևէ քննություն չի իրականացրել»։ Որևէ ապացույց չի ներկայացվել Դատարան հիմնավորելու համար, որ չնայած դիմողի վնասվածքների վերաբերյալ դատախազի տեղյակ լինելուն, որևէ միջոցառում չի ձեռնարկվել։

Ավելին, Դատարանի կարծիքով, պրն. Ակսոյի գործի հանգամանքներում քրեական հանցագործությունները քննելու պարտականություն ունեցող պաշտոնատար անձի կողմից նման վերաբերմունք դրսևորելը համարժեք է եղել հնարավոր բոլոր այլ ընթացակարգերի արդյունավետության խարխլմանը»։⁵⁵

2.3.3 Պաշտոնատար անձանցից (ներառյալ ոստիկաններից և քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմից) պետք է պաշտոնապես պահանջվի իրավասու մարմիններին անմիջապես հայտնել վատ վերաբերմունքի մասին իրենց հայտնի դարձած հայտարարությունների և այլ տեղեկությունների վերաբերյալ։ Եթե պաշտոնատար անձինք իրավասու չեն դրանց արձագանքել, ապա այս տեղեկություններն ստանալուց հետո նրանք պարտավոր են իրավասու պաշտոնատար անձանց փոխանցել համապատասխան տեղեկությունը։

CPT-ի կարծիքով.

«...պատասխանատվության իրավական շրջանակներն ավելի ամուր կլինեն, եթե պաշտոնատար անձինք (ոստիկանները, քրեակատարողական հիմնարկների ղեկավարները և այլն) ձևականորեն պարտավորված լինեն իրավասու պաշտոնատար անձանց անհապաղ տեղեկացնել իրենց հայտնի դարձած վատ վերաբերմունքի յուրաքանչյուր մատնանշման մասին»։⁵⁶

Այս մոտեցումն ընդունվել է Դատարանի կողմից, վերջինս ընդգծել է համապատասխան տեղեկությունն իրավասու մարմնին հասցնե-

⁵⁵ *Aksoy v.. Turkey*, 1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21987/93, կետ 59: Վատ վերաբերմունքի լուրջ դեպքերի վերաբերյալ գրավոր ապացույցների առկայության պայմաններում դատական իշխանությունների պարտականությունները քննարկելու նպատակով տե՛ս *Ahmet Özkan and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21689/93, կետ 359:

⁵⁶ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 27:

լու անհրաժեշտությունը:⁵⁷ Պաշտոնատար անձինք, ովքեր օժտված չեն անհրաժեշտ իրավասությամբ, պետք է ձեռնպահ մնան բողոքների կապակցությամբ որոշում կայացնելուց և, մասնավորապես, դրանք որպես անվստահելի կամ անհիմն որակելուց:

2.3.4 Քրեակատարողական հիմնարկի բժշկական սպասարկման ծառայությունն առանձնահատուկ դեր ունի: Պատշաճ և խորհրդապահական բժշկական զննությունն առանցքային նշանակություն ունի վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունների և ապացույցների փոխանցման ուղիների ապահովման համար: Բժշկական սպասարկման ծառայությունը պետք է պատշաճ կերպով արձանագրի ազատությունից նոր զրկված անձանց կողմից արված յուրաքանչյուր հայտարարություն կամ նրանց վրա առկա յուրաքանչյուր վնասվածք և այդ մասին տեղեկացնի համապատասխան իրավասու պաշտոնատար անձի:

Քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմերը ազատությունից զրկված անձանց և իրավապահ կամ դատական մարմիններից ինստիտուցիոնալ առումով անկախ պաշտանատար անձանց շփման առաջին կետերից մեկն են: Քրեակատարողական հիմնարկում, որպես կանոն, կալանավորված անձն առաջին անգամ հնարավորություն է ստանում պատշաճ բժշկական հետազոտություն անցնել:⁵⁸ Քրեակատարողական հիմնարկների բժշկական ծառայությունները, այսպիսով, գտնվում են վատ վերաբերմունքի անպատժելիության դեմ պայքարի համակարգի կիզակետում: CPT-ն սահմանել է պահանջների որոշակի ամբողջություն, որոնք կրկնվում են իր այցերի արդյունքում կազմվող զեկույցներում:

⁵⁷ *Ahmet Özkan and Others v. Turkey*, 2004 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21689/93, կետ 359:

⁵⁸ Այն պետություններում, որտեղ բժշկական հետազոտությունը իրականացվում է ոստիկանության կալանատան կառույցների կողմից, նույն սկզբունքները կիրառելի են այս կարգի կառույցների նկատմամբ ևս: Սակայն իրենց փոքր կշռի և անկախության բացակայության պատճառով դրանք չեն կարող փոխարինել քրեակատարողական հիմնարկների բժշկական ծառայություններին: Տես 2001 թվականի դեկտեմբերի 2-ից 17-ը Լիտվա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2003) 30, կետ 40:

«CPT-ն առաջարկում է, որպեսզի նոր ժամանած կալանավորի բժշկական հետազոտությանը հաջորդող արձանագրությունը, որը կազմվում է քրեակատարողական հիմնարկի բժշկի կողմից, բովանդակի (i) կոնկրետ անձի կողմից արված հայտարարությունների ամբողջական ամրագրումը, որոնք կապված են բժշկական հետազոտության հետ (ներառյալ իր առողջական վիճակի նրա նկարագրությունը և վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ յուրաքանչյուր հայտարարություն), (ii) մանրամասն հետազոտության վրա հիմնված բժշկական տեղեկությունների ամբողջական ամրագրում, և (iii) (i) և (ii) կետերի լուսյի ներքո բժշկի կողմից արված եզրակացությունները, որոնք մատնանշում են արված հայտարարությունների և օբյեկտիվ բժշկական տեղեկությունների միջև առկա համապատասխանության աստիճանը: Եթե արձանագրված վնասվածքները համապատասխանում են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ արված հայտարարություններին, արձանագրությունը պետք է ներկայացվի համապատասխան պաշտոնատար անձի ուշադրությանը: Հետագայում, յուրաքանչյուր հետազոտության արդյունքները, ներառյալ վերոնշյալ հայտարարությունները և բժշկի եզրակացությունները, պետք է հասանելի լինեն կալանավորված անձին և նրա պաշտպանին:

CPT-ն նաև ցանկանում է շեշտել այն, որ բոլոր բժշկական հետազոտությունները պետք է կատարվեն իրավապահ մարմինների և բժիշկ չհանդիսացող այլ աշխատակիցների լսողության և, եթե կոնկրետ դեպքում բժիշկն ուղղակիորեն չի պահանջում հակառակը, լսողության դաշտից դուրս»:⁵⁹

Բժշկական ոլորտի մասնագետները պետք է հավասարակշռեն իրենց հիվանդների հանդեպ ունեցած պարտականություններն ընդհանուր առմամբ հասարակության առջև ունեցած իրենց պարտականությունների հետ: Սա կարող է բարդությունների հանգեցնել, օրինակ, եթե տուժողը չպահանջի կամ չհամաձայնի արձանագրել վատ վերաբերմունքի ապացույցները: Ստանբուլյան արձանագրությունն ընդունում է այս խնդրի առկայությունը: Այն է ընդգծում քայլ առ քայլ մոտեցման անհրաժեշտությունը: Արձանագրությունն առաջարկում է հայտարարություններն արձանագրել ոչ անձ-

⁵⁹ 2002 թվականի նոյեմբերի 24-ից դեկտեմբերի 6-ն Ադրբեջան կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2004) 36, կետ 26: Տե՛ս նաև 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետեր 45-49: 2004 թվականի փետրվարի 17-ից 24-ը Լիտվա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 9, կետ 96:

նավորված եղանակով կամ դրանք հանձնել անմիջական ենթակայության տակ չգտնվող պատասխանատու մարմնին»:⁶⁰

Հավասարապես, Ստամբուլյան արձանագրությունը ճանաչում է, որ բժշկական անձնակազմը.

«կարող է հայտնաբերել անթույլատրելի բռնության այնպիսի ապացույցներ, որոնց վերաբերյալ կալանավորված անձինք հայտնելու իրական հնարավորություն չունեն: Նման իրավիճակներում բժիշկները պետք է չմոռանան իրենց հիվանդների շահերի լավագույնս ապահովման, այդ անձանց վերաբերյալ խորհրդապահություն պահպանելու իրենց պարտականության մասին, սակայն վատ վերաբերմունքի ապացույցի մասին հայտնելու՝ բժշկի պարտականության բարոյական փաստարկները ևս լուրջ են, քանի որ կալանավորված անձինք հաճախ զրկված են անձամբ դա արդյունավետ կերպով անելու հնարավորությունից: Եթե կալանավորված անձինք համաձայնում են տեղեկությունը հայտնելուն, ապա որևէ հակասություն չի առաջանում և բարոյական պարտականությունը հստակ է: Եթե կալանավորված անձը չի թույլատրում տեղեկությունը հայտնել, ապա բժիշկները պետք է գնահատեն ինչպես այն, թե քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմին դեմ դուրս եկող այդ հիվանդն ինչ ռիսկի և հնարավոր վտանգի է ենթարկվում, այնպես էլ չարաշահումների կանխարգելմանն ուղղված հասարակության շահագրգռությունը»:⁶¹

CPT-ն ձեռնպահ է մնացել այս հիմնախնդիրներին լուծումներ առաջարկելուց: Նրա համընդհանուր հանձնարարականը հետևյալն է.

«...բժշկի կողմից վնասվածքներ արձանագրելուց հետո, որոնք համապատասխանում են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ կալանավորի կողմից արված հայտարարություններին, արձանագրությունը պետք է անհապաղ ներկայացվի համապատասխան դատախազի ուշադրությանը»:⁶²

⁶⁰ Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրության կետեր 68-70, 72-73:

⁶¹ *Տե՛ս նույն տեղում*, կետ 73:

⁶² 2004 թվականի փետրվարի 17-ից 24-ը Լիտվա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 9, կետ 96: Սակայն CPT-ն չի խուսափում առկա իրավական պարտականությունները լուսաբանելուց, ինչպես երևում է այցի արդյունքում կազմված զեկույցի քաղվածքից. «Քրեակատարողական, ոստիկանության նախնական կալանքի հիմնարկների և զինվորական հոսպիտալի բժշկական աշխատակազմերը պետք է չմոռանան քրեական դատավարության օրենսգրքի 282-րդ հոդվածով նախատեսված իրենց պարտականությունների մասին», 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ը Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետ 49:

2.3.5 Պետությունները պետք է ապահովեն միջոցների բազմազանություն, որոնցով անձինք կամ նրանց ներկայացուցիչները կարող են խորհրդապահական կարգով վատ վերաբերմունքի մասին բողոքներ ներկայացնել իրավասու ներպետական կամ միջազգային մարմիններին, այդ թվում՝ վերադաս մարմիններին և կառավարական կառույցներին, դատական և դատախազական մարմիններին, մասնագիտացված մարմիններին և տեսչական ու ստուգողական կառուցակարգերին:

2.3.6 Անձանց պետք է հնարավորություն տրվի իրականացնել ՄԻԵԿ-ի 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքները՝ իրավասու պաշտոնատար անձանց/մարմիններին ուղարկելով չվերահսկվող գրավոր հաղորդումներ:

Նամակագրության գաղտնիության իրավունքը ևս առանցքային մշակակություն ունի հանդգվելու համար, որ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը հասել է համապատասխան պաշտոնատար անձանց: Սա հատկապես կարևորվում՝ հաշվի առնելով կալանավորված անձանց խոցելիությունը:

Դժվար է գտնել որևէ գործնական հիմնավորում, որը հնարավոր կլինի դնել Չափանիշների 2.3.5-րդ կետում մշակված մարմինների հետ հաղորդակցվելու՝ կալանավորված անձի իրավունքի իրականացմանը խոչընդոտելու հիմքում: Համապատասխան մարմինները, որպես կանոն, սահմանված են ներպետական օրենսդրության մեջ, սակայն կան նաև միջազգային շրջանակներ, որոնք սահմանվում են այնպիսի դրույթներին համապատասխան, ինչպիսին է ՄԻԵԿ-ի 34-րդ հոդվածը: Ստրասբուրգի Դատարանի կողմից մշակվել է նախադեպային իրավունք, որը վերաբերում է կալանավորված անձանց նամակագրության գաղտնիության իրավունքին: Նա քննադատում է այն դրույթները, որոնք չեն սահմանազատում անձանց և մարմինների այն կատեգորիաները, ում կալանավորված անձինք կարող են նամակներ ուղարկել:⁶³

⁶³ Niedbala v.. Poland, 2000 թվականի հուլիսի 4-ի վճիռ, գանգատ թիվ 27915/95, կետ 81:

Կալանավորված անձը պետք է նաև իրավունք ունենա հաղորդակցվելու համապատասխան մարմինների հետ՝ առանց ճնշման կամ հաշվեհարդարի երկյուղի.

«Դատարանը կրկնում է, որ 34-րդ հոդվածով սահմանված անհատական հանրագրի (պետիցիայի) համակարգի արդյունավետ գործունեության համար չափազանց կարևոր է, որպեսզի իրական կամ հնարավոր դիմողները կարողանան ազատ հաղորդակցվել Դատարանի հետ՝ առանց իրենց բողոքները հետ վերցնելու կամ փոփոխելու նպատակով իշխանությունների կողմից ճնշումների տարբեր ձևերի ենթարկվելու [...] Այս իմաստով «ճնշումները» ներառում են ոչ միայն ուղղակի բռնություններ և սարսափեցմանն ուղղված ակնհայտ գործողություններ, այլ նաև այլ անուղղակի ոչ պատշաճ գործողություններ կամ շփումներ՝ ուղղված դիմողներին կոնվենցիոն ընթացակարգերն իրականացնելուց հետ պահելուն կամ խոչընդոտելուն [...]»:⁶⁴

CPT-ի այցերի արդյունքում կազմվող զեկույցներում շեշտադրվում է, որ անձինք պետք է իրավասու լինեն խորհրդապահական կարգով հաղորդակցվելու միջազգային մարմինների հետ»:⁶⁵

2.3.7 Պահանջի դեպքում պետական մարմինները պետք է պարտավորեցվեն գրանցել բոլոր հայտարարությունները, որոնք ենթադրվում է, որ կարող են բողոքների վերածվել: Յուրաքանչյուր բողոքի ընդունման և դեպքին հետամուտ

⁶⁴ Popov. v..Russia, 2006 թվականի հուլիսի 13-ի վճիռ, գանգատ թիվ 26853/04, կետեր 246-247:

⁶⁵ 2005 թվականի հոկտեմբերի 9-ից 21-ն Ուկրաինա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2007) 22, կետ 151: Ոստիկանությունում կալանավորմանն առանձնահատուկ հղում կատարելով՝ CEHRC-ը թվարկել է վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկության տարածման տարբեր ուղիներ, սակայն չի նկարագրել, թե ինչպես այս ուղիները կարող են ապահովվել. «Բողոքաբերի կամ նրա ներկայացուցչի կողմից ոստիկանական բողոքարկման համակարգին դիմելը կարող է իրականացվել բազմաթիվ մեթոդներով՝ ներառյալ անձամբ ոստիկանություն ներակայանալով բողոքարկման հիմք հանդիսացած դեպքի ընթացքում կամ դրանից հետո, ոստիկանություն կամ IPCB զանգահարելու, ոստիկանություն կամ IPCB ֆաքսիմիլային հաղորդագրություն, ոստիկանություն կամ IPCB նամակ ուղարկելու, կամ էլեկտրոնային եղանակով՝ էլեկտրոնային փոստի կամ համաշխարհային համացանցի միջոցով»: Ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքների անկախ և արդյունավետ լուծման վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատար Թոմաս Համարբերգի կարծիքը, ommDH(2009)4, կետ 46. Այսուհետ՝ «CEHRC-ի դիրքորոշում»:

լինելու հանգամանքի հաստատման համար պետք է ներկայացվի համապատասխան ձևաթուղթ:

CPT-ն առաջարկել է լրացուցիչ երաշխիքներ՝ հանդգնելու համար, որ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ բոլոր հայտարարությունները և տեղեկությունները հասել են համապատասխան, իրավասու պաշտոնատար անձանց:

«Ուղղակիորեն պետական մարմնին բողոք ներկայացնելու անձի հնարավորությունից բացի, այնպիսի պաշտոնատար անձանց համար, ինչպիսիք ոստիկաններն են, պարտադիր պետք է լինի գրանցել բոլոր հայտարարությունները, որոնք կարող են բողոք հանդիսանալ. այս առումով, պետք է համապատասխան ձևաթղթեր ներկայացվեն հաստատելու համար բողոքի ընդունման և հիմնավորման դեպքին հետամուտ լինելու հանգամանքը»:⁶⁶

Եվրոպական չափանիշները պահանջում են գրանցում «անհրաժեշտության դեպքում»: Այս որակումը նպատակ է հետապնդում վերջինս համաձայնեցնելու եվրոպական չափանիշներում առկա՝ խորհրդապահության պահանջի հետ:

2.3.8 Տեսչական և ստուգողական այն կառուցակարգերը, որոնք հնարավորություն են տալիս վեր հանել վատ վերաբերմունքի հանգամանքները, ևս պետք է հավելվեն սույն եվրոպական չափանիշներին:

Եվրոպական չափանիշները հաշվի են առնում, որ ներպետական տեսչական և մոնիթորինգի կառուցակարգերը կարող են մաս իրավասու լինել քննելու և լուծում տալ որոշ հայտարարությունների, բողոքների և վատ վերաբերմունքի այլ մատնանշումների: Տրամաբանական է ակնկալել, որ այս դերակատարությունն իրականացնելիս նրանք պետք է մաս պահպանեն համապատասխան չափանիշները:

2.3.9 Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց հետ շփվող անձինք պետք է լիովին տեղյակ լինեն վատ վերաբերմունքին հակազդելու իրենց իրավունքի և իրենց հասանելի կառուցակարգերի և ընթացակարգերի մասին:

⁶⁶ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 38:

Եվրոպական չափանիշներն արտացոլում են վատ վերաբերմունքի դեմ առկա երաշխիքներից բխող իրավունքների վերաբերյալ անձանց տեղեկացնելու պահանջը:⁶⁷ CEHRC-ի դիրքորոշման մեջ առկա են այս կապակցությամբ ցանկալի պրակտիկայի օրինակներ.

- « - ոստիկանության հրապարակած տեղեկությունների դեմ ներկայացված բողոքների վերաբերյալ տեղեկության տրամադրում,
- բողոքարկման վերաբերյալ տեղեկությունների մշտական առկայություն ոստիկանության բոլոր կառույցներում, մասնավորապես՝ ձերբակալման և կալանավորման վայրերում,
- ոստիկանության կառույցներում կալանավորված բոլոր անձինք պետք է գրավոր տեղեկացվեն, թե ինչպես կարող են ազատ արձակման վերաբերյալ պահանջ ներկայացնել,
- երբ ոստիկանության հերթապահ աշխատակիցը պարտավոր է լրացնել «բողոքների վերաբերյալ տեղեկությունների քարտեր», որոնք կարող են տրամադրվել ոստիկանությունից դժգոհ հասարակայնության ներկայացուցիչներին,
- քրեական արդարադատության մարմինների, ներառյալ՝ դատախազության, այլընտրանքային պատիժների կատարման, քրեակատարողական և դատական համակարգերի կողմից վերահսկվող հասարակական վայրերում ոստիկանության գործողությունների բողոքարկման վերաբերյալ տեղեկությունների առկայություն, և
- քրեական արդարադատության համակարգի հովանու ներքո չգտնվող հասարակական վայրերում, ներառյալ՝ հասարակական, խորհրդատվական և բարեգործական կազմակերպություններում ոստիկանության գործողությունների բողոքարկման վերաբերյալ տեղեկությունների առկայություն»:⁶⁸

III. Բնությունը. հիմքերը և նպատակները

3.1 Բնության հիմքերը

3.1.1 *Բնություն սկսելու պարտականությունը ծագում է այն ժամանակ, երբ իրավասու պաշտոնատար անձինք ստանում են համոզիչ հայտարարություն կամ վատ վերաբեր-*

⁶⁷ Տե՛ս Եվրոպական չափանիշների 2.2.6-րդ կետը և դրա՝ վերոշարադրյալ մեկնաբանությունները:

⁶⁸ CEHRC-ի դիրքորոշում, կետ 43:

մունքի հավանական առկայության մասին այլ բավականաչափ հստակ մատնանշում: Այս դեպքում քննությունը պետք է իրականացվի անգամ ուղղակի բողոքի բացակայության պայմաններում:

Մինչև վերջերս Ղատարանը պահանջում էր «ապացուցելի դիմումի» առկայություն վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ քննություն սկսելուն պարտավորեցնելու համար:⁶⁹ Բազմաթիվ տարբեր իրավիճակների հանդիպելով՝ Ղատարանը նեղացրել է 3-րդ հոդվածի իր չափանիշները՝ պահանջելով քննություն անգամ հստակ դիմումի բացակայության պայմաններում: Խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի կապակցությամբ քննություն հարուցելու պարտականությունը ներկայումս առկա է այն դեպքում, երբ «բավականաչափ հստակ մատնանշումներ» կամ այն մասին, որ վատ վերաբերմունք է «տեղի ունեցել»:⁷⁰

Այս մոտեցումը համապատասխանում է Ստամբուլյան սկզբունքների⁷¹ և CPT-ի չափանիշներին:⁷² Այդ պատճառով քննություններ պետք է իրականացվեն այն դեպքերում, երբ հնարավոր վատ վերաբերմունքն ակնհայտ է տեսանելի վնասվածքերով, անձի ընդհանուր տեսքով կամ վարքագծով, և այլ համապատասխան նշաններով:⁷³ Ստրասբուրգի դատարանը նաև ամրագրում է, որ քննության իրականացումն անհրաժեշտ է այն դեպքերում, երբ «իրավասու պաշտոնատար անձինք ստանում են հայտարարություն, որը փաստորեն անհնարին չէ կամ առկա են այլ բավականաչափ հստակ մատնանշումներ, որ լուրջ վատ վերաբերմունք է տեղի

⁶⁹ *St'e'u Kuznetsov v.. Ukraine*, 2003 թվականի ապրիլի 29-ի վճիռ, գանգատ թիվ 39042/97, կետ 105 և *Ipek v.. Turkey*, 2004 թվականի փետրվարի 17-ի վճիռ, գանգատ թիվ 25760/94:

⁷⁰ *Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետ 100, 97 members of the Gldani Congregation of Jehov.ah's Witnesses and 4 Others v.. Georgia, 2007 թվականի մայիսի 3-ի վճիռ, գանգատ թիվ 71156/01, կետ 97:

⁷¹ Ստամբուլյան սկզբունքների 2-րդ կետ:

⁷² CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 27:

⁷³ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 28:

ունեցել»:⁷⁴ Համապատասխանաբար, Չափանիշները ենթադրում են, որ «Ճշմարտացի հայտարարություններ կամ վատ վերաբերմունքի այլ մատնանշումներ» կամ «վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ արժանահավատ հաշվետվություններ» արտահայտությունները պետք է կիրառվեն ապահովելու համար քննության հարուցման հեռանկարները և ուղիները:

3.1.2 Քննության իրականացումը պարտադիր է այն դեպքում, երբ գործ ունենք ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության, ուժի սահմանազանցող կիրառման կամ վատ վերաբերմունքի լուրջ այլ դեպքերի վերաբերյալ վստահելի հայտարարությունների հետ:

Համապատասխան հաշվետվությունների սկզբնական փուլերում դժվար է պարզել խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի միջև առկա սահմանների շեղը և տարբերությունները:⁷⁵ Բացի դրանից, ոչ միայն լուրջ ֆիզիկական և հոգեկան բռնություններն են այս իմաստով կարևորվում և քննություն կատարելու պարտականություն առաջացնում:⁷⁶ Ահա թե ինչու չկա այս պարտականության կատարումն առաջացնող իրավիճակների և մատնանշումների սպառնիչ ցանկ:⁷⁷ Գործերի միջև առկա հնարավոր տարբերությունները հաշվի առնելով՝ Չափանիշները համակարծիք են Դատարանի հետ, որն այս նպատակով օգտագործում է վատ վերաբերմունքի «լրջություն» հասկացությունը.

«Դատարանը կրկնում է, որ այն դեպքում, երբ ամեն ապացուցելի դիմում է ներկայացնում այն մասին, որ, ի խախտումն 3-րդ հոդվածի, լուրջ վատ

⁷⁴ Տե՛ս 97 members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and 4 Others v.. Georgia, 2007 թվականի մայիսի 3-ի վճիռ, գանգատ թիվ 71156/01, կետ 97: Չափանիշների նպատակներից ելնելով այս արտահայտությունը փոխարինաբար կիրառվում է «արժանահավատ հաշվետվություններ» արտահայտության հետ, եթե հակառակը չի նշվում:

⁷⁵ Տե՛ս Ընդհանուր մեկնաբանություն N2, CAT/C/GC/2, կետ 3:

⁷⁶ Տե՛ս Ա.Ռեյդի, *խոշտանգումների արգելք. Սարդու իրավունքների եվրոպական կոմիտեի 3-րդ հոդվածի կիրառման ուղեցույց*. Սարդու իրավունքների սեղանի գիրք, թիվ 6, Եվրոպայի խորհուրդ, 2002: Չափանիշների առանձնահատուկ հիմնավորման, շեշտադրումների և սահմանների պատճառով դրանք չեն առնչվում արգելքի էական խախտումների սահմանումներին և դասակարգմանը: Ուստի նույն մոտեցումը ցուցաբերված է ECHRC- դիրքորոշման մեջ:

⁷⁷ Տե՛ս Եվրոպական չափանիշների 5.1.1-րդ կետը:

վերաբերմունքի է ենթարկվել ոստիկանության կողմից, ապա այդ դրույթը, Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով նախատեսված՝ «իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար Կոնվենցիայով սահմանված իրավունքների և ազատությունների ապահովման» պետությունների ընդհանուր պարտականության հետ մեկտեղ ենթադրում է արդյունավետ պաշտոնական քննության առկայությունը»:⁷⁸

Դատարանի նախադեպային իրավունքը, սակայն, արտացոլում է այն հիմնական սցենարները, որոնց առկայության դեպքում քննություն իրականացնելու պարտականությունն առկա է: Առաջին հերթին, այն պարտադիր է ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության, սպառնալիքի և դիտավորությամբ կատարվող վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի կապակցությամբ:⁷⁹ Մասնավոր հանգամանքների բազմազանությունը, որն առաջանում է ՄԻԵԿ-ի 3-րդ հոդվածի համապատասխան խախտումների արդյունքում, կարող է ներկայացվել նաև սպանված սիրելի անձնավորության խեղման արդյունքում առաջացած՝ մերձավորի տառապանքի ձևով:⁸⁰

Խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքի նյութական սահմանների ընդլայնման հետ մեկտեղ, ընդլայնվում է այն հանգամանքների շարքը, որոնց առկայության դեպքում քննություն կատարելու պարտականություն է առաջանում: Այսպիսով, ենթադրվում է, որ պետք է ելնել ունեցվածքի դիտավորյալ ոչնչացումից:

«Եթե անձը ներկայացնում է ապացուցելի դիմում այն մասին, որ իր ունեցվածքը նպատակադրված ոչնչացվել է պետության ներկայացուցիչների կողմից, 13-րդ հոդվածը պահանջում է, որ ի լրումն փոխհատուցման՝ իրականացվի համակողմանի և արդյունավետ քննություն, որը կհանգեցնի պատասխանատու անձանց բացահայտման և պատժման քննության ընթա-

⁷⁸ *Maslov.a and Nalbandov. v.. Russia*, 2008 թվականի հունվարի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 839/02, կետ 91:

⁷⁹ *Maslov.a and Nalbandov. v.. Russia*, 2008 թվականի հունվարի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 839/02, կետ 91:

⁸⁰ *Akkum v.. Turkey*, 2005 թվականի մարտի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21894/93, կետեր 259, 265:

ցակարգին, արդյունավետ կերպով կներառի դիմողին (տե՛ս վերը՝ *Mentes and Others*, էջեր 27, 15-16, կետ 89)».⁸¹

2-րդ հոդվածի նախադեպային իրավունքի անալոգիայով քննություն կատարելու պարտականությունը ծագում է նաև իրավապահ կամ ոստիկանական գործունեության ընթացքում ուժի անհամաչափ կիրառումն ան վերաբերյալ հայտարարությունների կապակցությամբ:⁸²

Ըստ դատարանում վարույթի ցուցանիշների, կալանավորված և վերոնշյալ անձանց վերահսկողության տակ գտնվող անձանց վնասվածքների վերաբերյալ ապացույցներ ներկայացնելու պարտականությունը դրված է պաշտոնատար անձանց վրա: Սա ազդեցություն ունի ներպետական քննությունների վրա՝ սահմանելով պաշտոնատար անձանց պարտականությունը՝ հաշվետու լինելու անձանց պատճառված վնասվածքների համար, քանի դեռ նրանք գտնվում են իրենց վերահսկողության ներքո:⁸³ Յետևաբար, դրանք դիտվում են որպես վատ վերաբերմունքի լուրջ մատնանշումներ, որոնք ենթակա են քննության:

3.1.3 Հատկապես պետք է ուշադրություն դարձվի ռասայական կամ այլ խտրականության դրդապատճառների քննությանը, որոնք կարող են ընկած լինել վատ վերաբերմունքի հիմքում:

Ռասիզմը և խտրականության այլ ձևերը կարող են ակնհայտորեն ծանրացնել վատ վերաբերմունքի գոհեղին պատճառվող տառապանքները: Այս հանգամանքի գիտակցումը հանգեցնում է առանձնահատուկ չափանիշի զարգացման, որը պահանջում է քննության առկայություն, եթե առկա են խտրականության բավականաչափ հստակ հիմքեր կամ առկա են մասնավոր խնդիրներ՝ կապված հասարակությունում կամ պետությունում խտրականության ձևի հետ: Եթե առկա են նման խնդիրներ, ապա պետք է ենթադրել, որ պաշ-

⁸¹ *Altun v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 1-ի վճիռ, գանգատ թիվ 24561/94, կետ 71: Տե՛ս նաև *Ayder and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 23656/94, կետեր 122-129:

⁸² *Zelilof v.. Greece*, 2004 թվականի մայիսի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 17060/03, կետ 55:

⁸³ *Mikheev. v.. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 127:

տոնատար անձինք տեղյակ են դրանց մասին, և սա կարող է ինքնին առաջացնել քննության *prima facie* պարտականություն:⁸⁴ Դատարանի դիրքորոշումը հետևյալ կերպ ամբողջականացվել է Կորզարուի վերաբերյալ վճռում՝ կապված Ռումինիայում ռոմանների (գնչու) բնակչության հետ.

«Անկասկած, նման միջադեպերը, ինչպես նաև ռոմանների նկատմամբ խտրականության դեմ պայքարի նպատակով Ռումինիայի բարձրագույն պաշտոնատար անձանց որդեգրած քաղաքականությունը սույն գործով հայտնի է եղել *կամ պետք է հայտնի լիներ* քննչական մարմիններին, և, հետևաբար, առանձնահատուկ հոգածություն պետք է ցուցաբերվեր բռնությունների հիմքում ընկած հնարավոր ռասայական շարժառիթների քննության նկատմամբ»:⁸⁵

Դատարանը շարունակել է նկարագրել այս պարտականության բովանդակությունը, որը միայն պահանջում է պետությունից ողջամիտ քայլեր ձեռնարկել խտրականության շարժառիթը բացահայտելու համար: Դատարանը նաև գտել է, որ վատ վերաբերմունքի մեջ ներառվող հնարավոր խտրականության կապակցությամբ պատշաճ քննություն չկատարելը կարող է ինքնին հանդիսանալ ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդվածի էական խախտում:⁸⁶

3.1.4 Վատ վերաբերմունքի այն դեպքերի քննությունը, որը պարտադիր չէ, պետք է արդյունավետության նույն չափանիշներն ունենա:

Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային իրավունքը և այլ կառուցակարգեր ենթադրում են, որ 3-րդ հոդվածով արգելված խոշտանգումների ոչ բոլոր ձևերն են հանգեցնում քննություն կատարելու պարտականության: Սակայն ձևական քննությունը կարող է իրականացվել նաև կալանավորման ոչ պատշաճ պայմանների կամ բժշկական հետազոտության կամ վատ վերաբերմունքի արգելքի այլ, համեմատաբար նվազ խախտումների կապակցությամբ: Հա-

⁸⁴ Նման գործերով դատարանական վարույթներում ապացուցման չափանիշների վերաբերյալ, տե՛ս նաև *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005 թվականի դեկտեմբերի 13-ի վճիռ, գանգատ թիվ 15250/02, կետեր 59-62:

⁸⁵ *Cobzaru v. Romania*, 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 48254/99, կետ 97, շեղատառերը ներառյալ:

⁸⁶ Տե՛ս նաև *Cobzaru v. Romania*, 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 48254/99, կետեր 96-101:

րուցվելու դեպքում, դրանք պետք է կատարվեն այն նույն չափանիշներով, ինչ պարտադիր քննությունները:

Այս չափանիշի ներառումը հետևանք է ապացուցողական այն արժեքի, որը Ստրասբուրգի դատարանը տալիս է նման «ոչ պարտադիր» քննություններին, դա երևում է կալանավորման պայմանների վերաբերյալ քննության պատշաճության նրա՝ ստորև շարադրված գնահատականից.

«Կառավարության փաստարկներից շատերը հիմնված են ներքին քրեական քննության արդյունքների վրա և նպատակ ունեն հիմնավորել, որ պատժի պայմանների վերաբերյալ առաջին դիմողի փաստարկները ճշմարիտ չեն: Սակայն Դատարանն այդ եզրակացությամբ չի բավարարվում: Առաջին հերթին, քննությունը չի կարող արդյունավետ համարվել, քանի որ այն հարուցվել է առաջին դիմողի կողմից դատախազական մարմիններին բողոք ներկայացնելուց միայն չորս ամիս հետո՝ այդպիսով քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմին բավարար ժամանակ տալով վերանորոգելու քննարկվող բանտախուցը: Երկրորդ, քննությունը չի կարող ողջամտորեն օբյեկտիվ համարվել, քանի որ այն կատարվել է առանց առաջին դիմողի փաստաբանների մասնակցության, և դրա եզրակացություններն առավելապես հիմնված են եղել քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի ցուցմունքների վրա, որի դեմ բողոք է ներկայացվել (տես, ի թիվս այլոց, *Gharibashvili v. Georgia*, թիվ 11830/03, կետեր 60-63, 2008 թվականի հուլիսի 29, *Barbu Anghelescu v. Romania*, թիվ 46430/99, կետ 66, 2004 թվականի հոկտեմբերի 5, *Corsacov v. Moldova*, թիվ 18944/02, կետ 70, 2006 թվականի ապրիլի 4)»:⁸⁷

Դեռևս հարց է, թե Դատարանը կրնո՞ւյալնի պարտադիր քննության սահմանները՝ դրանում ներառելով կալանավորման ոչ պատշաճ պայմանները:⁸⁸

3.1.5 Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ քննությունը դադարեցնելու կամ մերժելու մասին որոշումները կարող են կայացվել միայն անկախ և իրավասու պաշտոնատար անձի կողմից բոլոր համապատասխան փաստերի ամբողջական և անհապաղ քննության արդյունքում: Նման որոշումները պետք է պատշաճ հետազոտության առարկա հանդիսանան

⁸⁷ *Ramishvili and Kokhreizidze v. Georgia*, 2009 թվականի հունվարի 27-ի վճիռ, գանգատ թիվ 1704/06, կետ 80:

⁸⁸ Տես *Fedotov v. Russia*, 2005 թվականի հոկտեմբերի 25-ի վճիռ, գանգատ թիվ 5140/02, կետեր 63, 69-70.

և հասարակական ու մրցակցային դատական վերահսկողության ընթացակարգի իմաստով վիճարկելի լինեն:

Հայտարարության անհիմն լինելու մասին որոշումը հավասարազոր է քննություն իրականացելը մերժելուն և ենթադրյալ տուժողին՝ քննության պարտականությունից բխող իրավունքներից զրկելուն: Նման որոշումը պետք է, հետևաբար, ստուգման բարձր աստիճան ունենա:

3.2 Բնությունների սկզբունքային նպատակները

3.2.1 Արդյունավետ քննությունը պահանջում է իրական ջանքերի գործադրում վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ համապատասխան փաստերի պատշաճ վերհանման և, անհրաժեշտության դեպքում, դրա համար պատասխանատու անձանց բացահայտելու և պատժելու նպատակով:

Չափանիշները նախատեսում են քննության երկու հիմնական նպատակ՝ փաստերի հայտնաբերում և անհրաժեշտության դեպքում իրավախախտների պատժում: Դրանք ընդունում են, որ բոլոր գործերով չէ, որ փաստերը կարող են հայտնաբերվել, և որ երբեմն բավարար ապացույցներ չեն լինի իրավախախտներին պատժելու համար:⁸⁹

Սակայն պաշտոնատար անձինք պետք է իրական ջանք գործադրեն արդյունքի հասնելու համար: Այս Չափանիշներն արտացոլում են այս ոլորտում Դատարանի կողմից կիրառվող ընդհանուր հասկացությունները.

«Քննություն իրականացնելու պարտականությունը «հանդիսանում է ոչ թե արդյունքի, այլ միջոցների պարտականություն»: ոչ բոլոր քննությունները պետք է հաջողությամբ ավարտվեն կամ հանգեցնեն դեպքի վերաբերյալ դիմողի հայտարարությանը համապատասխանող եզրակացության, սակայն այն պետք է սկզբունքորեն հնարավորություն ունենա հանգեցնելու գործի հանգամանքների պարզմանը և, եթե հայտարարությունը կհամապատասխանի իրականությանը, պատասխանատու անձանց հայտնաբերմանը և պատժմանը: Այսպիսով, լուրջ հայտարարությունների վերաբերյալ քննությունը պետք է համակողմանի լինի: Դա նշանակում է, որ պաշտոնատար անձինք պետք է միշտ լուրջ ջանքեր գործադրեն պարզելու

⁸⁹ Տե՛ս նաև Չափանիշների 3.1.1-րդ և 3.1.5-րդ կետերը:

համար, թե ինչ է տեղի ունեցել և քննությունն ավարտելիս կամ որոշումներ կայացնելիս չպետք է հիմնվեն հապճեպ և անհիմն եզրակացությունների վրա»:⁹⁰

3.2.2 Քննչական մարմինների առջև կարող է նաև խնդիր դրվել սահմանել և կիրարկել միջոցառումներ վատ վերաբերմունքի կրկնակի դրսևորումների կանխարգելման նպատակով:

Կանխարգելիչ միջոցառումներ կիրառելիս քննչական մարմինների դերը լուսաբանված է երկուստեք՝ Ստամբուլյան սկզբունքներում⁹¹ և CEHRC-ում:⁹² Թեև այս դերը պետք է լրացվի այլ կառուցակարգերի և ինստիտուտների կողմից, սակայն պաշտոնատար անձինք իրենց զբաղեցրած դիրքով կարող են պարզել այն միջոցները, որոնք անհրաժեշտ է ձեռնարկել ապագայում վատ վերաբերմունքի դեպքերի կանխարգելման նպատակով:

IV. Արդյունավետության որոշումը. առանցքային չափանիշները

Թեև Ստրասբուրգի դատարանի և այլ միջազգային մարմինների կողմից և ակտերում կիրառվող եզրութաբանությունը կարող է տարբեր լինել,⁹³ սակայն համընդհանուր չափանիշները ներառում են անկախությունը և անկողմնակալությունը, ամբողջականությունը, անհապաղությունը, համապատասխան իրավասությունը, տուժողի ներգրավվածությունը և հասարակական վերահսկողությունը:

4.1 Անկախությունը և անկողմնակալությունը

4.1.1 Քննությունների իրականացմանը ներգրավված պաշտոնատար և որոշում կայացնող բոլոր անձինք պետք է ան-

⁹⁰ *Barabanshchikov. v. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 54:

⁹¹ Ստամբուլյան սկզբունքների 1.6 սկզբունք:

⁹² CEHRC-ի դիրքորոշումը, կետ 22:

⁹³ Տե՛ս CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր գեկույց, CPT/Inf (2004) 28 կետեր 31-36; Ստամբուլյան արձանագրություն, կետեր 79-82, CEHRC-ի դիրքորոշումը, կետեր 62-79:

կախ լինեն քննվող փաստերի հետ առնչություն ունեցող անձանցից:

Անկախությունը առանցքային նշանակություն ունի արդյունավետ քննության և ենթադրյալ տուժողի և ամբողջ հասարակության վստահության ապահովման համար:⁹⁴ Ստրասբուրգի դատարանը քննության անկախության վերլուծության բավական զարգացած նախադեպային իրավունք ունի, և անկախության պարտականությունը կարող է դրվել քննության ընթացքում որոշում կայացնող և կայացմանն աջակցող յուրաքանչյուր անձի վրա (ներառյալ քննության առանձին փուլերում ներգրավվող անձինք,⁹⁵ դատական բժիշկները,⁹⁶ հսկող դատախազները,⁹⁷ և հատուկ մարմինները⁹⁸):

Քննությունն իրականացնող մարմինների անկախության բացակայության վերաբերյալ Դատարանի կարծիքը հանգեցրել է ներպետական համակարգերի փոփոխման, որոնցից նիդեռլանդական բարեփոխումները հնարավորինս լավագույն օրինակն են:⁹⁹

4.1.2 Սա պահանջում է անկախության գործնական պայմանների առկայություն, այլ ոչ միայն ենթակարգության կամ ինստիտուցիոնալ հարաբերությունների բացակայություն:

Երբեմն Դատարանը կարող է անկախության բացակայությունը դուրս բերել քննչական մարմիններ ներառող ինստիտուցիոնալ ենթա-

⁹⁴ Տե՛ս CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ Ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 32, Ստամբուլի արձանագրություն, կետ 74, Ստամբուլյան սկզբունքներ, կետ 2, CEHRC-ի դիրքորոշում, կետեր 63-66:

⁹⁵ Տե՛ս *Mikheev. v.. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 116: Դատարանը ոստիկանության աշխատակցի անկախության բացակայությունը հիմնավորել է վկաներին հայտնաբերելու իրավասության բացակայությամբ:

⁹⁶ Այսպիսով, Դատարանը պահանջում է, որ դատական բժիշկն ունենա պաշտոնական և de facto անկախություն, ունենա մասնագիտական կրթություն և իրավասությունների լայն շրջանակ: *Barabanshchikov. v.. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 62:

⁹⁷ Տե՛ս *Ramsahai and Others v.. the Netherlands*, 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52391/99, կետեր 62-63, *Barabanshchikov. v.. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետեր 62-63:

⁹⁸ Տե՛ս *İpek v.. Turkey*, 2004 թվականի փետրվարի 17-ի վճիռ, գանգատ թիվ 25760/94, կետ 207:

⁹⁹ Տե՛ս *Ramsahai and Others v.. the Netherlands*, 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52391/99, կետեր 258-267:

կարգությունների համառոտ վերլուծությունից: Օրինակ՝ *Ռեհբոկի* որոշման մեջ այն նշել է, որ.

«Քննությունն իրականացվել է Սլովենիայի քաղաքային ոստիկանության վարչակազմի կողմից, որի անդամները մասնակցել են դիմողի ծերբակալմանը»:¹⁰⁰

Բացի դրանից, վերլուծությունները հաճախ ավելի հեռուն պետք է գնան և ուսումնասիրեն այն, թե գործնականում առկա եղել է անկախություն:

«Այս իմաստով այն կրկնում է, որ Կուլպի շրջանային կառավարիչը նշանակում է Կուլպի շրջանային ոստիկանության պետին, ով հանդիսանում է այն ոստիկանների ենթակարգային վերադասը, ովքեր ենթադրաբար ներգրավված են եղել միջադեպին՝ որպես քննություն իրականացնող պաշտոնատար անձինք: Վկաների ցուցմունքներից պարզ է դառնում նաև, որ Կուլպի շրջանային ոստիկանության պետը հետագայում գործուղել է Կուլպի ոստիկանության բաժնի պետին ղեկավարելու քննությունը: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Կուլպի ոստիկանությունը ենթադրաբար մեղավոր էր դիմողի տունը հրկիզելուն ներգրավված լինելու մեջ, Դատարանը անընդունելի է համարում այն, որ նույն ոստիկանության բաժինը գործուղվել է հայտարարությունների կապակցությամբ իրականացվող քննությունը ղեկավարելու»:

Նույն մոտեցումը որդեգրվել է CPT-ի կողմից.

«Բացի այդ, եթե անգամ ոստիկանության կողմից դրսևորված վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարությունների կապակցությամբ նախնական քննություն իրականացնելու պաշտոնական պարտականություն կրող ոստիկանը կարող է նման հայտարարություն անել պատասխանատու ոստիկանության աշխատակիցներից անկախ, ապա նույնը չի կարելի ասել ոստիկանության այն աշխատակիցների մասին, ովքեր իրականում կատարում են այդ քննությունը: Համեմախմբի կողմից ուսումնասիրված շատ դեպքերում քննությունն իրականացնող քրեական ոստիկանության ծառայողներն աշխատում էին ոստիկանության այն նույն հիմնարկում, ինչ քննության տակ գտնվող ոստիկանները: CPT-ի կարծիքով, ակնհայտ է, որ նման քննություններն ի վերջո պետք է իրականացվեն ոստիկանության այն աշխատակիցների կողմից, ովքեր կցված չեն ոստիկանության նույն հիմնարկին (օրինակ, ոստիկանության ընդհանուր տեսչությունը կամ ներ-

¹⁰⁰ *Rehbock v. Slovenia*, 2000 թվականի նոյեմբերի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 29462/95, կետ 74: Տե՛ս նաև *Mikheev v. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 115:

քին գործերի դեպարտամենտին կցված ոստիկանության աշխատակիցները)»:¹⁰¹

Տարբեր պաշտոնատար անձանց և մարմինների միջև կապը, հետևաբար, կարող է բարդ լինել և մանրամասն ուսումնասիրություն պահանջել: Այսպիսով, դա կիրառվում է այն դեպքերում, երբ ինստիտուցիոնալ առումով անկախ պաշտոնատար անձինք առավելապես հիմնվում են այն անձանց կողմից տրամադրված տեղեկությունների վրա, ովքեր կապված են քննության հետ, կամ քննությունն իրականացվում է այն ստորաբաժանման կողմից, որի աշխատակից են նրանք հանդիսանում:

«Ինչևէ, Դատարանը գտնում է, որ արդյունավետ քննության համապատասխան սկզբունքներին հակասում է այն, որ ԹՔԴԳ [Թբիլիսիի քաղաքային դատախազության գրասենյակը] առավելապես հիմնվել է ՌՇԴԳ [Ռուսթավիի շրջանային դատախազության գրասենյակի] կողմից տրամադրված տեղեկության վրա, այն դեպքում, երբ Ռուսթավիի ոստիկանության աշխատակիցներն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ներգրավված են եղել վիճարկվող դեպքերին...»:¹⁰²

Հաճախ քննություն իրականացնող անձինք կարող են սերտ համագործակցություն ունենալ ոստիկանության համապատասխան ծառայության հետ: Նման իրավիճակ առկա է եղել Ռումինիայի զինվորական դատախազության վերաբերյալ Ստրասբուրգի գործով: Քննությունն իրականացնող անձինք ծառայում էին նույն զինվորական համակարգում, ինչ քննության տակ գտնվող ոստիկանները:¹⁰³

Քննությունների իրականացմանը ներգրավված պաշտոնատար և որոշում կայացնող բոլոր անձինք պետք է անկողմնակալ լինեն: Մասնավորապես, նրանք չպետք է առնչված լինեն ենթադրյալ տուժողների վերաբերյալ

¹⁰¹ 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետ 40:

¹⁰² *Gharibashvili v. Georgia*, 2008 թվականի հուլիսի 29-ի վճիռ, գանգատ թիվ 11830/03, կետ 73:

¹⁰³ *Stănu Barbu Anghelescu v. Romania*, 2004 թվականի հոկտեմբերի 5-ի վճիռ, գանգատ թիվ 46430/99, կետ 67:

կոնկրետ գործով իրականացված քննություններին կամ կայացված որոշումներին:

Միջազգային իրավական ակտերը հանգամանորեն չեն անդրադառնում քննություն իրականացնող անձանց անկախության ակնհայտ պահանջին, դա կարգավորվում է Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային իրավունքով:¹⁰⁴ Բացի դրանից, քննություն իրականացնող մարմինները հաճախ երկակի դերակատարություն են ունենում ենթադրյալ տուժողների դեմ հարուցված գործերով, քանի որ պատասխանատու են նաև վատ վերաբերմունքի մասին նրանց հայտարարությունների քննության համար.

«[Ռատարանը] զարմացած է այն հանգամանքից, որ 2001 թվականի օգոստոսի 9-ի մասնագիտական փորձաքննությունը նշանակվել էր ոստիկանության մույն քննիչի՝ տիկին Ջ.-ի կողմից, ով հարցաքննել էր դիմողին նրա ձերբակալությունից հետո և հավանական է, որ ենթադրյալ ծեծի ակամատեսը եղած լիներ...»:¹⁰⁵

CPT-ն նմանապես ընդգծել է, որ «շահերի բախում կարող է առկա լինել այն ժամանակ, երբ ենթադրվող վատ վերաբերմունքի քննությունն իրականացնող անձը ներգրավված լինի վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարություն տված անձի վերաբերյալ քրեական գործի քննությանը»:¹⁰⁶

4.2 Ամբողջականությունը

4.2.1 Վատ վերաբերմունքի քննությունը պետք է ներառի համապատասխան դեպք(եր)ի վերաբերյալ ապացույցների պահպանությունն ապահովելու նպատակով բոլոր ողջամիտ քայլերի ձեռնարկումը:

¹⁰⁴ Տե՛ս 97 members of the Gldani Congregation of Jehov.ah's Witnesses and 4 Others v.. Georgia, 2007 թվականի մայիսի 3-ի վճիռ, գանգատ թիվ 71156/01, կետ 117:

¹⁰⁵ Barabanshchikov. v.. Russia, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 48: Տե՛ս նաև Totev.a v.. Bulgaria, 2004 թվականի մայիսի 19-ի վճիռ, գանգատ թիվ 42027/98, կետ 63:

¹⁰⁶ 2005 թվականի մայիսի 23-ից հունիսի 3-ը Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 24, կետ 50:

Ամբողջականության չափանիշն ապահովելու համար անհրաժեշտ քննչական գործողությունների սպառիչ ցանկ հնարավոր չէ նախատեսել: Սակայն Ստրասբուրգի դատարանի կողմից զարգացվել է «ողջամիտ բոլոր քայլերը» ձեռնարկելու կամ պատշաճ ջանասիրություն ցուցաբերելու ընդհանուր պահանջը: Իր վճիռներում նա հաճախ նշում է ցանկալի միջոցառումների բացատրական և ոչ սպառիչ ցանկ.

«Պաշտոնատար անձինք պետք է ձեռնարկեն հնարավոր բոլոր ողջամիտ քայլերն ապահովելու համար միջադեպին վերաբերող ապացույցների պահպանումը, ներառյալ, *inter alia*, հայտարարության վերաբերյալ ենթադրյալ տուժողի, ականատես վկաների ցուցմունքները, դատաբժշկական ապացույցները և, անհրաժեշտության դեպքում, լրացուցիչ բժշկական հավաստագրեր՝ համապատասխանաբար ապահովելու համար վնասվածքների ամբողջական և հստակ արձանագրումը և մասնավորապես վնասվածքների պատճառների վերաբերյալ բժշկական եզրակացությունների օբյեկտիվ վերլուծությունը: Քննության յուրաքանչյուր թերացում, որը կհանգեցնի վնասվածքների պատճառների և պատասխանատու անձի բացահայտման հնարավորության թուլացմանը, կարող է դիտվել որպես այս չափանիշներին հակասող»:¹⁰⁷

Այլ միջազգային իրավական ակտեր, որպես կանոն, մեկնաբանում են այն միջոցները, որոնք ակնկալելի են:¹⁰⁸

4.2.2 Պահանջվող քննչական միջոցառումների և ապացույցների ցուցակի մեջ ներառված են.

Եվրոպական չափանիշներում ներկայացված՝ հիմնական քննչական միջոցառումների ցանկը նկարագրական է: Այն հիմնված է Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային իրավունքում և CPT-ի այցերի արդյունքում կազմված զեկույցներում առկա տիպական օրինակների վրա:

- ենթադրյալ տուժողների մանրամասն և ամբողջական հայտարարությունները, որոնք ձեռք են բերվել համապատասխան աստիճանի ջանադրությամբ,

¹⁰⁷ *Bati and Others v. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետ 134:

¹⁰⁸ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետեր 88-106, CEHRC-ի դիրքորոշում, կետ 69, CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 33:

Շատ դեպքերում տուժողների հարցաքննություն կամ ընդհանրապես չի իրականացվում կամ պաշտոնատար անձանց կողմից չեն պարզաբանվում առանձին դրույթներ, որոնք կոնկրետ հանգամանքներում առանցքային են: Նման խախտումներն արժանացել են Ստրասբուրգի դատարանի քննադատությանը.

«Հատկանշական է նաև այն, որ դիմողը կապտուկների ծագման առնչությամբ չի հարցաքննվել ո՛չ այն ժամանակ, երբ հայտարարություն է ներկայացրել այն մասին, որ Կրիմել Մ.-ն ծեծել է իրեն, ո՛չ այն բանից հետո, երբ նա դատախազին բողոք է ներկայացրել այն մասին, որ ծեծի է ենթարկվել ոստիկանի կողմից: Նմանապես, ոստիկաններից ոչ ոքից, ով արձանագրել էր, որ դիմողը ոստիկանության բաժին բերվել է կապտուկներով, չի պարզվել, թե ինչու նա իր կապտուկների ծագման մասին չի հարցաքննվել ո՛չ 1997 թվականի հուլիսի 4-ին ոստիկանության բաժին բերվելու ժամանակ, ո՛չ դրանից հետո, երբ նրանք պարզել են, որ նա հիվանդանոցում է գտնվել: Պաշտոնատար անձանց կողմից որևէ բացատրություն չի ներկայացվել, թե ինչու քայլեր չեն ձեռնարկվել պարզելու համար Կրիմել Մ.-ի կողմից ծեծված լինելու ենթադրյալ հանգամանքը».¹⁰⁹

Հոգեբանական վատ վերաբերմունքից տուժած անձանց խոցելիությունը, մասնավորապես, պահանջում է, որ նրանք հարցաքննվեն առանձնահատուկ հոգատարությամբ: Ստանբուլյան արձանագրությունն այս կապակցությամբ մանրամասն դատողություններ է պարունակում:¹¹⁰

- պատասխանատու անձանց բացահայտման համար անհրաժեշտ համապատասխան հարցաքննությունները և, անհրաժեշտության դեպքում, առերեսումները և այլ առանձնահատուկ քննչական գործողությունները,

Ենթադրյալ իրավախախտների և վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ իրականացվող բոլոր քննությունների այլ պարտադիր տարրերի բացահայտմանն ու հարցաքննությանն ուղղված իրական ջանքեր: Իր նախադեպային իրավունքում Ստրասբուրգի դատա-

¹⁰⁹ *Cobzaru v.. Romania*, 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 48254/99, կետ 71:

¹¹⁰ Ստանբուլյան արձանագրություն, կետեր 120-160: Որպես տուժողների պաշտպանության լրացուցիչ միջոցներ տե՛ս Եվրոպական չափանիշների 4.4.3-րդ, 4.4.4-րդ կետերը և ստորև նշված համապատասխան մեկնաբանությունները:

րանն այս կապակցությամբ բազմաթիվ թերություններ է արձանագրել.

«Դատարանի համար հատկապես զարմանալի է այն, որ թեև դիմողը 1995 թվականի մարտի 9-ին կրկնել է, որ կարող է ճանաչել քրեակատարողական հիմնարկի համապատասխան աշխատակցին, ոչինչ չի արվել նրան այդ հնարավորությունն ընձեռելու համար, և միայն ինն օր անց պետական մեղադրողի գրասենյակը պահանջել և ստացել է իրավունք գործը արխիվացնելու ոչ թե այն հիմքով, որ հայտարարությունը հիմնավորված չէ, այլ այն պատճառով, որ պատասխանատու անձը չի հայտնաբերվել»:¹¹¹

- ենթադրյալ տուժողների՝ ֆիզիկական և հոգեկան վիճակի՝ խորհրդապահական և հստակ բժշկական (նախընտրելի է դատաբժշկական) հետազոտություն: Սրանք պետք է իրականացվեն անկախ և համապատասխան պատրաստվածություն ունեցող անձնակազմի կողմից, ովքեր կարող են ախտորոշել վնասվածքների պատճառները և դրանց համապատասխանությունը հայտարարություններին,

- այլ բժշկական ապացույցները, այդ թվում՝ կալանավորման վայրերի և բժշկական հիմնարկների կողմից կազմված արձանագրությունները,

Ստամբուլյան արձանագրությունը շեշտադրում է ենթադրյալ տուժողների ֆիզիկական և հոգեբանական հետազոտության, ախտորոշիչ թեստերի և միասնական փաստաթղթավորման կարևորությունը:¹¹²

«Բժշկական հետազոտությունը պետք է իրականացվի՝ անկախ խոշտանգումից անցած ժամանակահատվածի տևողության, սակայն եթե ենթադրվում է, որ այն տեղի է ունեցել նախորդ վեց շաբաթների ընթացքում, ապա մման հետազոտությունը պետք է անհապաղ իրականացվի՝ նախքան ակնհայտ հետքերի անհետացումը: Հետազոտությունը պետք է ներառի վնասվածքների և հիվանդությունների բուժման, հոգեբանական օգնության, խորհրդատվության և հսկողության անհրաժեշտութե-

¹¹¹ *Labita v.. Italy*, 2000 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռ, գանգատ թիվ 26772/95, կետ 72: *Տե՛ս նաև Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետ 142, *Barabanshchikov v.. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 44:

¹¹² Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրությունը, գլուխներ V.-V.I, լրացումներ II-IV.:

յան գնահատումը (ֆիզիկական հետազոտության և դատաբժշկական գնահատականի բնութագրությունը տե՛ս հինգերորդ գլխում): Ենթադրյալ խոշտանգման տուժողի հոգեբանական գնահատումը միշտ անհրաժեշտ է և կարող է հանդիսանալ ֆիզիկական հետազոտության մաս կամ, եթե չկան ֆիզիկական նշաններ, կարող է ինքնին իրականացվել (հոգեբանական գնահատականի նկարագրությունը տե՛ս վեցերորդ գլխում)»:¹¹³

Համանման միտումով՝ Ստրասբուրգի դատարանի վճիռները և CPT-ի այցերի արդյունքում կազմվող զեկույցներում առկա դատողությունները լուսաբանում են այս մարմինների պահանջները.

«Այա Դատարանը կրկնում է, որ պատշաճ բժշկական հետազոտությունները հանդիսանում են վատ վերաբերմունքի դեմ անհրաժեշտ երաշխիքներ: Դատական բժիշկը պետք է պաշտոնապես և *de facto* անկախություն ունենա, ունենա մասնագիտական կրթություն և իրավասությունների լայն շրջանակ (տե՛ս *Akkoz v. Turkey*, թիվ 22947/93 և 22948/93, կետ 55 և կետ 118, ՄԻԵԿ 2000-X): Վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարություն տված անձի հետազոտության արդյունքում զեկույցի կազմումից հետո չափազանց կարևոր է, որ բժիշկը արձանագրի վատ վերաբերմունքի մասին պատմության հետևողականության աստիճանը [...]»:¹¹⁴

«Նաև հղումներ պետք է արվեն ավելի ուշ իրականացված նախնական քննությանը, որը հարուցվել է 2006 թվականի հունիսի 2-ին «Բ.-ի» նկատմամբ: Այս կալանավորը տեղափոխվել էր թիվ 1 ՁՊՎ 2006 թվականի մայիսի 23-ին, և բերվելուց հետո իրականացված բժշկական հետազոտության արդյունքում հայտնաբերվել են բազմաթիվ մարմնական վնասվածքներ, որոնք նրա հայտարարությամբ ինքն ստացել էր ORB-2 աշխատակիցների կողմից ծեծի ենթարկվելու արդյունքում: Քրեական գործ հարուցելը մերժելու վերաբերյալ որոշումը կայացվել է IVS-ի բժշկական գրանցամատյանի և ֆելդշերի բացատրության հիման վրա, որոնց համաձայն՝ «Բ.-ն» 2006 թվականի մայիսի 13-ին IVS բերվելուց հետո ցույց է տվել ձերբակալման ժամանակ ստացած վնասվածքները. որևէ դատաբժշկական հետազոտություն երբևէ չի պահանջվել»:¹¹⁵

¹¹³ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 104:

¹¹⁴ *Barabanshchikov. v. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 59:

¹¹⁵ Ռուսաստանի Դաշնության Չեչնիայի Հանրապետության վերաբերյալ 2007 թվականի մարտի 13-ի CPT-ի Հրապարակային հայտարարության առաջին հավելվածը, CPT/Inf (2007) 17, կետ 48:

- համապատասխան վկաների ցուցմունքները, հնարավորության դեպքում, ներառյալ կալանավորված այլ անձանց, կալանավայրի վարչակազմի, հասարակայնության ներկայացուցիչների, իրավապահ մարմինների և այլ պաշտոնատար անձանց ցուցմունքները,

Վատ վերաբերմունքը, որպես կանոն, տեղի է ունենում գաղտնի: Այնուամենայնիվ, քննությունը պետք է իրական ջանքեր գործադրի քննարկվող միջադեպի հնարավոր ակամատեսներից ցուցմունքներ ստանալու համար կամ ունակ լինի լույս սփռել դրան զուգակցող հանգամանքների վրա: Այս պահանջներն արտացոլված են Ստամբուլյան արձանագրության մեջ, որի համաձայն.

«Տեղեկություն պետք է ձեռք բերվի քննությանը հետաքրքրող շենքում կամ վայրում ներկա գտնված յուրաքանչյուր անձից պարզելու համար, թե նրանք հանդիսացել են, արդյոք, ենթադրյալ խոշտանգման միջադեպի վկա»:¹¹⁶

Հավասարապես, Դատարանը հաճախ մատնանշել է համապատասխան անձանց չհարցաքննելու հետ կապված խախտումը.

«Քննիչը չի փորձել հայտնաբերել և հարցաքննել 1998 թվականի սեպտեմբերի 10-ից 19-ը Բոգորոդսկ և Լենինսկի ոստիկանության բաժիններում դիմողի հետ կալանավորված անձանց, ովքեր կարող էին ինքնասպանության փորձից առաջ դիմողի վարքագծի վերաբերյալ օգտակար տեղեկության տիրապետել, և պարզ չէ, թե Վ.-ն՝ դիմողի հետ նույն խցում պահվող անձանցից մեկը, երբևէ հարցաքննվել է քննիչի կողմից»:¹¹⁷

- դեպքի տեղի զննությունն իրեղեն ապացույցներ, այդ թվում՝ վատ վերաբերմունքի դրսևորման ժամանակ կիրառված գործիքներ, մատնահետքեր, մարմնի արտադրած հեղուկներ և հյուսվածքներ հայտնաբերելու նպատակով: Ձննությանը պետք է մասնակցեն դատաբժշկական և այլ ոլորտի մասնագետներ, ովքեր կարող են վերցնել և հետազոտել ապացույցներ, համապատասխան բանավոր նկարագրության հիման վրա ուրվագծել անձի դիմանկարը և/կամ վերականգնել դեպքի հանգամանքները, և

¹¹⁶ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 103:

¹¹⁷ *Mikheev. v.. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 112: Տե՛ս նաև *Barabanshechikov. v.. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետ 62:

Դեպքի տեղի զննության արդյունքում ձեռք բերված ապացույցներն առանցքային նշանակություն ունեն յուրաքանչյուր դեպքի հանգամանքները պարզելու համար և հատկապես կարևոր են վատ վերաբերմունքի դեպքերի քննության ժամանակ, ինչպես ընդօժվել է Ստրասբուրգի դատարանի¹¹⁸ և CPT-ի կողմից:¹¹⁹ Դեպքի տեղի զննության արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների վերաբերյալ Չափանիշները ևս վկայակոչում են Ստամբուլյան արձանագրության (ոչ սպառիչ) դրույթները:

«Բոլոր ապացույցները պետք է պատշաճ կերպով հավաքվեն, վերցվեն, փաթեթավորվեն, կնքվեն և տեղադրվեն անվտանգ պահպանման վայրերում կանխելու համար դրանց փչացումը, վնասումը կամ կորուստը: Եթե խոշտանգումը համեմատաբար վերջերս է տեղի ունեցել և համապատասխան այնպիսի ապացույցներ, ինչպիսիք են՝ մարմնի արտադրած հեղուկները (արյուն կամ սերմնահեղուկ), մազ, հյուսվածք կամ մանրաթելեր, պահպանվել են, ապա դրանք պետք է վերցվեն, կնքվեն և պատշաճ կերպով պահպանվեն: Յուրաքանչյուր գործիք, որը կարող է օգտագործված լինել խոշտանգման ժամանակ, անկախ այն հանգամանքից, թե դա նախատեսված է եղել այդ նպատակով օգտագործելու, թե օգտագործվել է կոնկրետ իրավիճակում, պետք է վերցվի և պահպանվի: Եթե դեպքը համեմատաբար վերջերս է տեղի ունեցել, թողնված մատնահետքերը պետք է վերցվեն և պահպանվեն: Պետք է պատրաստվի այն շենքի կամ վայրի՝ նշագրված, մասշտաբային գծագիրը, որտեղ ենթադրվում է, որ խոշտանգում է տեղի ունեցել, այդ գծագրում պետք է ցույց տրված լինեն համապատասխան բոլոր մանրամասները, ինչպիսիք են շենքի հարկերի, սենյակների, մուտքերի, պատուհանների, կահույքի դասավորությունը և շրջակայքը: Նույնն անհրաժեշտ է արձանագրել նաև գունավոր նկարներով: Պետք է կազմվի ենթադրյալ խոշտանգման վայրում գտնված բոլոր անձանց ինքնությունը, այդ թվում՝ նրանց ամբողջական անունը, հասցեն և հեռախոսի համարը կամ այլ կոնտակտային տեղեկությունը, պարզելու վերաբերյալ արձանագրություն: Եթե խոշտանգումը համեմատաբար վերջերս է տեղի ունեցել, ապա խոշտանգման վերաբերյալ հայտարարություն տված անձի հագուստը պետք է նկարագրվի և լաբորատոր փորձաքննության ենթարկ-

¹¹⁸ *Altun v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 1-ի վճիռ, գանգատ թիվ 24561/94, կետ 73: Տե՛ս նաև *Mikheev. v.. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 112:

¹¹⁹ Ռուսաստանի Դաշնության Չեչնիայի Հանրապետության վերաբերյալ 2007 թվականի մարտի 13-ի CPT-ի Հրապարակային հայտարարության առաջին հավելվածը, CPT/Inf (2007) 17, կետ 49:

վի հնարավորության դեպքում մարմնի մասեր կամ այլ իրեղեն ապացույցներ ձեռք բերելու նպատակով»:¹²⁰

- ձերբակալման արձանագրությունների, որոշումների, գործի նյութերի և կոնկրետ դեպքի վերաբերյալ այլ փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը:

Ձերբակալման արձանագրությունները, գործի նյութերը և կալանավորմանը, ուժի կիրառմանը կամ այլ գործողությունների կատարմանն առնչվող այլ փաստաթղթերը պահպանելու պարտականությունը պայմանավորված է քննության ընթացքում նման նյութերի կիրառման անհրաժեշտությամբ:¹²¹ Համապատասխանաբար, Ստամբուլյան արձանագրությունը սահմանում է, որ.

«Համապատասխան յուրաքանչյուր թուղթ, արձանագրություն կամ փաստաթուղթ պետք է պահպանվի որպես ապացույց կիրառելու կամ դատաձեռագրաբանական փորձաքննության համար»:¹²²

4.2.3 Ապացույցները պետք է հավաքվեն և քննությունները պետք է իրականացվեն ներպետական դատավարական կանոններին համապատասխան: Դատավարական խախտումները, որոնք հանգեցրել են հետագա իրավական ընթացակարգերի խաթարման, հանդիսանում են այնպիսի խախտումներ, որոնք պահանջում են միջադեպի վերաբերյալ ապացույցների ապահովման ողջամիտ բոլոր քայլերի իրականացում:

Սահմանելով վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց պատժելու նպատակը՝ քննության ընթացքում թույլ տրված դատավարական խախտումները, որոնց արդյունքում ոչ պիտանի են դառնում այդ անձանց դեմ հավաքված ապացույցները, հանգեցնում են արդյունավետ քննության չափանիշների չպահպանման: Այս Չափանիշն արտացոլում է Ստրասբուրգի դատարանի դատական պրակտիկան:¹²³

¹²⁰ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 103:

¹²¹ Տե՛ս նաև Եվրոպական չափանիշների 2.3.1-րդ կետը և վերոնշյալ չափանիշները:

¹²² Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 103:

¹²³ *Maslov.a and Nalbandov. v.. Russia, Mikheev. v.. Russia*, 2008 թվականի հունվարի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 839/02, կետ 95:

4.2.4 Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկությունը և ապացույցները պետք է ձեռք բերվեն ամբողջական, հետևողական և օբյեկտիվորեն:

Քննություններն ի սկզբանե պետք է իրականացվեն ամբողջական, հետևողական և փոխկապակցված եղանակով: Ինչպես նշել է CPT-ն, պետք է խուսափել «հապճեպ կամ անհիմն եզրակացություններից»¹²⁴:

«Վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարությունների պատշաճ գնահատումը հաճախ ոչ այնքան ակնհայտ հարց է հանդիսանում: Վատ վերաբերմունքի որոշ ձևեր (ինչպիսիք են խեղդումը կամ էլեկտրահարող սարքի կիրառումը) ակնհայտ հետքեր չեն թողնի, եթե գործադրվել են որոշակի հմտությամբ: Նման կերպ, եթե անձին ստիպեն մի քանի ժամ անհարմար դիրքով ուղղակի կամ ծնկաչոք կանգնել կամ քնից զրկեն, ապա դա դժվար թե հստակ տեսանելի հետքեր թողնի: Անգամ մարմնին հասցված հարվածները կարող են թեթև ֆիզիկական հետքեր թողնել, որոնք դժվար է նկատել և որոնք շուտ անհետանում են: Յետևաբար, երբ վատ վերաբերմունքի մասն ձևերի մասին դիմումները հասնում են դատախազական կամ դատական մարմիններին, վերջիններս պետք է հատկապես զգույշ լինեն որպեսզի մեծ ուշադրություն չդարձնեն ֆիզիկական հետքերի բացակայությանը: Անգամ *a fortiori* դա վերաբերում է հոգեկան բնույթի վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարություններին, այն դեպքում, երբ բողոքարկվող վատ վերաբերմունքն ունի առավելապես հոգեբանական բնույթ (սեռական նվաստացում, ձերբակալված անձի և/կամ նրա ընտանիքի կյանքի կամ ֆիզիկական ամբողջականության նկատմամբ սպառնալիք և այլն): Վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարությունների պատշաճ գնահատման համար կարող է պահանջվել բոլոր համապատասխան անձանցից ցուցմունքներ վերցնելը և ժամանակին տեղում ստուգում և/կամ բժշկական հետազոտություն կատարելը»:¹²⁵

«Անհապաղության» նկատմամբ Եվրոպական դատարանի մոտեցումը երևում է հետևյալ վճռից.

«[...] Քննիչը պետք է ուստիկանության աշխատակիցների ցուցմունքները որպես արժանահավատ գնահատի՝ չնայած այն հանգամանքին, որ նրանց ցուցմունքները կարող են հանդիսանալ պաշտպանության ռազմավարության մաս և նպատակ հետապնդել կասկած հարուցելու

¹²⁴ Տե՛ս վերևում մեջքերումը՝ 90-րդ հղումի հետ մեկտեղ:

¹²⁵ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ Ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28 կետ 29:

դիմողի հայտարարության արժանահավատության նկատմամբ: Դատարանի կարծիքով, քննության իրականացումը սահմանում է ցուցմունքների գնահատման այլ չափանիշներ այն ժամանակ, երբ սուբյեկտիվ են թվում դիմողի և ոչ թե ոստիկանության աշխատակցի տված ցուցմունքները: Վերջինիս ցուցմունքների արժանահավատությունը ևս պետք է կասկածի տակ դրվի, քանի որ քննությունն իրականացվում է պարզելու համար, թե պաշտոնատար անձինք արդյոք ենթակա են պատասխանատվության կարգապահական կանքրեական մեղադրանքների հիմքով (տե՛ս *Ognyanova and Choban v. Bulgaria*, թիվ 46317/99, կետ 99, 2006 թվականի փետրվարի 23)»:¹²⁶

Այս մոտեցումն ուղղակիորեն համապատասխանում է CEHRC-ի դիրքորոշմանը, որն ընդգծում է պաշտոնատար անձանց պարտականությունը.

«քննությունների շարք իրականացնել հիմնավոր կասկածի հիման վրա և չանտեսել բողոքը հիմնավորող ապացույցը կամ անքննադատ կերպով ընդունել բողոքը ժխտող ապացույցը, մասնավորապես՝ ոստիկանի ցուցմունքը»:¹²⁷

4.2.5 Քննությունները պետք է համակողմանի լինեն

Քննությունները պետք է համակողմանի լինեն, հատկապես, եթե դրանցում ներառված են մեկից ավելի միջադեպեր կամ փոխկապակցված փաստերի ամբողջություն: Սա արտացոլում է CPT-ի այցերի արդյունքում կազմվող զեկույցների բովանդակությունը.

«Քննությունը ևս պետք է բազմակողմանի լինի: CPT-ն բախվել է այնպիսի իրավիճակների, երբ, չնայած վատ վերաբերմունքի հետ կապված բազմաթիվ միջադեպերի և փաստերի վերաբերյալ հաղորդումներին, քննության ծավալը չափազանց սահմանափակ է եղել, կարևոր դրվագներ և դրանց ուղեկցող հանգամանքներ, որոնք վատ վերաբերմունքի մասին էին վկայում, թողնվել են առանց քննության»:¹²⁸

Փաստերի նման ամբողջության օրինակ է հանդիսանում այն, երբ վատ վերաբերմունքը տեղի է ունենում ոստիկանության՝ ուժի կի-

¹²⁶ *Barabanshchikov. v. Russia*, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02, կետեր 46, 59, 61:

¹²⁷ CEHRC-ի դիրքորոշումը, կետ 69:

¹²⁸ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28 կետ 33: Տե՛ս նաև 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետ 30:

րառում ենթադրող պլանավորված գործողությունների ժամանակ: Քննություն իրականացնող անձինք պետք է պարզեն, թե օպերացիան պլանավորվել և իրականացվել է ուժի սահմանազանցող կիրառման համապատասխան ռիսկի գնահատմամբ և նախագգուշական միջոցների ձեռնարկմամբ, և ապա ուսումնասիրեն այն, թե գործողությունը եղել է, արդյոք, հետապնդվող ամբողջական նպատակին համաչափ:¹²⁹ Այլ օրինակներ ներառում են հնարավոր խտրականության շարժառիթներ կամ գույքի վնասման հատկանիշներ պարունակող իրավիճակներ:¹³⁰

Բացի դրանից, քննության սահմանները որոշելիս պաշտոնատար անձինք պետք է հաշվի առնեն վատ վերաբերմունքի դաժանությանը նպաստող բազմաթիվ գործոններ և հերթականությամբ հանգամանորեն ուսումնասիրեն դրանցից յուրաքանչյուրը: Այս մոտեցումը համընկնում է տառապանքի խստությունը գնահատելու վերաբերյալ Դատարանի *համապատասխան մոտեցման հետ*.

«Դա վերաբերում է գործի բոլոր հանգամանքներին, ինչպիսիք են վերաբերմունքի տևողությունը, դրա ֆիզիկական կամ հոգեկան ազդեցությունը և, որոշ դեպքերում, տուժողի սեռը, տարիքը և առողջական վիճակը և այլն»:¹³¹

Չափանիշներում առկա ոչ սպառիչ թվարկումը մատնացույց է անում տառապանքի աստիճանի վրա ազդող պատճառների երկու խմբի՝ *օբյեկտիվ* գործոններ, ինչպիսիք են տևողությունը, պատճառված վնասվածքները *և սուբյեկտիվ* գործոնները, որոնք կապված են տուժողի անձը բնութագրող հանգամանքների հետ:¹³²

¹²⁹ *St' u Tzekov. v.. Bulgaria*, 2006 թվականի փետրվարի 23-ի վճիռ, գանգատ թիվ 45500/99 և *Nachov.a v.. Bulgaria*, 2004 թվականի փետրվարի 26-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 43577/98 և 43579/98 հետագա հղումներով:

¹³⁰ *St' u* Եվրոպական չափանիշների 3.1.2-րդ և 3.1.3-րդ կետերը և վերոնշյալ համապատասխան մեկնաբանությունները:

¹³¹ *Selmouni v.. France*, Դատարանի 1999 թվականի հուլիսի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 25803/94, կետ 100:

¹³² *Aydin v.. Turkey* որոշման մեջ Դատարանը հաշվի է առել դիմողի սեռը և տարիքը: Այլ գործով նա գտել է, որ անձի կալանավորման անօրինականությունը, չնայած դրա՝ հարաբերականորեն կարճ տևողությանը, նրա հոգեկան ցավը և տառապանքը խորացել են անընդունելի պայմաններում կալանավորված լինելու պատճառով, *Trepashkin v.. Russia*, Դատարանի 2007 թվականի հուլիսի 19-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36898/03, կետ 94:

4.3 Անհապաղությունը

4.3.1 Զննությունները և հնարավոր իրավական ընթացակարգերը պետք է իրականացվեն անհապաղ և ողջամիտ արագությամբ:

Եվրոպական չափանիշների 4.3.1-րդ կետը սահմանում է, որ ապացույցը կարող է կորցնել իր արժեքը կամ որոշ ժամանակ անց այն ձեռք բերելն անհնարին կլինի, ինչպես դա արտացոլված է համապատասխան բոլոր միջազգային իրավական ակտերում, CPT-ի պարզաբանումներում,¹³³ Ստամբուլյան արձանագրության¹³⁴ և CEHRC-ի դիրքորոշման մեջ:¹³⁵ Այս առումով ամենամանրամասն պարզաբանումը, սակայն, տրված է Դատարանի նախադեպային իրավունքում.

«...քննությունը պետք է լինի նպատակահարմար: Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ - հոդվածներով նախատեսված դեպքերում, երբ կարևորվում է պաշտոնական քննության արդյունավետությունը, Դատարանը հաճախ գնահատում է այն, թե տվյալ ժամանակահատվածում պաշտոնատար անձինք արդյոք անհապաղ արձագանքել են ներկայացված բողոքներին (տե՛ս *Labita v. Italy* [GC], թիվ 26772/95, կետ 133 և հաջորդները, ՄԻԵԿ 2000-IV). Սեկնաբանություններ են տրվել նաև քննություն սկսելու, հարցաքննություններ կատարելը հետաձգելու (տե՛ս *Timurta v. Turkey*, թիվ 23531/94, կետ 89, ՄԻԵԿ 2000-VI, և *Tekin v. Turkey*, 1998 թվականի հունիսի 9-ի վճիռը, *Ձեկույցներ* 1998-IV, կետ 67), և նախնական քննության տևողության վերաբերյալ (տե՛ս *Indelicato v. Italy*, թիվ 31143/96, կետ 37, 2001 թվականի հոկտեմբերի 18)»:¹³⁶

Ժամանակին լինելը կարևոր է բժշկական հետազոտության արդյունավետության¹³⁷ վկաների հարցաքննության պիտանիության և արժանահավատության համար, ինչպես դա բազմիցս ընդգծվել է Դատարանի կողմից.

¹³³ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28 կետ 35:

¹³⁴ Տե՛ս կետեր 14, 83, 179:

¹³⁵ CEHRC-ի դիրքորոշում, կետեր 70-73:

¹³⁶ *Mikheev. v.. Russia*, Դատարանի 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 109:

¹³⁷ Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրության 104-րդ կետը:

«Երրորդ, բազմաթիվ քննչական գործողություններ կատարվել են շատ ուշացմամբ: Դիմողի դատաբժշկական հետազոտության արձանագրությունը, օրինակ, թվագրված է 26 հոկտեմբերի 1998 թվական, ինչը ենթադրյալ վատ վերաբերմունքից ավելի քան հինգ շաբաթ հետո է: Վատ վերաբերմունքի մեջ կասկածվող ոստիկանության աշխատակիցները դիմողի ճանաչման են ներկայացվել միջադեպից երկու տարի հետո: Դիմողի մայրը հարցաքննվել է միայն 2000 թվականին, և թիվ 33 հիվանդանոցի բժիշկ պրն. Դ.-ն չի հարցաքննվել մինչև 2001 թվականը, չնայած որ եղել է միջադեպից հետո դիմողին տեսնող առաջին անձանցից մեկը: Քննիչը մինչև 2000 թվականի հունվարը չի հարցաքննել թիվ 39 հիվանդանոցի անձնակազմին և հիվանդներին (բացառությամբ Բ.-ի և բժիշկ Կ.-ի, ովքեր հարցաքննվել են նախնական քննության ընթացքում): Ի վերջո, դիմողի հոգեբուժական հետազոտությունը կատարվել է միայն 2001 թվականին՝ հակառակ այն բանի, որ նրա հոգեվիճակը պաշտոնատար անձանց ենթադրությամբ հանդիսացել է նրա ինքնասպանության փորձի հիմնական բացատրությունը և վարույթի դադարեցման հիմքը»:¹³⁸

Չափանիշները նաև ենթադրում են անհապաղության անհրաժեշտություն նախնական քննությունից մինչև վերջնական իրավական ընթացակարգ ընկած ժամանակահատվածում: Դրանք չեն նախատեսում ժամանակային սահմանափակումներ, սակայն կիրառվող չափանիշները պետք է արտացոլեն ՄԻԵԿ-ի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի վերաբերյալ Դատարանի մոտեցումները, որոնցում Դատարանը մեկնաբանել է «ողջամիտ ժամկետ» հասկացությունը՝ որպես «առանձնահատուկ ջանասիրություն» և «մանրամասն քննություն» պահանջող երևույթ:¹³⁹ Գնահատականը շատ դեպքերում կախված է գործի հանգամանքներից:¹⁴⁰

4.3.2 Անհապաղությունը հասարակական վստահության ապահովման բանալին է

Ստրասբուրգի դատարանը պարբերաբար ընդգծում է անհապաղության անհրաժեշտությունը հասարակայնության վստահությունը և

¹³⁸ *Mikheev. v. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետ 113: Տե՛ս նաև կետ 114:

¹³⁹ Տե՛ս *համապատասխան փոփոխություններով Wemhoff v. Germany*, 1968 թվականի հունիսի 27-ի վճիռ, գանգատ թիվ 2122/64, կետ 17:

¹⁴⁰ Տե՛ս *համապատասխան փոփոխություններով Scott v. Spain*, 1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21335/93, կետ 17:

աջակցությունը ձեռք բերելու համար: Սա երևում է *Բատիի և այլոց* գործով կայացված վճռում:

«136. Անկասկած, անհապաղության և ողջամիտ արագության պահանջն այս ենթատեքստում ենթադրվում են: Վատ վերաբերմունքի հայտարարությունների քննության ժամանակ պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորվող անհապաղ արձագանքը, որպես կանոն, անհրաժեշտ է իրենց կողմից օրենքի գերակայության պահպանման և գաղտնի համաձայնության ցանկացած դրսևորման կամ ոչ իրավաչափ վարքագծի հանդեպ հանդուրժողականության կանխարգելման նկատմամբ հասարակական վստահության ապահովման համար (տե՛ս, ի թիվս այլոց, *Indelicato v. Italy*, թիվ 31143/96, կետ 37, 2001 թվականի հոկտեմբերի 18, և *Özgür Kılıç v. Turkey* (dec.), թիվ 42591/98, 2002 թվականի սեպտեմբերի 24)»:

4.4 Իրավասությունը

4.4.1 Քննչական մարմինները պետք է լիակատար իրավասություն ունենան գործի հանգամանքները պարզելու և անհրաժեշտության դեպքում պատասխանատու անձանց բացահայտելու և պատժելու համար:

4.4.2 Իրավական կամ փաստական հանգամանքները չպետք է խոչընդոտեն քննությանը:

Դատարանը սահմանել է, որ առանձին քննչական մարմիններ, իրավասության բացակայության պատճառով, ունակ չեն արդյունավետ դերակատարություն ունենալ վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց հայտնաբերելիս կամ պատժելիս: Մահվան դեպքերի քննությունները հաճախ այս խմբին են դասվում, հատկապես, իրենց ձևի առումով դրանք սահմանափակված են մահացածի ինքնությունը հաստատելու և մահվան ժամանակը, տեղը և պատճառները պարզելու անհրաժեշտությամբ և չեն պարտադրում մահ պատճառելու մեջ կասկածվող անձանց ցուցմունք տալը:¹⁴¹

Դատարանը նաև անընդունելի է դիտել այն առանձնահատուկ դրույթները, որոնք կանխարգելում են իրավապահ մարմինների առան-

¹⁴¹ Տե՛ս *Hugh Jordan v. the UK*, 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռ, գանգատ թիվ 24746/94, կետեր 125-130:

ծին խմբերի նկատմամբ քննության իրականացումը:¹⁴² CPT-ն հավասարապես քննադատել է նման կարգավորումները: Օրինակ՝ այն անդրադարձել է առանձին իրավական դրույթների, որոնք կանխարգելում են հատուկ ծառայությունների անդամների բացահայտումն անգամ վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ նրանց նկատմամբ իրականացվող քննության նպատակներից ելնելով: Այն արձագանքել է հետևյալ կերպ.

«44. Քրեական քննության շրջանակներում կալանավորված անձանց նկատմամբ վատ վերաբերմունք դրսևորելու մեջ կասկածվող հատուկ և արագ միջամտության ծառայությունների անդամների ինքնությունը չբացահայտելու պրակտիկան ընդունելի չէ: Եթե դեպքերի նման ընթացքը շարունակվում է, ապա դա հավասարազոր է հատուկ և արագ միջամտության ծառայությունների անդամներին իրենց պարտականությունների կատարման կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից բացարձակ ազատություն շնորհելուն [...]»:¹⁴³

CPT-ն հավասարապես քննադատում է արդյունավետ քննության ոչ պաշտոնական խոչընդոտները, ինչպիսիք են ոստիկանության կամ քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների կողմից դիմակներ կրելը: Սա նույն գործնական արդյունքն ունի, ինչ ձևական իրավական խոչընդոտները.

«34. [...] Այս պրակտիկան պետք է խստորեն վերահսկվի և կիրառվի միայն պատշաճ կերպով հիմնավորված բացառիկ դեպքերում, հազվադեպ կիրառման դեպքում այն պետք է արդարացված լինի ազատությունը սահմանափակելու ենթատեքստում»:¹⁴⁴

4.4.3 Քննչական մարմինները պետք է իրավասություն ունենան ժամանակավորապես դադարեցնել քննության տակ

¹⁴² Տե՛ս նույն տեղում, կետ 135: Սույն գործով Դատարանը գտել է, որ հասարակական շահի պաշտպանության ապահովումը քննարկվող դեպքում փաստորեն արդյունավետ քննության համար ճակատագրական չի եղել:

¹⁴³ 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետ 44:

¹⁴⁴ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 34: CPT-ն նաև քննադատել է կալանավորների աչքերը կապելը՝ որպես միջոց, որը կարող է խոչընդոտել վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց հայտնաբերմանը:

գտնվող անձանց կողմից ծառայության կամ առանձին պարտականությունների իրականացումը:

4.4.4 Բննչական մարմինները պետք է հնարավորություն ունենան դիմելու պաշտպանության միջոցների՝ համոզված լինելու համար, որ ենթադրյալ տուժողները և քննությանը ներգրավված այլ անձինք չեն ահաբեկվում կամ այլ կերպ համոզվում չմասնակցել քննությանը:

Չափանիշները չեն պահանջում, որպեսզի վատ վերաբերմունքի կատարման մեջ կասկածվող անձինք ձերբակալվեն, սակայն քննչական մարմինները պետք է գոնե իրավասու լինեն քննության ընթացքում ժամանակավորապես դադարեցնելու նրանց գործունեությունը կամ կիրառել այլ միջոցներ: Կասկածյալների գործունեությունը ժամանակավորապես չդադարեցնելը քննադատվել է Դատարանի կողմից.

«Դատարանը նաև ընդգծում է քննության կամ դատական վարույթի տակ գտնվող պաշտոնատար անձի գործունեության ժամանակավոր դադարեցման, ինչպես նաև դատապարտվելու դեպքում նրա աշխատանքից հեռացման կարևորությունը (տե՛ս Խոշտանգումների դեմ Միավորված ազգերի կազմակերպության կոմիտեի եզրակացությունները և հանձնարարականները. Թուրքիա, 2003 թվականի մայիսի 27, CAT/C/CR/30/5):¹⁴⁵

Ստամբուլյան արձանագրությունը սահմանում է, որ նման միջոցները պետք է ապահովեն քննությանը ներգրավված և քննությունն իրականացնող անձանց անվտանգությունը.

«Նրանք, ովքեր կասկածվում են խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի մեջ, պետք է հեռացվեն բողոքաբերների, վկաների և նրանց ընտանիքների անդամների, ինչպես նաև քննությունն իրականացնող մարմինների նկատմամբ ուղղակի կամ անուղղակի հսկողություն կամ իրավագործություն ունեցող բոլոր դիրքերից»:¹⁴⁶

Արձանագրությունը նաև նպատակ է հետապնդում պաշտպանել նրանց «բռնություններից, բռնության սպառնալիքներից կամ ահաբեկման ցանկացած այլ ձևից, որը կարող է կապված լինել

¹⁴⁵ *Yaman v. Turkey*, 2004 թվականի նոյեմբերի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 32446/96, կետ 55: Տե՛ս նաև *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005 թվականի դեկտեմբերի 13-ի վճիռ, գանգատ թիվ 15250/02, կետ 54:

¹⁴⁶ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 80:

համապատասխան քննության հետ»:¹⁴⁷ Ի լրումն, այն առաջարկում է համապատասխան սահմանների և ապահովմանն ուղղված ռազմավարության այլ տարրերի մանրամասն ուրվագծում:¹⁴⁸

Այս ոլորտում CPT-ի չափանիշներն ավելի ընդհանուր են, պահանջում են միայն որ պաշտոնատար անձի վատ վերաբերմունքից տուժած անձանց չհամոզեն բողոք չներկայացնել կամ բողոքին հետամուտ չլինել:¹⁴⁹ CPT-ն նաև պահանջում է, որ նման բողոքների կապակցությամբ քննչական գործողությունները կատարվեն անվտանգ պայմաններում: Քննության ընթացքում ենթադրյալ տուժողները ոչ մի դեպքում չպետք է վերադարձվեն այն կալանավայրեր, որտեղ նրանց պնդմամբ իրենք ենթարկվել են վատ վերաբերմունքի:¹⁵⁰

Դատարանը նաև ուշադիր է տուժողներին իրենց դիմումները հետ վերցնելու հարցում համոզելու կամ այլ կերպ հետապնդումից հրաժարվելու վերաբերյալ մատնանշումների նկատմամբ: Այսպիսով, այն գտնում է, որ բողոքների հետ վերցնելը բնավ չի նշանակում, որ քննություն այլևս չպետք է իրականացվի: Յետ վերցնելը պետք է գնահատվի համապատասխան այլ հանգամանքների և պացյուցների հետ մեկտեղ:¹⁵¹

4.5 Տուժողի ներգրավվածությունը և հասարակական վերահսկողությունը

Համապատասխան միջազգային չափանիշները շեշտադրում են տուժողի ներգրավման անհրաժեշտությունը, մասնավորապես, հասարակական վերահսկողության անհրաժեշտությունից ելնելով: Այս-

¹⁴⁷ Տե՛ս նույն տեղում, կետեր 80, 88, 95, 99, 112, 113:

¹⁴⁸ Տե՛ս նույն տեղում, կետեր 89-97:

¹⁴⁹ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 39:

¹⁵⁰ 2005 թվականի մայիսի 23-ից հունիսի 3-ը Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 24, կետ 52: Տե՛ս նաև Ռուսաստանի Դաշնության Չեչենական հանրապետության վերաբերյալ 2007 թվականի մարտի 13-ի CPT-ի Հրապարակային հայտարարության առաջին հավելվածը, CPT/Inf (2007) 17, կետ 53:

¹⁵¹ *Chitayev. and Chitayev. v.. Russia*, 2007 թվականի հունվարի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 59334/00, կետ 164:

պիսով, CPT-ն հաստատում է Դատարանի նախադեպային իրավունքը՝¹⁵² սահմանելով, որ.

«36. Ի լրումն արդյունավետ քննության վերոնշյալ չափանիշների, պետք է լինեն քննության և դրա արդյունքների նկատմամբ հասարակական վերահսկողության բավարար տարրեր՝ ապահովելու համար հաշվետու լինելը ինչպես տեսականորեն, այնպես էլ գործնականում: Վերահսկողության պահանջվող աստիճանը տարբեր գործերով կարող է տարբեր լինել: Հատկապես լուրջ գործերով հասարակական միջամտությունը պետք է համապատասխան լինի: Բոլոր գործերով տուժողը (կամ, որ հնարավոր է, տուժողի մերձավոր ազգականը) պետք է ներգրավված լինի վարույթին այնչափ, որքան դա անհրաժեշտ է նրա օրինական շահերն ապահովելու համար»:¹⁵³

4.5.1 Վատ վերաբերմունքի ենթադրյալ տուժողները կամ նրանց ներկայացուցիչները պետք է ներգրավված լինեն քննչական վարույթներին այն չափով, որն անհրաժեշտ է նրանց օրինական շահերը պաշտպանելու համար: Տուժողները պետք է իրավունք ունենան պահանջելու ձեռնարկել առանձնահատուկ միջոցներ և անհրաժեշտության դեպքում մասնակցելու առանձնահատուկ քննչական գործողությունների: Նրանք պետք է պարբերաբեր տեղեկացվեն քննության ընթացքի և կայացված բոլոր համապատասխան որոշումների վերաբերյալ: Նրանց պետք է անհրաժեշտության դեպքում տրամադրվի իրավական օգնություն, և նրանք պետք է իրավասու լինեն հասարակական ու մրցակցային դատական վերահսկողության ընթացակարգի իմաստով վիճարկելու քննչական մարմինների գործողությունները կամ անգործությունը:

Տուժողի ներգրավվածությունը չի հանդիսանում ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի կամ անգամ առավել սահմանափակ՝ 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ արդար դատական քննության պաշտոնական երաշխիք: Սակայն Եվրոպական չափանիշներով նախատեսված են «օրինական շահերի ապահովման անհրաժեշտության սահ-

¹⁵² *St'ın Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետ 137:

¹⁵³ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 36:

մանները»: Սա համապատասխանում է Ստրասբուրգի դատարանի մի շարք վճիռներին, ներառյալ հետևյալը.

«Վերջապես, ինչ վերաբերում է քննությանը մերձավոր ազգականի ներգրավմանը, ապա ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ դիմողները չեն կարողացել քննության ընթացքին անընդհատ հետևել՝ չնայած տեղեկություն տրամադրելու վերաբերյալ նրանց փաստաբանների խնդրանքներին [...]»:¹⁵⁴

«Բացի այդ, չի երևում, որ դիմողներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին հնարավորություն ընձեռնվել է ժանոթանալու քննության նյութերին կամ գոնե նրանց տրամադրվել է 2002 թվականի հունվարի 7-ի որոշման պատճենը»:¹⁵⁵

Եվրոպական չափանիշներում նաև ամրագրված է, որ տուժողները պետք է իրավունք ունենան պահանջելու առանձին քննչական գործողությունների կատարում: Այս իրավունքը բխում է Դատարանի մի շարք վճիռներից:¹⁵⁶

4.5.2 Առանձնապես լուրջ դեպքերում այս պահանջը ապահովելու համար կարող է պահանջվել հրապարակային քննության իրականացում:

Եվրոպական չափանիշների 4.5.2-րդ կետը նախատեսված է էական հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող լուրջ դեպքերի համար և արտացոլում է CPT-ի դիրքորոշումը:¹⁵⁷

V. Քննության և պատժի ձևերը

5.1 Քննության դատավարական ձևերը

5.1.1 Պատշաճ քննչական վարույթները կախված են յուրաքանչյուր գործի փաստական հանգամանքներից, սակայն

¹⁵⁴ *Ognyanov.a and Choban v.. Bulgaria*, 2006 թվականի փետրվարի 23-ի վճիռ, գանգատ թիվ 46317/99, կետ 115:

¹⁵⁵ *Chitayev. and Chitayev. v.. Russia*, 2007 թվականի հունվարի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 59334/00, կետ 165: Տե՛ս նաև *Khadisov. and Tsechoyev. v.. Russia*, 2009 թվականի փետրվարի 5-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21519/02, կետ 122: Տե՛ս նաև *Gharibashv.ili v.. Georgia*, 2008 թվականի հուլիսի 29-ի վճիռ, գանգատ թիվ 11830/03, կետ 74:

¹⁵⁶ *Slimani v.. France*, 2004 թվականի հուլիսի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 57671/00, կետ 49:

¹⁵⁷ Տե՛ս 153-րդ հղումը վերևում:

կարող են ներառել քրեական, կարգապահական և/կամ վարչական ընթացակարգեր:

Եվրոպական չափանիշների 5.1.1-րդ կետը ներառում է պաշտոնական քննությունների պատշաճության գնահատման ժամանակ Դատարանի կողմից կիրառվող հասկացությունները:¹⁵⁸ Պատշաճ ընթացակարգը տարբեր երկրներում անխուսափելիորեն տարբեր է և, հետևաբար, թողնված է յուրաքանչյուր պետության «գնահատման տիրույթին»: Ստրասբուրգի դատարանը պահանջում է միայն, որ իրականացվող ընթացակարգերը լինեն «արդյունավետ»:¹⁵⁹

Առանձին պետություններ սահմանափակում են որոշակի դատավարական ընթացակարգի բացակայությամբ իրականացվող քննության տևողությունը: Օրինակ՝ նախքան նախնական քրեական քննության հարուցումը դատաբժշկական փորձաքննությունների և առեքտումների իրականացումը պետք է բացառվի:

Քննության ձևը կարող է կախված լինել ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի ծանրության աստիճանին համապատասխան պատժի ձևի հետ: Այսպիսով, Դատարանը չի առաջարկում սանկցիաների համապատասխանության ձևական աստիճանավորում՝ կապված վատ վերաբերմունքի առանձին ձևերի հետ: Սակայն, մարդու իրավունքների միջազգային իրավական պաշտպանության շրջանակներում կայուն ձևավորված նորմ է հանդիսանում այն, որ խոշտանգումը պետք է հանգեցնի քրեական պատասխանատվության և պատժի:¹⁶⁰ UNCAT-ի 4-րդ հոդվածում սա աներկբայորեն ամրագրված է և պահպանվում է եվրոպական երկրներում: Տարածաշրջանային պայմանագրերում կարող է նախատեսվել, որ պետությունները քրեականացնեն և քրեական պատասխանատվություն նախատեսեն ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի այլ լուրջ ձևերի համար, որոնք կիրառելի կլինեն պաշտոնատար ան-

¹⁵⁸ *İpek v.. Turkey*, 2004 թվականի փետրվարի 17-ի վճիռ, գանգատ թիվ 25760/94, կետ 169:

¹⁵⁹ Տե՛ս բաժին IV. և համապատասխան մեկնաբանությունները վերևում:

¹⁶⁰ Տե՛ս *Bati and Others v.. Turkey*, 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00, կետեր 145-146, *Mikheev. v.. Russia*, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, կետեր 120 և 135:

ծանց նկատմամբ: Այս կապակցությամբ Ստրասբուրգի դատարանը հետևյալ մոտեցումն է արտահայտել.

«Այս կապակցությամբ Դատարանը նշում է, որ ոստիկանի կողմից դիմողին ծեծելու փաստը աներկբայորեն հաստատվել է Պատճառված վնասի փոխհատուցման պետության պարտականության ակտի հիման վրա իրականացվող փոխհատուցման վարույթի ընթացքում: Միակ հանգամանքը, որը պետք է հաստատվեր, ծեծն իրականացնող ոստիկանների ինքնությունն էր՝ նրանց նկատմամբ քրեական վարույթ հարուցելու նպատակով»:¹⁶¹

CPT-ն ևս սահմանում է քրեական պատասխանատվություն 3-րդ հոդվածի բազմաթիվ խախտումների համար.

«27. CPT-ի այցելած շատ պետություններում պաշտոնական պարտականությունների կատարման ժամանակ խոշտանգումների կիրառումը և վատ վերաբերմունքի դրսևորումը, ցուցմունք տալուն հարկադրելը, իշխանությունը չարաշահելը և այլն, հանդիսանում են պետական ծառայության դեմ ուղղված (*ex officio*) հանցագործություններ: CPT-ն ողջունում է մնան իրավական դրույթների առկայությունը»:¹⁶²

խոշտանգումների վերաբերյալ քննությունը, հետևաբար, պետք է համապատասխանի քրեական դատավարությունը կանոնակարգող՝ ներպետական օրենսդրության պահանջներին:

Այլ նվազ լուրջ խախտումները պետք է, ի վերջո, ներպետական օրենսդրությանը և դատավարությանը համապատասխան հանգեցնեն կարգապահական, վարչական կամ քաղաքացիական պատասխանատվության, և որևէ վատ վերաբերմունք չպետք է անպատիժ մնա:¹⁶³ CPT-ն շեշտադրում է կարգապահական վարույթների կարևոր դերը քննչական համակարգում.

«37. Կարգապահական վարույթը հանդիսանում է վատ վերաբերմունքի փոխհատուցման լրացուցիչ ձև և կարող է իրականացվել գործի դատական քննությանը զուգահեռ: Կարգապահական պաշտոնատար անձանց պա-

¹⁶¹ *Krastanov. v.. Bulgaria*, 2004 թվականի սեպտեմբերի 30-ի վճիռ, գանգատ թիվ 50222/99, կետ 59: Նույն եզրակացության կարելի է հանգել այլ գործերից: Տե՛ս նաև *Okkali v.. Turkey*, 2006 թվականի հոկտեմբերի 16-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52067/99, կետեր 71-78:

¹⁶² CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր գեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 27:

¹⁶³ Տե՛ս, օրինակ, *Zelilof v.. Greece*, Դատարանի՝ 2004 թվականի մայիսի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 17060/03, կետ 58, տե՛ս նաև *Meneshev.a v.. Russia*, 2006 թվականի մարտի 9-ի վճիռ, գանգատ թիվ 59261/00, կետ 68:

տասխանատվությունը պետք է քննարկման առարկա դարձվի՝ անկախ այն հանգամանքից, որ քննարկվող պաշտոնեական հանցագործությունը հանդիսանում է քրեական իրավախախտում: Այս կապակցությամբ CPT-ն առաջարկել է ապահովել մի շարք դատավարական երաշխիքներ, օրինակ՝ ոստիկանների նկատմամբ հարուցված կարգապահական վարույթը քննելու նպատակով ձևավորված հանձնաժողովում պետք է ներառված լինի առնվազն մեկ անկախ անդամ»:¹⁶⁴

5.1.2 Ենթադրյալ տուժողները կարող են նաև օգտվել դատական վարույթ հարուցելու իրավունքից՝ առանց սպասելու, որ իրավասու պաշտոնատար անձինք այն անեն:

Որոշ իրավական համակարգերում վատ վերաբերմունքի ենթադրյալ տուժողներին իրավասություն է վերապահված հարուցելու դատական վարույթ՝ քրեական մեղադրանք ներկայացնելու միջոցով: Դատարանն ուղղակի վերապահում է արել, թե կիրառելի են, արդյոք, նման ընթացակարգերը 3-րդ հոդվածով սահմանված պարտականությունները կատարելիս, երբ որևէ *ex officio* քննություն պաշտոնատար անձանց կողմից չի հարուցվել:

«Ի վերջո, ինչ վերաբերում է դիմողի կողմից ոստիկանին քրեական մեղադրանք ներկայացնելու հետո սկսված դատական վարույթին, ապա Դատարանն առաջին հերթին գտնում է, որ իրավասու պաշտոնատար անձինք *ex officio* դատական քննություն հարուցել են միայն դիմողի կողմից քրեական մեղադրանք ներկայացնելուց հետո»:¹⁶⁵

Եթե դատական քննությունները հանգեցնում են միայն փոխհատուցման վճարմանը և ոչ թե վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց պատժելուն, ապա դրանք չեն կարող դիտվել որպես վատ վերաբերմունքի արդյունավետ քննության համակարգի մաս»:¹⁶⁶

¹⁶⁴ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 27, տե՛ս նաև Եվրոպական չափանիշների 5.2.1-րդ կետը:

¹⁶⁵ *Zelilof v.. Greece*, 2004 թվականի մայիսի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 17060/03, կետ 62:

¹⁶⁶ *Krastanov. v.. Bulgaria*, 2004 թվականի սեպտեմբերի 30-ի վճիռ, գանգատ թիվ 50222/99, կետ 60: Տե՛ս նաև Չափանիշների 1.2.4-րդ կետը և համապատասխան մեկնաբանությունները:

5.2 ՔՆՆՅԱԿԱՆ ԽԱՄԱԿԱՐԳԵՐ

5.2.1 Քննության տարբեր ձևերը պետք է ներառվեն փոխկապակցված և փոխներազդող խամակարգում:

Շատ իրավական խամակարգերում քրեական, կարգապահական և վարչական ընթացակարգերն իրականացվում են տարբեր օրենսդրական շրջանակներում և տարբեր պաշտոնատար անձանց կողմից: Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ գործերի բարդությունը հաճախ պահանջում է համախմբված և զուգահեռ մոտեցում, որը ներառում է այս շրջանակների ակնհայտ փոխազդեցություն: Ստրասբուրգի դատարանն ընդգծում է նման զուգահեռ գործողությունների անհրաժեշտությունը:

«Դատարանը նշում է, որ ո՛չ քրեական վարույթի ընթացքում, ո՛չ այն ժամանակ, երբ քրեական դատավարության արդյունքները պարզ են դարձել, ոստիկանության աշխատակիցների նկատմամբ որևէ կարգապահական միջոցառում չի իրականացվել (համեմատելու համար տե՛ս *Fazıl Ahmet Tamer and Others v. Turkey*, թիվ 19028/02, կետ 97, 2007 թվականի հուլիսի 24)»:¹⁶⁷

CPT-ն նաև շեշտադրել է քրեական, վարչական և կարգապահական ուղղորդների փոխազդեցության կարևորությունը:¹⁶⁸

Ինչպես Դատարանն է ընդգծել, նախնական հարցումները կամ ըստ էության քննություն սկսելու համար անհրաժեշտ հիմքերի որոշման այլ ձևերը ևս պետք է դիտվեն որպես ամբողջական քննության մաս և որպես այդպիսին պետք է արդյունավետության համապատասխան չափանիշներ ունենան:

¹⁶⁷ *Ali and Ayşe Duran v.. Turkey*, 2008 թվականի ապրիլի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 42942/02, կետ 70: Տե՛ս նաև *Okkali v.. Turkey*, 2006 թվականի հոկտեմբերի 16-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52067/99, կետ 71:

¹⁶⁸ 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետ 38: Սա հանգեցրեց այն մեկնաբանությանը, որ «վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ վարույթներին ներգրավված պաշտոնատար անձանց *կարգապահական* պատասխանատվությունը պարբերաբար պետք է քննության առնվի՝ անկախ այն հանգամանքից, թե պաշտոնատար անձի ոչ իրավաչափ վարքագիծը հանգեցնում է քրեական պատասխանատվության, թե՛ ոչ», տե՛ս նույն տեղում, կետ 41: Տե՛ս նաև CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ Ընդհանուր զեկույցի 27-րդ կետը:

«Վերոշարադրյալ դատողությունների լույսի ներքո Դատարանը գտնում է, որ կալանավայրում վատ վերաբերմունքի մասին դիմողի հայտարարության կապակցությամբ քրեական վարույթ հարուցելը մերժելիս իրավասու պաշտոնատար անձանց կողմից հիմք ընդունված հարցումները ակնհայտորեն զուրկ են անկախությունից և ամբողջականությունից»:¹⁶⁹

5.2.2 Անկախ և արդյունավետ ոստիկանական բողոքարկման մարմինը պետք է օժտված լինի վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների քննության իրավասությամբ:

Թեև Ստրասբուրգի դատարանն այնքան հեռու չի գնացել, որ հիմնավորի ոստիկանության ղեկավարության ներքո հատուկ և անկախ քննչական մարմինների ստեղծումը, սակայն մի քանի միջազգային պայմանագրեր արդեն արել են դա: Օրինակ՝ Ստամբուլյան արձանագրությունը:

«85. Այն դեպքերում, երբ պաշտոնատար անձինք կասկածվում են խոշտանգմանը մասնակից լինելու մեջ, ներառյալ այն դեպքերը, երբ խոշտանգումն իրականացվում է նախարարների, նախարարների օգնականների կողմից կամ նախարարների, նախարարություններում, զինվորական համակարգերում ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնող անձանց տեղեկությամբ կամ նշված անձանց թողտվությամբ, ապա օբյեկտիվ և անկողմնակալ քննությունը հնարավոր չի կարող լինել, եթե քննություն իրականացնող հատուկ հանձնաժողով չձևավորվի: Քննություն իրականացնող հանձնաժողովի ձևավորումը կարող է անհրաժեշտ լինել նաև այն դեպքում, երբ քննիչների մասնագիտական որակները և անկողմնակալությունը կասկածի տակ են դրված»:¹⁷⁰

Ենթադրվում է, որ նման մարմինները պետք է անկախ լինեն և ապահովված համապատասխան տեխնիկական և վարչական անձնակազմով: Նրանց նաև պետք է անկողմնակալ իրավական խորհրդատվություն տրամադրվի հաստատելու համար, որ քննության արդյունքում ձեռք են բերվել թույլատրելի ապացույցներ, որոնք կարող են օգտագործվել քրեական դատավարության ընթացքում: Մասնակից պետությունն, այսպիսով, անհրաժեշտ ռեսուրսներ և

¹⁶⁹ *Gharibashvili v. Georgia*, 2008 թվականի հուլիսի 29-ի վճիռ, գանգատ թիվ 11830/03, կետեր 70-71:

¹⁷⁰ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 85:

իշխանություն պետք է տրամադրի նման մարմիններին, որոնք պետք է նաև իրավասու լինեն ստանալու միջազգային իրավական և բժշկական փորձագետների աջակցությունը:¹⁷¹

Անկախ հանձնաժողովների առկայությունը կարող են հիմք տալ ասելու, որ քննություններն ի սկզբանե արդյունավետ են եղել: Իրենց զբաղեցրած դիրքով դրանք հաստատում են, որ իրենց կողմից վերհանված համապատասխան հանգամանքների հիման վրա հարուցվում են կարգապահական, վարչական և/կամ քրեական վարույթներ:¹⁷² Բացի դրանից, ըստ CEHRC-ի դիրքորոշման առաջարկվում է այս մարմիններին օժտել մեղադրանք առաջադրելու իրավասությամբ.

«Նման անկախ ոստիկանական հետապնդման համակարգեր կարող են ստեղծվել ոստիկանության համակարգում, որը գործում է IPCB-ի հովանու ներքո: Յետևելով եվրոպական մի շարք երկրներում օմբուդսմենի ինստիտուտի օրինակին, որոնք օժտված են սեփական հայեցողությամբ դատարան մեղադրանք ներկայացնելու իրավասությամբ, IPCB-ին կարող է վերապահվել հայտարարության կապակցությամբ իրականացված քննության ավարտից հետո քրեական մեղադրանք ներկայացնելու՝ համանման իրավասություն: Բնականաբար, յուրաքանչյուր մասնակից պետության սահմանադրական և իրավական համակարգը կարևոր դերակատարություն կունենա նման կարգավորման կիրառելիությունը որոշելիս: Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի նաև համապատասխան երաշխիքների ապահովմանը և ոստիկանության աշխատակիցների՝ որպես քրեական դատավարությունում ներգրավված անձանց, իրավունքների պաշտպանությանը:¹⁷³

Նման կարգավորումն արժանացել է CPT-ի հավանությանը, վերջինս ամրագրել է, որ.

«Հասարակական վստահության պահպանման անհրաժեշտությունից ելնելով պետք է նաև այդ մարմինն իրավասություն վերապահվի գործն ուղղակիորեն ԹԴԾ-ի (Թագի դատախազության ծառայության) քննարկմանը

¹⁷¹ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 87:

¹⁷² Տե՛ս նույն տեղում, կետ 119: Տե՛ս նաև CEHRC-ի դիրքորոշումը, կետ 83:

¹⁷³ CEHRC-ի դիրքորոշում, կետ 22:

ներկայացնել՝ որոշելու համար քրեական վարույթ հարուցելու կամ չհարուցելու հարցը»:¹⁷⁴

5.3 Պատժի ձևերը

5.3.1 **Վատ վերաբերմունքի դրսևորման դեպքերի հայտնաբերումը պետք է հանգեցնի օրենքով նախատեսված և դրսևորված վատ վերաբերմունքի ծանրությանը համամասն համապատասխան վարչական, կարգապահական և/կամ քրեական պատժի:**

Կանխելու համար պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց ենթակայության տակ գտնվող անձանց նկատմամբ ոչ պատշաճ վարքագծի դրսևորումը, անհրաժեշտ է լուրջ հետևանքներ նախատեսել իրավախախտների համար: Այս առումով ևս միջազգային չափանիշներն ամբողջական կարգավորում չեն նախատեսում և չեն սահմանում համապատասխան պատիժների պաշտոնական սանդղակ: Այս առնչությամբ CPT-ի տեսակետը հետևյալն է.

«41. Ինքնին ենթադրվում է, որ անկախ այն հանգամանքից, թե որքան արդյունավետ կարող է լինել քննությունը, դրա օգտակարությունը շատ փոքր կլինի, եթե **վատ վերաբերմունքի համար սահմանված սանկցիաները** համապատասխան չլինեն: Վատ վերաբերմունքի ապացուցմանը պետք է հաջորդի համապատասխան պատիժը: Դա լուրջ համոզիչ ազդեցություն կունենա: Եվ, ընդհակառակը, մեղմ պատիժների նշանակումը կարող է անպատժելիության մթնոլորտ ձևավորել:

Իհարկե, դատական իշխանություններն անկախ են և, հետևաբար, ազատ են օրենքով սահմանված չափանիշների սահմաններում յուրաքանչյուր գործով պատիժ նշանակել: Սակայն այդ չափանիշների մեջ պետք է նկատվի օրենսդրի հստակ նպատակն առ այն, որ քրեական արդարադատության համակարգը հստակ դիրքորոշում ունենա խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի վերաբերյալ: Նման կերպ, սանկցիաները, որոնք նշանակվում են կարգապահական պատասխանատվության որո-

¹⁷⁴ 1999 թվականի սեպտեմբերի 8-ից 17-ը Միացյալ Թագավորություն և Մեծ կղզի կառարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2001) 6, կետ 55:

շունից հետո, պետք է համապատասխանեն կատարված արարքի ծանրությանը»:¹⁷⁵

CPT-ի մոտեցումը հիմնված է նրա այցերի արդյունքում կազմված զեկույցներում առկա դատողությունների վրա.

54. Այցելությունների ժամանակ հավաքված տեղեկությունը վկայում է այն մասին, որ շատ քիչ դեպքերում է հարուցված գործը հանգեցնում դատապարտման, նշանակվող պատժատեսակներն են առավելապես տուգանքները, կամ բացառիկ դեպքերում՝ կարճաժամկետ ազատազրկումը [...]

CPT-ն առաջարկել է, որ Ալբանիայի իշխանություններն անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկեն համոզվելու համար, որ քրեական արդարադատության համակարգի բոլոր մակարդակներում, այդ թվում՝ դատապարտման փուլում, խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի նկատմամբ առկա լինի հստակ մոտեցում: Կոմիտեի կարծիքով, նման արդյունքի կարելի է հասնել առանց դատական համակարգի անկախությունը խախտելու, օրինակ՝ դատավորների նախնական և հետագա մասնագիտական ուսուցման մեջ, գործնական վերապատրաստումներում ներառել ոստիկանության կողմից դրսևորվող վատ վերաբերմունքի համար անպատժելիության դեմ պայքարում դատական իշխանության դերի վերաբերյալ ծրագրեր»:¹⁷⁶

Նմանապես, Ստրասբուրգի դատարանը նշել է, որ.

«...Դատարանը պետք է հարգի պաշտոնատար անձանց կողմից վատ վերաբերմունքի և սպանությունների կատարման համար համապատասխան պատիժներ նշանակելու՝ ազգային դատարանների իրավասությունը: Սակայն այն պետք է դեռևս օժտված լինի վերանայման և միջամտության իրավասությամբ այն դեպքերում, երբ հայտնաբերվում է անհամապատասխանություն արարքի ծանրության և նշանակված պատժի միջև»:¹⁷⁷

Առավելապես կանխելու համար հնարավոր իրավախախտների կողմից վատ վերաբերմունքի դրսևորումները՝ Դատարանը և CPT-ն ընդգծում են ոչ միայն պատժի համապատասխան մակարդակներ

¹⁷⁵ CPT-ի գործունեության վերաբերյալ 14-րդ ընդհանուր զեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 41:

¹⁷⁶ 2005 թվականի մայիսի 23-ից հունիսի 3-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 24, կետ 54:

¹⁷⁷ *Ali and Ayşe Duran v.. Turkey*, 2008 թվականի ապրիլի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 42942/02, կետ 66:

րի կարևորությունը, այլ նաև իրավական որոշակիությունն այն առումով, թե վատ վերաբերմունքի համար ինչ պատիժ է նշանակվելու և ինչ դրույթների հիման վրա.

«Ինչ վերաբերում է կայացված վճռի խստությանը, ապա կարելի է ասել միայն, որ ոստիկանության աշխատակիցների նկատմամբ մեղմ պատիժ նշանակելիս դատարաններն անտեսել են մի շարք այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են հանցագործության բնույթը և պատճառված վնասի ժանրությունը, որոնք նրանք պետք է հաշվի առնեին թուրքական օրենսդրությանը համապատասխան»:¹⁷⁸

«53. Կարևոր է նաև, որ համապատասխան մեղադրանքը ներկայացվի վատ վերաբերմունքի մեջ կասկածվող անձանց նկատմամբ: Այցելության ժամանակ հավաքված տեղեկությունը վկայում է այն մասին, որ այն դատախազի կողմից ներկայացվելու դեպքում որպես կանոն վկայակոչվում է քրեական օրենսգրքի 250-րդ հոդվածը՝ «ինքնիրավ գործողություններ», որի համար սահմանվում է պատիժ տուգանքի ձևով: 3-րդ գործը նման մի օրինակ է, երբ արարքը վերոնշյալ կերպ է որակվել, թեև մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված հանգամանքները վկայում են 314-րդ հոդվածի տարրերի առկայության մասին, այն է՝ քննության ընթացքում բռնության կիրառում հայտարարություն, ցուցմունք կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով»:¹⁷⁹

Ստրասբուրգի դատարանը նաև գնահատական է տվել մեղքի ձեվին պատիժների համապատասխանությանը, խոսքը վերաբերում է հատկապես այն դեպքերին, երբ անհրաժեշտ է քրեական և վարչական սանկցիաների կիրառում.

«Նույնիսկ ընդունելով, որ նրանք ազատվել են, փաստը մնում է այն, որ ոստիկանության աշխատակիցների նկատմամբ չի իրականացվել որևէ կարգապահական վարույթ և կամ նրանց նկատմամբ չի նշանակվել որևէ կարգապահական տույժ՝ չնայած որ նրանց նկատմամբ նշանակված պատիժները ներառում են ոչ միայն ազատազրկում, այլ նաև պաշտոնից ազատելու կարգապահական միջոցներ»:¹⁸⁰

¹⁷⁸ *Okkali v.. Turkey*, 2006 թվականի հոկտեմբերի 16-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52067/99, կետ 73:

¹⁷⁹ 2005 թվականի մայիսի 23-ից հունիսի 3-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 24, կետ 54:

¹⁸⁰ *Okkali v.. Turkey*, 2006 թվականի հոկտեմբերի 16-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52067/99, կետ 71:

CPT-ն նաև խստիվ քննադատել է պատիժ չնշանակելը կարգապահական միջոցառումներ կիրառելու հիմքով:

«Չնայած այն հանգամանքին, որ ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի փաստը հիմնավորվել էր դատախազի կողմից, որևէ կարգապահական միջոց չի նշանակվել դեպքի ժամանակ ներկա գտնված ոստիկանների դերի գնահատման արդյունքում (օրինակ՝ ներկա գտնված ոստիկաններից ոչ ոք վատ վերաբերմունքի մասին չի զեկուցել իրավասու դատախազին՝ չնայած որ օրենքով սահմանված կարգով պարտավոր էին դա անել):»¹⁸¹

5.3.2 Համաներումները կամ ներումները, որոնք խոչընդոտում են արդյունավետ քննության և համապատասխան պատժի նպատակների իրականացմանը, պետք է արգելվեն:

Ստրասբուրգի դատարանն անվստահորեն է վերաբերվում վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց նկատմամբ համաներումների և ներումների կիրառմանը:

«... եթե պաշտոնատար անձը մեղադրվում է խոչտանգման կամ վատ վերաբերմունքի առկայություն ենթադրող հանցագործությունների կատարման մեջ, ապա «արդյունավետ ընթացակարգի» նպատակներից ելնելով հատկապես կարևորվում է քրեական դատավարության և դատապարտման միջև ժամանակային խզման բացակայությունը և համաներման կամ ներման կիրառման անթույլատրելիությունը»:¹⁸²

Բացի դրանից, CAT-ը շատ ավելի հեռուն է գնացել՝ սահմանելով, որ համաներումները և ներումները «խախտում են անժխտելիության սկզբունքը»:¹⁸³

VI. Արդյունավետության երաշխավորումը

6.1.1 Քննչական համակարգերը պետք է ապահովվեն համապատասխան ֆինանսական և տեխնիկական ռեսուրսներով:

¹⁸¹ 2003 թվականի հուլիսի 13-ից 18-ն Ալբանիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի զեկույցը, CPT/Inf (2006) 22, կետ 38:

¹⁸² *Yaman v. Turkey*, 2004 թվականի նոյեմբերի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 32446/96, կետ 55:

¹⁸³ Ընդհանուր մեկնաբանություն N2, CAT/C/GC/2, կետ 5:

րով և պատշաճ պատրաստված իրավական, բժշկական և այլ ոլորտների մասնագետներով:

Քննչական համակարգերի պատշաճ ֆինանսավորման և ռեսուրսավորման անհրաժեշտությունը կարևորվել է երկուստեք Ստամբուլյան արձանագրության և CEHRC-ի դիրքորոշման մեջ:¹⁸⁴ Արձանագրությունը շեշտել է, որ.

«Քննությունն իրականացնող անձինք պետք է իրենց հայեցողության տակ ունենան արդյունավետ քննության համար անհրաժեշտ բոլոր բյուջետային և տեխնիկական ռեսուրսները»:¹⁸⁵

Քննչական խմբի անդամները և նրանց օժանդակող փորձագետները պետք է պատշաճ կրթություն ունենան և մասնագիտացված լինեն իրենց գործունեության համապատասխան ոլորտում: Ստամբուլյան արձանագրությունը, հետևաբար, նշում է «մասնագիտական հիմնական կրթության» անհրաժեշտությունը:¹⁸⁶ CPT-ն նաև իր այցերի արդյունքում կազմվող զեկույցներում շեշտադրել է պատշաճ ուսուցման և մասնագիտացման կարևորությունը.

«CPT-ն կոչ է անում Ռուսաստանի իշխանություններին՝ Չեչնիայի Հանրապետության դատախազությանը և Ուժերի միավորված խմբերի զինվորական դատախազությանը Հյուսիսային Կովկասի տարածաշրջանում «հակահաբեկչական գործողությունների» կատարման ժամանակ վատ վերաբերմունքի, անօրինական կալանավորման և անհայտացումների կապակցությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնելու նպատակով տրամադրել վարչակազմ, ռեսուրսներ և անհրաժեշտ սարքավորում:

Այս կապակցությամբ Չեչնիայի Հանրապետությունում դատաբժշկական ծառայության էական ամրապնդման անհրաժեշտությունը պետք է շեշտադրվի: Ներկայումս նրանք չեն կարողանում վերոնշյալ խնդիրների կապակցությամբ իրականացվող գործունեության ժամանակ աջակցել քրեական արդարադատության համակարգին: Չեչնիայի Հանրապետության դատական բժշկության բյուրոն հանդիպում է բազմաթիվ սահմանափակումների՝ կապված ռեսուրսների, սարքավորումների և աշխատակազմի հետ, և դեռևս Հանրապետության տարածքում ամբողջական դիախերձում կատարելու հնարավորություն չկա: CPT-ն հորդորում է Ռուսաստանի իշխանություններին, առաջնահերթության կարգով, անհրաժեշտ քայլեր ձեռ-

¹⁸⁴ CEHRC-ի դիրքորոշում, կետ 28:

¹⁸⁵ Ստամբուլյան արձանագրություն, կետ 80:

¹⁸⁶ Նույն տեղում, կետեր 89, 90, 131, 162, 305:

նարկել Չեչնիայի Հանրապետության դատական բժշկության բյուրոյի պատշաճ գործունեությունն ապահովելու համար»:¹⁸⁷

Ի դեպ, Դատարանը նշել է քննություններին ներգրավված մասնագետների, մասնավորապես՝ դատական բժիշկների համապատասխան ուսուցման կարևորությունը:¹⁸⁸

6.1.2 Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ քննությունը պետք է գնահատվի փոխկապակցված, միասնական, համապետական համակարգի միջոցով, որը հիմնված կլինի ներկայացված բողոքների, իրականացված քննությունների ու դատական վարույթների և կատարված պատիժների վերաբերյալ հստակ վիճակագրական տվյալների վրա:

6.1.3 Իրավասու պաշտոնատար անձինք պետք է շարունակաբար տեղեկացնեն հասարակական և իրավապահ մարմիններին վատ վերաբերմունքի դեպքերի կապակցությամբ իրականացվող քննությունների, վատ վերաբերմունքի բացահայտված դեպքերի քանակի և, արդյունքում՝ իրականացված գործողությունների մասին:

Արդյունավետ լինելու համար քննչական համակարգերը պետք է շարունակաբար գնահատվեն: CPT-ն, ուստի, մատնանշել է վիճակագրական տվյալների փոխկապակցված համակարգի անհրաժեշտությունը, որի միջոցով հնարավոր կլինի մոնիթորինգի ենթարկել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ քննությունների արդյունավետությունը:

«Վերոնշյալ տեղեկության բազմազանությունը դժվարացնում է իրավիճակի հստակ պատկերի վերհանումը: Վիճակագրական տվյալների ամբողջականացումը ինքնին գործընթացի ավարտը չէ. պատշաճ կերպով հավաքվելու և վերլուծվելու դեպքում այն կարող է միտումների հատկանիշներ պարունակել և օժանդակել այս ոլորտում քաղաքական որոշումների կայացմանը: Այս առումով ուղղակիորեն անհրաժեշտ է ներքին գործերի մատարարության և դատախազության համագործակցության ընդլայնում:

¹⁸⁷ Ռուսաստանի Դաշնության Չեչնիայի Հանրապետության վերաբերյալ 2003 թվականի հուլիսի 10-ի Հրապարակային հաշվետվություն:

¹⁸⁸ Տե՛ս *Barabanshchikov. v.. Russia*, 59-րդ կետում, որն կատարվել է հղում վերոնշյալ 52-րդ կետում:

CPT-ն կոչ է անում Բուլղարիայի իշխանություններին սահմանելու ոստիկանության աշխատակիցների դեմ բողոքների, նրանց նկատմամբ կիրառված կարգապահական սանկցիաների և քրեական վարույթների/սանկցիաների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների ամբողջականացման միասնական ազգային համակարգ»:¹⁸⁹

Տեղեկացման համակարգերի ստեղծմանն ուղղված ջանքերը ևս կարևոր են վատ վերաբերմունքի կանխարգելման նպատակով հասարակական աջակցության ձևավորման համար:

¹⁸⁹ 2002 թվականի ապրիլի 17-ից 26-ը Բուլղարիա կատարած այցի արդյունքում կազմված CPT-ի Ձեկույցը, CPT/Inf (2004) 21, կետ 24:

Հավելվածներ

Հավելված 1

IX. Անպատժելիության դեմ պայքարը

Քաղվածք 14-րդ ընդհանուր գեկույցից [CPT/Inf (2004) 28]

25. CPT-ի գոյության իմաստը խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի «կանխարգելումն» է: CPT-ի հայացքն ուղղված է առավելապես ապագային, քան անցյալին: Սակայն վատ վերաբերմունքի առաջացման դեպքում ձեռնարկվող միջոցառումների արդյունավետության գնահատումը հանդիսանում է Կոմիտեի կանխարգելիչ հանձնառության (մանդատի) անբաժանելի մաս՝ հաշվի առնելով ապագա վարքագծի վրա նման գործողությունների ազդեցությունը:

Խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքի նկատմամբ վստահելիությունը խարխլվում է ամեն անգամ, երբ նման հանցագործությունների համար պատասխանատու անձինք չեն պատժվում իրենց արարքների համար: Եթե վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկության վերհանմանը չի հաջողդում անհապաղ և արդյունավետ պատասխանատվությունը, ապա այն անձինք, ովքեր տրամադրված են վատ վերաբերմունք դրսևորել ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ, շատ շուտով կհանդգնեն, և բավական լուրջ հիմքերով, որ կարող են նման կերպ վարվել և անպատիժ մնալ: Կխարխլվեն մարդու իրավունքների սկզբունքները կադրերի ընտրության և մասնագիտական պատրաստման խիստ քաղաքականության միջով անցկացնելուն ուղղված բոլոր ջանքերը: Չձեռնարկելով արդյունավետ միջոցներ՝ համապատասխան անձինք՝ գործընկերները, ղեկավարությունը, քննչական մարմինները, ի վերջո իրենց ներդրումն են ունենում ժողովրդավարական հասարակության հիմքը կազմող արժեքների քայքայման (կոռոզիայի) մեջ:

Եվ, ընդհակառակը, երբ պաշտոնատար անձինք, ովքեր հրամայում, սանկցավորում և իրականացնում են խոշտանգումներ և դրսևորում վատ վերաբերմունք կամ դրան քամահրանքով արանքով են մայում, պատասխանատվության են կանչվում իրենց գործողությունների կամ անգործության համար, ապա ակնհայտ է դառ-

նուն, որ նման վարքագիծը չի հանդուրժվելու: Կանխարգելիչ արդյունքից բացի, այդ հաղորդագրությունը հասարակայնությանը կհամոզի, որ ոչ ոք, անգամ նրանք, ովքեր պատասխանատու են օրենքի կատարման համար, օրենքից վեր կանգնած չեն: Այն հարցի գիտակցումը, որ վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձինք պատասխանատվության են ենթարկվել, դրական ազդեցություն կունենա նաև տուժողների վրա:

26. Անպատժելիության դեմ պայքարը պետք է սկսել տանը՝ այսինքն, համապատասխան ծառայության (ոստիկանություն, քրեակատարողական հիմնարկ, զինվորական համակարգ և այլն) ներսում: Շատ հաճախ հավաքական ոգին հանգեցնում է մեկը մյուսի թիկունքին կանգնելու, ընդհուպ մինչև գործընկերների անօրինական գործողությունները պարտակելու ցանկության, երբ առկա են պնդումներ վատ վերաբերմունքի մասին: Ամիրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել, օրինակ՝ ուսուցման եղանակով, առաջ մղելու համար պրոֆեսիոնալ վարքագծի այնպիսի մշակույթը, որի դեպքում ոչ պրոֆեսիոնալ (և առաջխաղացման առումով ոչ անվտանգ) է համարվում վատ վերաբերմունքի դիմող գործընկերների հետ աշխատելը կամ զուգորդվելը, և, ընդհակառակը, ճիշտ և պրոֆեսիոնալ առումով գնահատելի է համարվում այն անձանց թվին պատկանելը, ովքեր ձեռնպահ են մնում նման գործողություններից:

Պետք է ձևավորվի այնպիսի մթնոլորտ, որում ճիշտ կհամարվի գործընկերոջ կողմից վատ վերաբերմունքի դրսևորման մասին զեկուցելը, պետք է հստակ ընկալվի այն հանգամանքը, որ վատ վերաբերմունքի համար մեղքը, փաստացի իրավախախտներից բացի, տարածվում է նաև յուրաքանչյուրի վրա, ով գիտի կամ պարտավոր է իմանալ վատ վերաբերմունքի առկայության մասին և չի փորձում կանխարգելել այն կամ զեկուցել դրա մասին: Սա ենթադրում է հստակ ուղղահայաց ենթակայության առկայություն, ինչպես նաև իրավախախտումների առաջացման մասին ահազանգելուն ուղղված պաշտպանական միջոցների ձեռնարկում:

27. CPT-ի այցելած շատ պետություններում պաշտոնական պարտականությունների կատարման ժամանակ խոշտանգումների կիրառումը և վատ վերաբերմունքի դրսևորումը, ցուցմունք տալուն հարկադրելը, իշխանությունը չարաշահելը և այլն, հանդիսանում են պետական ծառայության դեմ ուղղված (*ex officio*) հանցագործություններ: CPT-ն ողջունում է նման իրավական դրույթների առկայությունը:

Այնուամենայնիվ, CPT-ն հայտնաբերել է, որ առանձին պետություններում դատախազական մարմիններն օժտված են նախնական քննությունը բացելու հայեցողական լիազորություններով այն դեպքերում, երբ երևան է գալիս ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ հնարավոր վատ վերաբերմունքի հետ կապված տեղեկություն: Կոմիտեի կարծիքով, անգամ պաշտոնական հայտարարության բացակայության դեպքում նման մարմինները պետք է **իրավաբանորեն պարտավորված լինեն քննություն անցկացնել** յուրաքանչյուր անգամ, երբ ցանկացած աղբյուրից ստանում են հավաստի տեղեկություն այն մասին, որ կարող է ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ վատ վերաբերմունք դրսևորված լինել: Այդ իմաստով պատասխանատվության ենթարկելու իրավական շրջանակները կխստացվեն, և պետական պաշտոնատար անձինք (ոստիկանության աշխատակիցներ, քրեակատարողական հիմնարկների պետեր և այլն) պաշտոնապես պարտավորված կլինեն իշխանության համապատասխան ներկայացուցիչներին անհապաղ տեղեկացնել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ իրենց հայտնի դարձած ցանկացած տեղեկության մասին:

28. Համապատասխան իրավական շրջանակների առկայությունն ինքնին բավարար չէ, որպեսզի երաշխավորվի հնարավոր վատ վերաբերմունքի դեպքերի կապակցությամբ համապատասխան միջոցների ձեռնարկումը: Պատշաճ ուշադրություն պետք է դարձվի նաև **համապատասխան իշխանության ներկայացուցիչների կողմից** իրենց վրա դրված կարևոր պարտականությունների կատարման նկատմամբ **ջանադրության բարձրացմանը**:

Երբ իրավապահ մարմինների կողմից ձերբակալված անձինք տարվում են դատախազական և դատական մարմինների մոտ, դա նրանց հնարավորություն է տալիս մատնացույց անել այն հանգամանքը, որ իրենց հետ վատ են վարվել, թե՛ ոչ: Անգամ այդ անձանց կողմից բողոքների բացակայության պայմաններում վերոնշյալ մարմիններն իրավունք կունենան ձեռնարկել ոչ ժամանակավրեպ միջոցներ, եթե առկա են հնարավոր վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ այլ հատկանիշներ (օրինակ՝ ակնհայտ վնասվածքներ, անձի ընդհանուր տեսքը կամ վարքագիծը):

Սակայն իրենց այցերի ընթացքում CPT-ի անդամները հաճախ հանդիպել են անձանց, որոնց պնդմամբ իրենք դատախազներից և/կամ դատավորներին բողոք են ներկայացրել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ, սակայն իրենց զրուցակիցները նվազ հե-

տաքրքրություն են ցուցաբերել այդ հարցի նկատմամբ անգամ այն դեպքերում, երբ իրենք ցույց են տվել մարմնի տեսանելի մասերում առկա վնասվածքները: Նման իրավիճակների առկայությունը որոշ դեպքերում հիմնավորվել է CPT-ի դիտարկումներով: Օրինակ՝ Կոմիտեն վերջերս քննել է դատական գործ, որում վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարություններին կից ներկայացված էին համապատասխան անձի դեմքի, ոտքերի և մեջքի վրա առկա տարբեր կապտուկների և ուռուցքների վերաբերյալ նշումներ: Չնայած այն հանգամանքին, որ գործում առկա տեղեկությունը կարող էր դիտվել որպես վատ վերաբերմունքի *prima-facie* ապացույց, համապատասխան մարմինները քննություն չէին սկսել և չկարողացան արժանահավատ բացատրություններ տալ իրենց անգործության վերաբերյալ:

Հազվադեպ չեն նաև այն դեպքերը, երբ անձինք պնդում են, որ չափազանց վախեցած են եղել և վատ վերաբերմունքի դեմ բողոք չեն ներկայացրել, քանի որ դատախազի կամ դատավորի մոտ քննությանը ներկա են եղել իրավապահ մարմինների այն նույն ծառայողները, ովքեր իրենց հարցաքննել են, կամ այն հիմքով, որ դա նրանց շահեկան չէ, նշված անձանց ուղղակիորեն համոզել են բողոք չներկայացնել:

Դատախազական և դատական մարմինները պետք է անվարան միջոցներ ձեռնարկեն վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ ցանկացած տեղեկության հայտնվելու դեպքում: Նման կերպ նրանք պարտավոր են վարույթն իրականացնել այնպես, որ անձինք իրական հնարավորություն ունենան հայտարարություն անել իրենց նկատմամբ դրսևորված վերաբերմունքի մասին:

29. **Վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարությունների պատշաճ գնահատումը** հաճախ ոչ այնքան ակնհայտ հարց է հանդիսանում: Վատ վերաբերմունքի որոշ ձևեր (ինչպիսիք են խեղդելը կամ էլեկտրահարող սարքի կիրառումը) ակնհայտ հետքեր չեն թողնի, եթե գործադրվել են որոշակի հմտությամբ: Նման կերպ, եթե անձին ստիպեն մի քանի ժամ անհարմար դիրքով ուղղակի կամ ծնկաչոք կանգնել կամ քնից զրկեն, ապա դա դժվար թե հստակ տեսանելի հետքեր թողնի: Անգամ մարմնին հասցված հարվածները կարող են թեթև ֆիզիկական հետքեր թողնել, որոնք դժվար է նկատել, և որոնք շուտ անհետանում են: Հետևաբար, երբ վատ վերաբերմունքի նման ձևերի մասին դիմումները հասնում են դատախազական կամ դատական մարմիններին,

վերջիններս պետք է հատկապես զգույշ լինեն, որպեսզի մեծ ուշադրություն չդարձնեն ֆիզիկական հետքերի բացակայությամբ: Անգամ ավելի շատ դա վերաբերում է հոգեկան բնույթի վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարություններին՝ այն դեպքում, երբ բողոքարկվող վատ վերաբերմունքն ունի առավելապես հոգեբանական բնույթ (սեռական նվաստացում, ձերբակալված անձի և/կամ նրա ընտանիքի կյանքի կամ ֆիզիկական ամբողջականության նկատմամբ սպառնալիք և այլն): Վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարությունների պատշաճ գնահատման համար կարող է պահանջվել բոլոր համապատասխան անձանցից ցուցմունքներ վերցնելը և ժամանակին տեղում ստուգում և/կամ բժշկական հետազոտություն կատարելը:

Ամեն անգամ, երբ քրեական իրավախախտման մեջ կասկածվող՝ դատախազական կամ դատական մարմինների առջև կանգնած անձինք հայտարարում են վատ վերաբերմունքի մասին, այդ հայտարարությունները պետք է գրավոր արձանագրում ստանան, պետք է անհապաղ նշանակվի դատաբժշկական փորձաքննություն (ներառյալ, եթե անհրաժեշտ է, դատական հոգեբույժի մասնակցությունը) և պետք է ձեռնարկվեն անհրաժեշտ քայլեր՝ ապահովելու համար այդ հայտարարությունների քննությունը: Նման մոտեցումը պետք է պահպանվի՝ անկախ այն համգամանքից, թե համապատասխան անձի մոտ առկա են արտաքին վնասվածքներ, թե՛ ոչ: Անգամ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունների բացակայության պայմաններում պետք է պահանջվի դատաբժշկական փորձաքննության կատարում յուրաքանչյուր դեպքում, երբ կան այլ հիմքեր ենթադրելու, որ անձը կարող է վատ վերաբերմունքի տուժող հանդիսացած լինել:

30. Նաև կարևոր է, որ խոչընդոտներ չառաջանան վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարություն տված անձանց (ոլքեր կարող էին ազատ արձակված լինել առանց դատախազի կամ դատավորի առջև կանգնելու) և բժիշկների միջև, ովքեր կարող են դատախազական և դատական մարմինների կողմից ընդունվող՝ դատաբժշկական փորձաքննության ակտեր կազմել: Օրինակ՝ նման բժշկի դիմելը չպետք է պայմանավորված լինի քննչական մարմինների կողմից տրվող նախնական թուլտվությամբ:
31. CPT-ն հնարավորություն է ունեցել այցերի արդյունքում կազմված իր մի շարք զեկույցներում գնահատել վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ գործերով պաշտոնական քննություն իրականացնելու և

քրեական կամ կարգապահական մեղադրանք առաջադրելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձանց գործունեությունը: Գնահատման ժամանակ Կոմիտեն հաշվի է առել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, ինչպես նաև միջազգային իրավական ակտերում առկա չափանիշները: Ներկայումս հստակ սահմանվում է այն սկզբունքը, որ **արդյունավետ քննությունները**, որոնց արդյունքում կարող են բացահայտվել և պատժվել վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձինք, հիմնաքարային են խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելման գործնական նշանակության համար:

Այս սկզբունքի պահպանումը ենթադրում է, որ քննության համար պատասխանատու մարմիններն ստանում են անհրաժեշտ բոլոր՝ ինչպես մարդկային, այնպես էլ նյութական ռեսուրսները: Ի լրումն դրա, քննությունները պետք է համապատասխանեն որոշակի բազային չափանիշների:

32. Որպեսզի հնարավոր վատ վերաբերմունքի քննությունը լինի արդյունավետ, կարևոր է, որ դրա իրականացման համար պատասխանատու անձինք լինեն անկախ նման իրավախախտումների համար պատասխանատու անձանցից: Որոշ իրավական համակարգերում ոստիկանների կամ պետական ծառայողների կողմից դրսևորված վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ բոլոր բողոքները պետք է ներկայացվեն դատախազին, և հենց վերջինս և ոչ թե ոստիկանությունն է որոշում, թե պետք է սկսել նախնական քննություն, CPT-ն ողջունում է նման մոտեցումը: Սակայն հազվադեպ չեն այն դեպքերը, երբ քննությունն իրականացնելու ամենօրյա պարտականությունը վերադարձվում է իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց: Այդ ժամանակ դատախազի մասնակցությունը սահմանափակվում է հետաքննություն իրականացնելու կապակցությամբ այդ պաշտոնատար անձանց ցուցումներ տալով, ստացված արդյունքները հաստատելով և որոշում կայացնելով այն մասին, թե հանցագործության կատարման մեջ մեղադրանք առաջադրել, թե՛ ոչ: Կարևոր է ապահովել, որպեսզի համապատասխան պաշտոնատար անձինք չլինեն այն նույն ծառայությունից, ինչ այն անձինք, ում նկատմամբ իրականացվում է քննությունը: Լավագույն դեպքում, նրանք, ում վստահված է նախաքննություն իրականացնել, պետք է լրիվ անկախ լինեն դրա հետ առնչություն ունեցած ծառայությունից: Դատախազական մարմինները նաև պետք է ի-

րականացնեն մանրակրկիտ և արդյունավետ հսկողություն պետական ծառայողների կողմից դրսևորված հնարավոր վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ քննության իրականացման նկատմամբ: Նրանց անհրաժեշտ է տալ հստակ կողմնորոշում այն մասին, թե ինչպես նրանք պետք է հսկողություն իրականացնեն նման քննությունների նկատմամբ:

33. Պետական ծառայողների կողմից դրսևորված հնարավոր վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ քննությունը պետք է համապատասխանի մանրակրկիտության չափանիշին: Այն պետք է հանգեցնի այն բանի հաստատմանը, թե արդյոք ուժի կամ այլ մեթոդների կիրառումը ձևավորված հանգամանքներում արդարացված է եղել, թե՛ ոչ, ինչպես նաև համապատասխան անձանց բացահայտմանը, և, անհրաժեշտության դեպքում՝ պատժմանը: Սա ոչ թե արդյունքի ստացման պարտականություն է, այլ հնարավոր բոլոր միջոցների կիրառման պարտականություն: Այն պահանջում է, որ ձեռնարկվեն բոլոր ռացիոնալ քայլերը ապահովելու համար միջադեպի հետ կապված ապացույցների պահպանումը՝ ներառյալ տուժողների, կասկածյալների և վկաների (օրինակ՝ ծառայություն իրականացնող ոստիկանության աշխատակիցների, այլ ձերբակալվածների) բացահայտմանը, այն առարկաների առգրավմանը, որոնք կարող էին վատ վերաբերմունքի ժամանակ կիրառված լինել, և դատաբժշկական ապացույցների հավաքմանն ուղղված քայլեր: Համապատասխան դեպքերում պետք է իրականացվի դիսհերձում, որն ամբողջական և հստակ կերպով կնկարագրի բոլոր մարմնական վնասվածքները և կտա կլինիկական դիտարկումների, այդ թվում՝ մահվան պատճառի օբյեկտիվ վերլուծություն:

Քննությունը ևս պետք է համակողմանի լինի: CPT-ն բախվել է այնպիսի իրավիճակների, երբ, չնայած վատ վերաբերմունքի հետ կապված բազմաթիվ միջադեպերի և փաստերի վերաբերյալ հաղորդումներին, քննության ծավալը չափազանց սահմանափակ է եղել, կարևոր դրվագներ և դրանք ուղեկցող հանգամանքներ, որոնք վատ վերաբերմունքի մասին են վկայել, թողնվել են առանց քննության:

34. Այս ենթատեքստում, CPT-ն ցանկանում է միանշանակ հասկացնել, որ ունի լուրջ կասկածներ շատ երկրներում առկա այն պրակտիկայի առնչությամբ, որի համաձայն՝ իրավապահ մարմինների կամ քրեակատարողական հիմնարկների պաշտոնատար անձինք ձերբակալության, հարցաքննությունների կամ քրեակատարողա-

կան հիմնարկներում անկարգությունների ճնշման ժամանակ դիմակներ կան սաղավարտներ են կրում. սա ակնհայտորեն խոչընդոտում է վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ մեղադրանքի առաջացման դեպքում հնարավոր կասկածյալների ինքնության պարզմանը: Նման պրակտիկան պետք է խստորեն վերահսկվի և կիրառվի միայն բացառիկ դեպքերում, եթե դա պատշաճ կերպով հիմնավորված է. սա շատ հազվադեպ (եթե դա ընդհանրապես հնարավոր է) կարող է հիմնավորված լինել քրեակատարողական հիմնարկի ենթատեքստում:

Համանման կերպով, որոշ պետություններում հայտնաբերված՝ ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձանց աչքերը կապելու պրակտիկան պետք է հստակորեն արգելվի. այն կարող է լրջորեն խոչընդոտել այն անձանց նկատմամբ քրեական գործ հարուցելուն, ովքեր կիրառում են խոշտանգում կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևեր, և դա արդեն առկա է եղել մի քանի դեպքերում, որոնց բախվել է CPT-ն:

35. Արդյունավետ լինելու համար քննությունը պետք է իրականացվի անհապաղ և ողջամիտ կարճ ժամկետում: CPT-ն վեր է հանել այն դեպքերը, երբ անհրաժեշտ քննչական գործողությունների կատարումն անհիմն հետաձգվել է, կամ երբ դատախազական կամ դատական մարմիններն ակնհայտորեն չեն ունեցել վատ վերաբերմունքը մատնանշող հայտարարությանը կամ այլ տեղեկությանն արձագանքելու նպատակով իրենց տրամադրության տակ գտնվող իրավական միջոցները կիրառելու ցանկություն: Համապատասխան քննությունները հետաձգվել են անորոշ ժամանակով կամ դադարեցվել են, իսկ վատ վերաբերմունքի կիրառման մեջ ներգրավված պաշտոնատար անձինք կարողացել են խուսափել քրեական պատասխանատվությունից: Այլ կերպ ասած, լուրջ պաշտոնեական հանցագործության վերաբերյալ անժխտելի ապացույցների նկատմամբ մնան վերաբերմունքը դժվար է բնութագրել որպես «քննություն» կոչվելու արժանի գործունեություն:
36. Ի լրումն արդյունավետ քննության վերոնշյալ չափանիշների, պետք է առկա լինի քննության կամ դրա արդյունքների նկատմամբ հասարակական վերահսկողության բավարար տարր ապահովելու համար ինչպես դրա գործնական, այնպես էլ տեսական ենթակայությունը: Պահանջվող վերահսկողության աստիճանը կախված գործից կարող է փոփոխվել: Առանձնապես լուրջ գործերով կարող է հասարակական քննություն իրականացնելու անհրա-

Ժեշտություն առաջանալ: Բոլոր դեպքերում, տուժողը (կամ, որ հնարավոր է, մահացած տուժողի իրավահաջորդը) պետք է մասնակցի վարույթին՝ իր օրինական շահերի ապահովման համար անհրաժեշտ սահմաններում:

37. **Կարգապահական վարույթը** հանդիսանում է վատ վերաբերմունքի փոխհատուցման լրացուցիչ ձև և կարող է իրականացվել գործի դատական քննությանը զուգահեռ: Պաշտոնատար անձանց կարգապահական պատասխանատվությունը պետք է քննարկման առարկա դարձվի՝ անկախ այն հանգամանքից, որ քննարկվող պաշտոնեական հանցագործությունը հանդիսանում է քրեական իրավախախտում: Այս կապակցությամբ CPT-ն առաջարկել է ապահովել մի շարք դատավարական երաշխիքներ, օրինակ՝ ոստիկանների նկատմամբ հարուցված կարգապահական վարույթը քննելու նպատակով ձևավորված հանձնաժողովում պետք է ներառված լինի առնվազն մեկ անկախ անդամ:

38. Պետական ծառայողների կողմից կատարված հնարավոր կարգապահական խախտումների քննությունները կարող են իրականացվել համապատասխան մարմինների կառուցվածքում գործող քննությունների առանձին ներքին դեպարտամենտի կողմից: Այնուամենայնիվ, CPT-ն ամեն կերպ խրախուսում է քննության լիովին ինքնուրույն և անկախ մարմնի ստեղծումը: Նման մարմինը պետք է իրավասու լինի ցուցումներ տալու կարգապահական վարույթի իրականացման վերաբերյալ:

CPT-ն գտնում է, որ անկախ կառուցվածքից՝ քննության մարմնի գործառույթները պետք է պատշաճ կերպով հրապարակվեն: Բացի ուղղակիորեն քննչական մարմիններին բողոք ներկայացնելու՝ քաղաքացիների հնարավորությունից, պետական իշխանության ներկայացուցիչները, ինչպիսին է ոստիկանությունը, պետք է պարտավոր լինեն գրանցել բոլոր հայտարարությունները, որոնք կարող են բողոք դառնալ. դրա համար պետք է կիրառվեն համապատասխան ձևաթղթեր բողոքի ստացման մասին իրազեկելու և հիմնավորելու համար, և որ հարցը քննության է առնվելու:

Եթե առանձին դեպքում կբացահայտվի, որ պաշտոնատար անձանց վարքագիծն իր բնույթով կարող է քրեորեն պատժելի լինել, ապա քննության մարմինը միշտ պետք է ուղղակիորեն և անհապաղ տեղեկացնի իրավասու դատախազական մարմիններին:

39. Անհրաժեշտ է ամենայն զգուշությամբ ապահովել, որպեսզի անձանց, ովքեր կարող են լինել պետական ծառայողների վատ վերաբերմունքից տուժողներ, չհամոզեն բողոք չներկայացնել: Օրինակ՝ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ վատ վերաբերմունքի մեջ մեղադրող անձի նկատմամբ պետական մարմինների կողմից զրպարտության հիմքով քրեական գործ հարուցելու հնարավոր բացասական ազդեցությունը: Պետք է արդարացիորեն սահմանված լինի հավասարակշռություն մրցակցող օրինական շահերի միջև: Ինչպես նաև այս ենթատեքստում պետք է հղում անել 28-րդ կետում ամրագրված որոշ դրույթների:

40. **Քաղաքացիական դատավարության** ընթացքում պետական ծառայողների կողմից դրսևորված վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ ցանկացած ապացույց նույնպես մանրակրկիտ ստուգում է պահանջում: Օրինակ՝ CPT-ն առաջարկել է պատճառված վնասի փոխհատուցման պահանջների վերաբերյալ հաջողված հայցերով կամ ոստիկանության աշխատակիցների կողմից կիրառված բռնության արտադատական կարգավորման դեպքերով անկախ ստուգում անցկացնել: Նման ստուգման արդյունքում պետք է պարզվի, թե անհրաժեշտ է, արդյոք, ոստիկանների դեմ ներկայացված մեղադրանքների բնույթը և ծանրությունը հաշվի առնելով վերանայել քրեական և/կամ կարգապահական վարույթի հարցը:

41. Ինքնին ենթադրվում է, որ անկախ այն հանգամանքից, թե որքան արդյունավետ կարող է լինել քննությունը, դրա օգտակարությունը խիստ նվազ կլինի, եթե **վատ վերաբերմունքի համար սահմանված սանկցիաները** համապատասխան չլինեն: Վատ վերաբերմունքի ապացուցմանը պետք է հաջորդի համապատասխան պատիժը: Դա լուրջ համոզիչ ազդեցություն կունենա: Եվ, ընդհակառակը, մեղմ պատիժների նշանակումը կարող է անպատժելիության մթնոլորտ ձևավորել:

Իհարկե, դատական իշխանություններն անկախ են և, հետևաբար, ազատ են օրենքով սահմանված չափանիշների սահմաններում յուրաքանչյուր գործով պատիժ նշանակել: Սակայն այդ չափանիշների մեջ պետք է նկատվի օրենսդրի հստակ նպատակն առ այն, որ քրեական արդարադատության համակարգը հստակ դիրքորոշում ունենա խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի վերաբերյալ: Նման կերպ, սանկցիաները, որոնք նշանակվում են կարգապահական պատասխանատվության որոշումից հետո, պետք է համապատասխանեն կատարված արարքի ծանրությանը:

42. Վերջում, որևէ մեկի համար չպետք է կասկած մնա անպատժելիության դեմ պաքարի կապակցությամբ **պետական մարմինների անվարանության** առնչությամբ: Դա կխրախուսի մնացյալ բոլոր մակարդակներում միջոցառումների ձեռնարկումը: Անհրաժեշտության դեպքում իշխանությունները պետք է բարձր քաղաքական մակարդակում հայտարարություն անեն, որում առկա կլինի հստակ ուղերձ այն մասին, որ խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի նկատմամբ պետք է լինի «գրոյական հանդուրժողականություն»:

Հավելված 2

Մարդու իրավունքների հանձնակատարի դիրքորոշում

**Ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքների
կապակցությամբ անկախ և արդյունավետ
որոշումներ կայացնելու վերաբերյալ**

Բովանդակություն

Հիմնական դրույթներ.....	108
Ներածություն.....	110
Օգտագործվող հասկացությունները	111
Ոստիկանական ծառայությունների իրականացում. ընդհանուր սկզբունքներ	114
Ոստիկանական բողոքարկման համակարգի նպատակը և բնույթը.....	116
Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմին.....	118
Ոստիկանական բողոքարկման համակարգի գործունեությունը.....	123
Տեսանելիությունը և մատչելիությունը	123
Տեղեկացում, գրանցում և ըստ ենթակայության նուղարկում.....	125
Մեղիացիայի ընթացակարգ	127
Քննության ընթացակարգ.....	128
Որոշում և վերանայում.....	135
Հղումներ.....	139

Շնորհակալական խոսք

Հանձնակատարը ցանկանում է շնորհակալություն հայտնել դոկտոր Գրահան Սմիթին՝ արտաքին խորհրդատուին, սույն Դիրքորոշման նախապատրաստմանն աջակցելու համար:

Հիմնական դրույթներ

Անկախ և արդյունավետ ոստիկանական բողոքարկման համակարգը հիմնաքարային նշանակություն ունի ժողովրդավարական և հաշվետու ոստիկանական ծառայության գործունեության համար:

Բողոքների անկախ և արդյունավետ քննությունը բարձրացնում է հասարակական վստահությունը և հավատը ոստիկանության նկատմամբ և երաշխավորում է, որ ոչ իրավաչափ կամ վատ վերաբերմունքն անպատժելի չէ:

Բողոքարկման համակարգը պետք է ունակ լինի պատշաճորեն և համապատասխանորեն արձագանքելու ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքներին՝ ելնելով բողոքաբերին պատճառված վնասի լրջությունից և այն ոստիկանի մասնակցության աստիճանից, ում դեմ բողոք է ներկայացվել:

Ոստիկանական բողոքարկման համակարգը պետք է լինի հասկանալի, բաց և մատչելի, ունենա դրական վերաբերմունք և ըմբռնունով մոտենա սեռի, ռասայի, էթնիկ պատկանելության, կրոնի, հավատքի, սեռական կողմնորոշման, սեռական անհատականացման, անգործունակության և տարիքի հանգամանքներին: Այն պետք է արդյունավետ և պատշաճ կերպով ապահովված լինի և աջակցի ոստիկանական ծառայությունների իրականացման ժամանակ հոգատար վերաբերմունք դրսևորելու մշակույթի զարգացմանը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը զարգացրել է ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքների արդյունավետ քննության հինգ սկզբունք, որոնք ներառված են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածներում:

- **Անկախություն.** չպետք է լինի ինստիտուցիոնալ կամ ենթակարգային կապ քննիչների և այն ոստիկանների միջև, ում դեմ բողոք է ներկայացվել, և պետք է առկա լինի փաստացի անկախություն,
- **համապատասխանություն.** քննությունը պետք է հնարավորություն ունենա ապացույցներ հավաքել՝ պարզելու համար, թե ոստիկանության վիճարկվող վարքագիծը եղել է, արդյոք, անօրինական, ինչպես նաև պատասխանատու անձանց բացահայտելու ու պատժելու համար,
- **անհապաղություն.** քննությունը պետք է իրականացվի անհապաղ և արագ կերպով՝ ապահովելու համար վստահությունը օրենքի կիրառելիության նկատմամբ,

- **հասարակական վերահսկողություն.** ընթացակարգերը և որոշում կայացնելը պետք է լինեն թափանցիկ ապահովելու համար հաշվետու լինելը, և
- **տուժողի ներգրավվածությունը.** բողոքաբերը պետք է ներգրավված լինի բողոքարկման գործընթացին՝ ապահովելու համար իր օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Այս հինգ սկզբունքները պետք է պահպանվեն կալանքի ընթացքում կամ ոստիկանության գործունեության հետևանքով պատճառված մահվան կամ լուրջ վնասվածքների քննության ժամանակ: Դրանք նաև սահմանում են բոլոր բողոքների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու օգտակար շրջանակներ: Լավագույն արդյունքն ապահովվում է ոստիկանության հետ համագործակցող՝ Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմնի գործունեության արդյունքում:

Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմինը պետք է վերահսկողություն իրականացնի ոստիկանական բողոքարկման համակարգի նկատմամբ և ոստիկանության հետ հավասարապես պատասխանատվություն կրի՝

- համակարգի տեսանելիության և վերահսկելիության համար,
- բողոքների վերաբերյալ տեղեկացման, դրանց գրանցման և ըստ ենթակայության ուղարկելու համար,
- չքննված բողոքների մեդիացիայի համար,
- բողոքների քննության, և
- դրանց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու և դրանց վերանայման համար:

Անկալումը, որ քրեական կամ կարգապահական վարույթ կհարուցվի այն ոստիկանի նկատմամբ, ում կողմից իրավախախտում թույլ տալու վերաբերյալ ապացույցներ կան, հանդիսանում է լուրջ պաշտպանություն անպատժելիությունից և էական նշանակություն ունի ոստիկանական բողոքարկման համակարգի նկատմամբ հասարակական վստահության համար: Դատախազական մարմինը, ոստիկանությունը և Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմինը պետք է պատճառաբանեն քրեական և կարգապահական վարույթների կապակցությամբ կայացվող որոշումները, որոնց համար նրանք պատասխանատու են:

Ներածություն

1. Նախորդ տարիներին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման կոմիտեն (CPT) և Մարդու իրավունքների հանձնակատարը վեր են հանել ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքների քննարկման հետ կապված խնդիրներ: Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքն արագորեն զարգացել է ոստիկանների կողմից կատարվող իրավախախտումների և արդյունավետ քննությունների և ընթացակարգերի բացակայության ուղղությամբ: CPT-ն մասնակից տարբեր պետություններ այցեր կատարելուց հետո անհրաժեշտ է համարել հանձնարարականներ տալ ոստիկանության կողմից դրսևորվող վատ վերաբերմունքի և կատարված իրավախախտումների անպատժելիության դեմ պայքարի վերաբերյալ: Նմանապես, Հանձնակատարը զեկույց է ներկայացրել ոստիկանության կողմից կատարվող իրավախախտումների և դրա անպատժելիության վերաբերյալ հայտարարությունների կապակցությամբ և հանձնարարականներ է տվել հոգուտ մասնակից որոշ պետություններում առկա՝ անկախ ոստիկանական բողոքարկման կառուցակարգերի:
2. Ջարգացնելու համար ոստիկանական բողոքարկման ինստիտուտի վերաբերյալ ավելի լայն պատկերացում՝ Հանձնակատարը 2008 թվականի մայիսին կազմակերպել է բողոքարկման կառուցակարգերի անկախության և արդյունավետության, ինչպես նաև ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքները մարդու իրավունքների ազգային համակարգերի կողմից ընդունելու ձևի վերաբերյալ երկու սեմինար:¹

¹ Մասնագիտական սեմինար «Ոստիկանական բողոքարկման կառուցակարգերը. անկախության և արդյունավետության երաշխավորումը», 2008 թվականի մայիսի 26-27, և սեմինար «Ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքները, դրանց ընդունումը մարդու իրավունքների ազգային համակարգերի կողմից», Սանկտ Պետերբուրգ, 2008 թվականի մայիսի 20-21: Վերջին սեմինարը կազմակերպվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի համատեղ՝ «Մարդու իրավունքների անկախ ոչ դատական համակարգերի ակտիվ ցանցի ձևավորում»

3. Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում մարդու իրավունքների վերաբերյալ տեղեկացվածությունը, դրանց նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողությունը և դրանց ամբողջական իրացումն ապահովելու՝ Մարդու իրավունքների հանձնակատարի հանձնառությանը (մանդատին) համապատասխան, ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ խորհրդատվություն և տեղեկատվություն տրամադրելու նպատակով (Նախարարների խորհրդի (99) 50 բանաձևի 3-րդ և 8-րդ հոդվածներ) Յանձնակատարը հրապարակել է սույն Դիրքորոշումը, որը վերաբերում է ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքների անկախ և արդյունավետ քննությանը:

Օգտագործվող հասկացությունները

Սույն Դիրքորոշման մեջ օգտագործվում են հետևյալ հիմնական հասկացությունները:

4. **Ոստիկանություն** կոչվում են ավանդական ոստիկանական ուժերը կամ ծառայությունները և հրապարակայնորեն ձևավորվող և/կամ վերահսկվող այլ ծառայություններ, որոնք ոստիկանական ծառայություններ իրականացնելու իրավասությունը՝ օրենքի պահանջների ամբողջական պահպանմամբ, ստացել են Պետության կողմից: Թեև մասնավոր ինստիտուտները, օրինակ՝ մասնավոր անվտանգության կազմակերպությունները, որոնք ևս կարող են ոստիկանական ծառայություններ իրականացնել, սակայն սույն Դիրքորոշումը չի կիրառվում նման կազմակերպությունների նկատմամբ:
5. **Ոստիկանական ծառայություններ** անվանվում են ոստիկանության կողմից իրականացվող պարտականությունները և պարտքը, որոնք ուղղված են հասարակության պաշտպանությանը, ներառյալ.
 - խաղաղություն պահպանելը,
 - օրենքի կիրառումը,

ծրագրի շրջանակներում, որն անվանվում է նաև «Ապակենտրոնացման նախագիծ»:

- հանցագործությունների կանխումը և բացահայտումը,
- մարդու իրավունքների պաշտպանությունը:

Նման ծառայությունները պետք է իրականացվեն արդարության, հավասարության և մարդու իրավունքների հարգման սկզբունքներին համապատասխան:

6. **Բողոքը** ոստիկանության ծառայության կամ ոստիկանի վարքագծի վերաբերյալ բողոքն է, որի մասին տեղեկացվել է համապատասխան պաշտոնատար անձը, վերջինս կարող է ոստիկանության ծառայության համակարգում ներառված լինել կամ հանդիսանալ անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմին: Սույն Դիրքորոշումն սկզբունքորեն կիրառվում է ոստիկանության աշխատակիցների վարքագծի վերաբերյալ ներկայացված բողոքների կապակցությամբ: Ոստիկանական չափանիշների, օպերատիվ ցուցումների կամ ոստիկանական ծառայությունների քաղաքականության վերաբերյալ արված դիտողությունները սույն Դիրքորոշման մեջ անվանվելու են «ծառայության դիտողություններ»՝ տարբերակելու համար դրանք վարքագծի դիտողություններից: Ծառայության դիտողությունների կարևորությունն ընդգծելու նպատակով, մասնավորապես, ակնկալելով, որ բոլոր դիտողությունները լուրջ վերաբերմունքի, պատշաճ քննարկման են արժանանալու, ինչպես նաև ուսուցողական նպատակներից ելնելով, սույն Դիրքորոշման մեջ անդրադարձ է կատարվելու այն ծառայության դիտողություններին, որոնք կապված են ոստիկանական բողոքարկման համակարգի նկատմամբ հասարակական վստահության և հավատի պահպանման հետ:
7. Եթե ՄԻԵԿ-ի 2-րդ հոդվածը, որն ամրագրում է կյանքի իրավունքը, կամ 3-րդ հոդվածը, որն ամրագրում է խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը, շոշափվում են, ապա Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը պահանջում է, որ քննությունն իրականացվի՝ անկախ ոստիկանության դեմ բողոք ներկայացված լինելու հանգամանքից: Սույն Դիրքորոշման մեջ մնան լուրջ միջադեպը կդիտվի որպես բողոք, որը պետք է քննվի ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքների արդյունավետ քննության՝ ՄԻԵԿ-ի հինգ սկզբունքներին համապատասխան:
8. **Ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքների արդյունավետ քննության՝ ՄԻԵԿ-ի հինգ սկզբունքները՝** անկախություն-

նը, համապատասխանությունը, անհապաղությունը, հասարակական վերահսկողությունը և տուժողի ներգրավվածությունը, կապված են ՄԻԵԿ-ի 2-րդ և 3-րդ հոդվածները շոշափող, ոստիկանության մասնակցությամբ տեղի ունեցած լուրջ միջադեպերի քննության՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի կողմից զարգացված պահանջների հետ (տե՛ս ստորև՝ կետ 30):

9. **Բողոքաբերը** ոստիկանության դեմ բողոք ներկայացրած կամ բողոք չներկայացրած անձն է, ով տուժել, իսկ մահվան ելքի դեպքում՝ կյանքից զրկվել է այնպիսի լուրջ միջադեպի արդյունքում, որից հետո ոստիկանության կամ անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմնի կողմից քննություն է իրականացվել:
10. **Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմինը (IPCB)** հանդիսանում է հասարակական կազմակերպություն, որը պատասխանատու է ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքները քննելու համար, կապված չէ ոստիկանության հետ և առանձնացված է վերջինից:
11. **Ոստիկանական բողոքարկման համակարգը** հանդիսանում է բողոքարկման ընթացակարգի բոլոր փուլերում ոստիկանության դեմ բողոք ներկայացնելու օպերատիվ համակարգ.
 1. համակարգի տեսանելիությունը և հասանելիությունը. վերաբերում է հասարակության տեղեկացվածության բարձրացմանը և բողոք ներկայացնելու դյուրացմանը,
 2. տեղեկացում, գրանցում և ըստ ենթակայության ուղարկում. վերաբերում է բողոքների ընդունման, գրանցման ձևին և տարբեր բողոքների քննարկման համապատասխան ընթացակարգերի սահմանմանը,
 3. մեղիացիայի ընթացակարգ. վերաբերում է չքննված բողոքների քննարկման ձևին,
 4. քննության ընթացակարգ. վերաբերում է քննված բողոքների քննարկման ձևին,
 5. որոշում. վերաբերում է բողոքի քննության արդյունքին, և
 6. վերանայման ընթացակարգեր. վերաբերում են բողոքի քննության ձևը կամ արդյունքը վիճարկելու՝ բողոքաբերի իրավունքին:
12. **Բողոքի կապացույթյամբ որոշում կայացնելը.** վերաբերում է վարչական, ոչ դատական բոլոր ընթացակարգերով բողոքի

անցնելը, որի արդյունքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կամ ոստիկանության ծառայության կողմից որևէ հանձնարարական չի տրվել: Սույն Դիրքորոշումը չի կիրառվում բողոքարկման հետևանքով ոստիկանության աշխատակցի նկատմամբ հարուցված քրեական կամ կարգապահական վարույթի կապակցությամբ կայացված դատական կամ փաստ հաստատող մարմնի որոշման նկատմամբ:

Ոստիկանական ծառայությունների իրականացում. ընդհանուր սկզբունքներ

13. Առկա են բազմաթիվ միջազգային համաձայնագրեր ոստիկանության ղեկավարման և ոստիկանական ծառայությունների իրականացման վերաբերյալ:²
14. Ոստիկանությանը՝ որպես բարձր պրոֆիլ և հարգանք ունեցող հասարակական ինստիտուտի, աջակցում են հետևյալ գործոնները.
 - հիմնական հանրային ծառայությունների իրականացումը,
 - հասարակության հետ համագործակցության բարձր հաճախականությունը,
 - հանցագործությունների ինտենսիվ կանխարգելման, հասարակական անվտանգության և հանցագործությունների

² Տե՛ս, օրինակ, Եվրոպայի խորհուրդը *«Ոստիկանական էթիկայի վերաբերյալ եվրոպական օրենսգիրք»*: Խոշտանգումների կանխարգելման՝ Եվրոպայի խորհրդի կոմիտե *«CPT չափորոշիչներ, Գլուխ IX Անպատժելիության դեմ պայքարը»*: Միավորված ազգերի կազմակերպություն. *«Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց վարվելակերպի կանոնագիրք»*: Եվրոպայի խորհրդի՝ ոստիկանության և մարդու իրավունքների միավորված ոչ պաշտոնական խումբ. *«Ոստիկանությունը ժողովրդավարական հասարակությունում. արդյո՞ք Ձեր ոստիկանական ծառայությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում չենպիտ՞ն է»*: Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն *«Ժողովրդավարական ոստիկանության ուղեցույց»*: Միավորված ազգերի կազմակերպության միջազգային ոստիկանության օպերատիվ խումբ. *«Համձնակատարի ուղեցույց Բոսնիայի և Հերցեգովինայի Դաշնությունում ժողովրդավարական ոստիկանության վերաբերյալ»*:

քննության վերաբերյալ տեղեկացման ծրագիրը և հասարակական օժանդակությանը և աջակցությանը դիմելը,

- ուստիկանության տեղական բաժինների/կառույցների ցանցը, և
 - տեղական համայնքների հետ սերտ կապերի պահպանումը:
15. Անկախ, անկողմնակալ և արդյունավետ ուստիկանական ծառայությունների իրականացման և քաղաքական միջամտությունից խուսափելու անհրաժեշտությունից ելնելով՝ ուստիկանությունը օժտված է իր պարտականությունների իրականացման լայն հայեցողությամբ:
 16. Իր պարտականությունների իրականացման նպատակով օրենքը ուստիկանությանն օժտել է հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու իրավասությամբ, և ուստիկանությունն իր լիազորությունների օրինական իրականացման ժամանակ կարող է անհրաժեշտ ուժ կիրառել:
 17. Վերջին տասնամյակներում հասարակության բարդացման և գիտատեխնիկական գիտելիքների առաջընթացի հետ մեկտեղ, իրենց պարտականությունների կատարման նպատակով ուստիկանությանը հասանելի հատուկ միջոցները և մարդկանց կյանքին ու անձնական իրավունքների իրականացմանը միջամտելու նրանց հնարավորություններն աճել են:
 18. Օրենքի պահպանման պահանջը ուստիկանությանը վերաբերում է նույն կերպ, ինչ հասարակության յուրաքանչյուր անդամի: Չպետք է փորձ արվի թաքցնելու, ներելու կամ արդարացնելու ուստիկանության աշխատակցի կողմից հարկադրական կամ միջամտող լիազորությունների ոչ օրինական իրականացումը՝ վկայակոչելով նրա հարկադրական կամ միջամտող լիազորությունների օրինական լինելը: Ուստիկանական էթիկան և պրոֆեսիոնալ չափանիշների պահպանումը կոչված են հաստատելու, որ ուստիկանական ծառայություններն իրականացվում են բարձր մակարդակով: Ուստիկանության կողմից դրսևորված վատ վերաբերմունքը կամ ոչ իրավաչափ վարքագիծը չի կարող անպատժելի մնալ:
 19. Ուստիկանության լիազորությունների ընդլայնման հետ մեկտեղ, մեծանում են ակնկալիքները, որ ուստիկանական ծառայությունը համապատասխանելու է ժողովրդավարության, հաշվետու լինելու և մարդու իրավունքների հարգման սկզբունքներին, մասնավորապես, ինչպես նշվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության *Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց վար-*

վելակերպի կանոնագրքի ներածությունում (պրեամբուլայում), «կարգի պահպանության յուրաքանչյուր մարմին պետք է ամբողջ հասարակության ներկայացուցիչը լինի և պատասխանատու ու հաշվետու լինի նրա առաջ»:

20. Վարչական, քաղաքական, իրավական և հարկային կարգավորման կառուցակարգերի ցանցը պետք է գործի ժողովրդավարական, հաշվետու և մարդու իրավունքներին համապատասխանող ոստիկանական ծառայություն ձևավորելու շահերից ելնելով: Արդար և արդյունավետ ոստիկանական բողոքարկման համակարգը նման կարգավորման ցանցի էական տարրն է, և օրենքի հիման վրա գործող IPCB-ներ վերջին տարիներին ձևավորվել են աշխարհի շատ երկրների իրավական համակարգերում՝ վերահսկելու համար բողոքարկման գործընթացների իրականացումը:

Ոստիկանական բողոքարկման համակարգի Ոպատակը և բնույթը

21. Ոստիկանական ծառայությունները սերտորեն կապված են անձանց և խմբերի միջև առկա վեճերի և դրանց լուծման հետ: Ոստիկանական գործունեությունը, հետևաբար, ենթակա է սխալների և թյուրիմացությունների: Ռեֆլեկտիվ ոստիկանական գործունեությունը, որը ներառում է բողոքները քննելու, սխալներն ընդունելու և բողոքներից դասեր քաղելու ցանկությունը, ոստիկանության արդյունավետությունը և բարձրացնում է վերջինիս նկատմամբ հասարակության վստահությունն ու հավատը: Պատասխանատու և հաշվետու ոստիկանական ծառայությունը, որն ակնհայտորեն ցանկանում է ամրապնդել հասարակական վերաբերմունքը, ունակ կլինի նաև ապահովելու հասարակական վստահությունն ու հավատը հանցագործությունների և ոստիկանության աշխատակիցների կողմից իրենց լիազորությունների չարաշահումները կանխելու՝ իր հնարավորությունների և պարտականությունների նկատմամբ:
22. Ոստիկանական բողոքարկման համակարգի սկզբունքային Ոպատակներն են.
 - բողոքաբերների բողոքները քննելը,
 - ոստիկանության ոչ իրավաչափ վարքագիծը բացահայտելը և, անհրաժեշտության դեպքում, ապացույցներ ներկայացնելը հիմնավորելու համար՝

- i. քրեական վարույթը,
- ii. կարգապահական վարույթը, կամ
- iii. այլ վարչական միջոցները,

- ոստիկանության՝ հասարակության այն անդամների հետ հետադարձ կապ ապահովելը, ովքեր ոստիկանության գործունեության ուղղակի ազդեցությունն են կրում,
 - ՄԻԵԿ-ի իրավունքների խախտման դեպքում իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի հասանելիությունն ապահովելը, ինչպես դա նախատեսված է ՄԻԵԿ-ի 13-րդ հոդվածով,
 - ոստիկանության վատ վերաբերմունքը և ոչ իրավաչափ վարքագիծը կանխելը,
 - ոստիկանության և ղեկավար այլ մարմինների հետ համատեղ սահմանել ոստիկանական գործունեության չափանիշներ, վերահսկել և հարկադրել դրանց կատարումը, և
 - դասեր քաղել ոստիկանության քաղաքականության և պրակտիկայի վերաբերյալ:
23. Բոլոր, այդ թվում՝ ծառայությունների իրականացման հետ կապված բողոքները ոստիկանական ծառայություններին հնարավորություն են տալիս ուղղակիորեն հասարակությունից դասեր քաղել և հանդիսանալ հասարակության առաջ ոստիկանության պատասխանատվության և հաշվետու լինելու կարևոր ցուցանիշ:
24. Ոստիկանության վատ վերաբերմունքի և ոչ իրավաչափ վարքագծի կանխման արդյունավետության նպատակով ոստիկանության դեմ ներկայացվող բոլոր բողոքները, այդ թվում՝ ծառայության իրականացման հետ կապված, պետք է պատշաճորեն քննարկվեն: Բողոքները և դրանց քննարկման ձևերը պետք է տարբերակվեն՝ կախված հայտարարության լրջության և այն ոստիկանի համար առաջացող հնարավոր հետևանքներից, ում դեմ բողոք է ներկայացվել:
25. Ոստիկանական բողոքարկման համակարգը պետք է գործի ի լրումն ոստիկանության ոչ իրավաչափ վարքագծի առկայության դեպքում իրականացվող քրեական, հանրային և մասնավոր վարույթների, այլ ոչ թե դրանց փոխարեն:
26. Առկա են ոստիկանության աշխատակցի վարքագծի կապակցությամբ բողոք ներկայացնելու չորս հիմնական տեսակներ, որոնք վերաբերում են հետևյալ հայտարարություններին.

- ոչ իրավաչափ վարքագիծ, որը հանգեցնում է քրեական պատասխանատվության,
 - մարդու հիմնարար իրավունքի կամ ազատության խախտում,
 - ոչ իրավաչափ վարքագիծ, որը հանգեցնում է կարգապահական պատասխանատվության, և
 - վատ կամ ոչ պատշաճ աշխատանք:
27. Նվազ լուրջ բողոքների վերաբերյալ ընթացակարգը չպետք է այնքան բյուրոկրատական լինի, որ հնարավոր բողոքաբերին կարողանա հետ պահել բողոքի ներկայացումից: Եթե բողոքի հետևանքով քրեական վարույթ կամ կարգապահական միջոցառում է իրականացվում, ապա պետք է առկա լինեն բավարար երաշխիքներ ապահովելու համար այն ոստիկանի իրավունքները, ում դեմ բողոք է ներկայացվել:
28. Ոստիկանական բողոքարկման համակարգը պետք է հասկանալի, բաց և մատչելի լինի, և ունենա դրական վերաբերմունք սեռի, ռասայի, էթնիկ պատկանելության, կրոնի, հավատքի, սեռական կողմնորոշման, սեռական անհատականացման, անգործունակության և տարիքի նկատմամբ և ըմբռնումով մոտենա վերջիններիս: Այն պետք է արդյունավետ և պատշաճ կերպով ապահովված լինի և աջակցի ոստիկանական ծառայությունների իրականացման ժամանակ հոգատար վերաբերմունք դրսևորելու մշակույթի զարգացմանը:

Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմին

29. Անկախ և արդյունավետ բողոքարկման համակարգն էական նշանակություն ունի ոստիկանության նկատմամբ հասարակության վստահությունն ու հավատը պահպանելու համար և հանդիսանում է հիմնաքարային պաշտպանություն վատ վերաբերմունքից և ոչ իրավաչափ վարքագծից: Անկախ ոստիկանական բողոքարկման մարմինը (IPCB) պետք է նման համակարգի առանցքային մաս հանդիսանա:
30. ՄԻԵԿ-ի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում առաջ են քաշվել ոստիկանության դեմ ներկայացված բողոքների արդյունավետ քննության հինգ սկզբունք.
1. **անկախություն.** չպետք է լինի ինստիտուցիոնալ կամ ենթակարգային կապ քննիչների և այն ոստիկանների միջև,

որոնց դեմ բողոք է ներկայացվել, և պետք է առկա լինի փաստացի անկախություն,³

2. **համապատասխանություն.** քննությունը պետք է հնարավորություն ունենա ապացույցներ հավաքել՝ պարզելու համար, թե ոստիկանության վիճարկվող վարքագիծը եղել է, արդյոք, անօրինական, ինչպես նաև պատասխանատու անձանց բացահայտելու ու պատժելու համար,⁴
3. **անհապաղություն.** քննությունը պետք է իրականացվի անհապաղ և արագ կերպով՝ ապահովելու համար վստահությունն օրենքի կիրառելիության նկատմամբ,⁵
4. **հասարակական վերահսկողություն.** ընթացակարգերը և որոշում կայացնելը պետք է թափանցիկ լինեն ապահովելու համար հաշվետու լինելը,⁶ և
5. **տուժողի ներգրավվածությունը.** բողոքաբերը պետք է ներգրավված լինի բողոքարկման գործընթացին՝ ապահովելու համար իր օրինական շահերի պաշտպանությունը:⁷

31. ՄԻԵԿ-ի 2-րդ և 3-րդ հոդվածները հանդիսանում են հիմնարար դրույթներ և պաշտպանում են Եվրոպայի խորհուրդը ձևավորող ժողովրդավարական հասարակության հիմնական արժեքները:⁸ Ոստիկանության դեմ ներկայացվող բողոքների արդյունավետ քննության ՄԻԵԿ-ի հինգ սկզբունքները երկու սկզբունքային

³ Տե՛ս, օրինակ. *Isayev.a v.. Russia* (գանգատներ թիվ 5794/00, 57948/00 և 57949/00), 2005 թվականի փետրվարի 24-ի վճիռ, *Aydin v. Turkey* (57/1996/676/866), 1997 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռ:

⁴ Տե՛ս, օրինակ. *Nachov.a v.. Bulgaria* (գանգատներ թիվ 43577/98 և 43579/98), 2005 թվականի հուլիսի 6-ի վճիռ, *Aksoy v.. Turkey* (100/1995/606/694), 1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ:

⁵ Տե՛ս, օրինակ. *Isayev.a v.. Russia* (գանգատներ թիվ 5794/00, 57948/00 և 57949/00), 2005 թվականի փետրվարի 24-ի վճիռ, *Aydin v.. Turkey* (57/1996/676/866), 1997 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռ:

⁶ Տե՛ս, օրինակ. *Ognyanov.a v.. Bulgaria* (գանգատ թիվ 46317/99), 2006 թվականի փետրվարի 23-ի վճիռ, *Chitayev. v.. Russia* (գանգատ թիվ 59334/00), 2007 թվականի հունվարի 18-ի վճիռ:

⁷ Տե՛ս, օրինակ. *McKerr v.. UK* (գանգատ թիվ 28883/95), 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռ:

⁸ Տե՛ս, օրինակ. *McCann v.. UK* (17/1994/464/545), 1995 թվականի փետրվարի 20-ի վճիռ: *Selmouni v.. France* (գանգատ թիվ 25803/94), 1999 թվականի հուլիսի 28-ի վճիռ:

նպատակ ունեն: Մի կողմից, դրանք ձևավորվել են ի հաստատումն այն բանի, որ անձին տրված է ՄԻԵԿ-ի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների խախտման վերաբերյալ հայտարարությունների քննության արդյունավետ ընթացակարգ:⁹ Մյուս կողմից՝ սկզբունքները կոչված են այս հիմնարար իրավունքները պաշտպանելու խախտումներից՝ արդյունավետ և իրավախախտներին արդարադատության առաջ կանգնեցնելուն ունակ քննության շրջանակներ ապահովելով:¹⁰

32. Նվազագույն պահանջն այն է, որ մասնակից պետությունը պետք է համոզված լինի, որ ձեռնարկված միջոցառումները համապատասխանում են հինգ սկզբունքներին այն դեպքերում, երբ շոշափվում են ՄԻԵԿ-ի 2-րդ կամ 3-րդ հոդվածները: Այս նպատակի իրականացմանն աջակցելու համար CPT-ն խրախուսում է լիովին անկախ քննչական մարմնի ստեղծումը:¹¹
33. Ավելի լայն իմաստով՝ հինգ սկզբունքները ծառայում են նաև որպես բոլոր բողոքների քննության օգտակար պարզաբանումներ: Ամբողջ ոստիկանական բողոքարկման համակարգը վերահսկելու իրավասություն ունեցող՝ Անկախ ոստիկանական քննչական մարմնի (IPCB) առկայությունն ամրապնդում է անկախության սկզբունքը: Սույն Դիրքորոշման մեջ առաջարկվում են գործնական քայլեր մարդու իրավունքներին համապատասխանող ոստիկանական բողոքարկման համակարգին աջակցելու նպատակով, որը հնարավորություն կտա պատշաճ և համաչափ արձագանքել բոլոր բողոքներին:
34. Առաջնային օրենսդրությունը պետք է IPCB-ին վերապահի ոստիկանական բողոքարկման համակարգը վերահսկելու իրավասություն և նախատեսի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների վերաբերյալ բողոքները ՄԻԵԿ-ի անկախության սկզբունքի հիման վրա քննելու պարտականություն: Միջոցառումները, որոնք նախատեսվում են, օրինակ, երկրորդական օրենսդրությամբ, որոշումներով, օրենքով նախատեսված ուղեցույցներով և արձանագրու-

⁹ Տե՛ս, օրինակ. *Salman v. Turkey* (գանգատ թիվ 21986/93), 2000 թվականի հունիսի 27-ի վճիռ, կետ 123:

¹⁰ Տե՛ս, օրինակ. *Nachova v. Bulgaria* (գանգատներ թիվ 43577/98 և 43579/98), 2005 թվականի հուլիսի 6-ի վճիռ, կետ 110:

¹¹ *CPT Չափանիշներ*, գլուխ IX, կետ 38:

թյուններով, պետք է ուստիկանությանը և IPCB-ին համագործակցելու հնարավորություն ընձեռեն և հաստատեն, որ բոլոր բողոքները քննվել են արդար, անկախ և արդյունավետ ձևով:

35. Եվրոպայի բազմաթիվ իրավական համակարգերում վերջին տարիներին ձևավորված՝ IPCB-ի ինստիտուցիոնալ կառուցվածքն ունի մասնագիտացված օմբուդսմենի ինստիտուտի ձև կամ, որպես այլընտրանք, հանձնաժողովների կառուցվածք: Ոստիկանական օմբուդսմենի կամ Ոստիկանական բողոքարկման հանձնաժողովի անդամների և հանձնաժողովի նախագահի նշանակումը հնարավորություն է տալիս տեսնել արդար, անկախ և արդյունավետ բողոքարկման համակարգ: Միավորված ազգերի կազմակերպության *Սկզբունքները՝ կապված մարդու իրավունքների պաշտպանության և զարգացման ազգային ինստիտուտների կարգավիճակի և գործունեության հետ* (Փարիզյան սկզբունքներ) և էական նշանակություն ունեն IPCB-ի անկախության և գործունեության գնահատման համար: Բնականաբար, սահմանադրական միջոցառումները և ոստիկանության համակարգը յուրաքանչյուր պետությունում գերակշռող պատմական, քաղաքական և մշակութային ազդեցությունների հետ մեկտեղ, լուրջ դերակատարություն ունի IPCB-ի համար ինստիտուցիոնալ միջոցառումներ սահմանելիս:
36. IPCB-ն պետք է իրականացնի թափանցիկ և հաշվետու գործունեություն: Յուրաքանչյուր Ոստիկանական օմբուդսմեն կամ Ոստիկանական բողոքարկման հանձնակատար պետք է նշանակվի օրենսդիր մարմնի կամ ոստիկանական գործունեություն իրականացնելու պարտականություն չունեցող ընտրովի ներկայացուցիչների հանձնաժողովի կողմից և պատասխանատու լինի նրանց առջև:¹²
37. IPCB-ին պետք է հասանելի լինեն բավարար հանրային ֆոնդեր՝ հնարավորություն տալու համար նրան իրականացնել իր քննչական և վերահսկողական գործառնությունները: IPCB-ի քննիչները պետք է օժտված լինեն ոստիկանության լիազո-

¹² Տե՛ս, օրինակ, *Khan v. UK* (գանգատ թիվ 35394/97), 2000 թվականի հունիսի 27-ի վճիռ, կետ 46:

րությունների ամբողջ ծավալով՝ արդար, անկախ և արդյունավետ քննություն իրականացնելու համար:

38. IPCB-ն պետք է կազմված լինի բնակչության տարբեր շերտերի ներկայացուցիչներից և միջոցներ ձեռնարկի խորհրդատվություն տրամադրելու ոստիկանական բողոքարկման համակարգի բոլոր մասնակիցներին: Վերջիններիս թվին են դասվում բողոքաբերները և նրանց ներկայացուցիչները, ոստիկանական ծառայությունները և արհեստակցական միության ներկայացուցիչները, ոստիկանական լիազորություններ իրականացնող կենտրոնական և տեղական մարմինները, դատախազները, հասարակական կազմակերպությունները և ոստիկանական գործունեության հետ կապված ոչ կառավարական կազմակերպությունները:
39. IPCB-ն պետք է հարգի ոստիկանության օպերատիվ անկախությունը և ոստիկանության ծառայություն իրականացնելիս աջակցի ոստիկանության ղեկավարին՝ որպես կարգապահական լիազորություններ իրականացնող պաշտոնատար անձի: IPCB-ի և ոստիկանության պարտականությունների միջև պետք է հստակ սահմանազատում լինի, ինչպես նաև ամբողջական համագործակցություն ոստիկանության հետ, որը կօգնի պահպանել վարքագծի բարձր չափանիշներ և կշտկի ոստիկանության կողմից իր լիազորությունների իրականացումը:
40. IPCB-ն պետք է պարտավոր լինի քննելու այն բողոքները, որոնցում.
- ՄԻԵԿ-ի 2-րդ կամ 3-րդ հոդվածները շոշափվում են, կամ
 - առկա են քրեական կամ կարգապահական պատասխանատվության հիմքեր: Ի լրումն դրա, ոստիկանությունը կարող է սեփական հայեցողությամբ բողոքո ուղղել IPCB-ին, Կառավարության անդամը, ով պատասխանատու է ոստիկանության համար, կարող է խնդրել IPCB-ին ոստիկանության հետ կապված դեպքի վերաբերյալ իրականացնել քննություն այն դեպքում, երբ դա է պահանջում հասարակական շահը, կամ IPCB-ն կարող է ներգրավվել ոստիկանության հետ կապված յուրաքանչյուր դեպքի քննությանը, երբ դա է պահանջում հասարակական շահը:¹³

¹³ Տե՛ս, օրինակ. *Acar v. Turkey* (Չանգատ թիվ 26307/95), 2004 թվականի

41. Ոստիկանությունը պետք է պարտավոր լինի քննելու այն բողոքները, որոնցում.
- ՄիեԿ-ի 2-րդ կամ 3-րդ հոդվածները չեն շոշափվում,
 - առկա չեն քրեական կամ կարգապահական պատասխանատվության հիմքեր, կամ
 - IPCB-ն վկայակոչում է բողոքը քննելու՝ ոստիկանության պարտականությունը:

Ոստիկանական բողոքարկման համակարգի գործունեությունը

Տեսանելիությունը և մատչելիությունը

42. Ոստիկանությունը և IPCB-ն պետք է պատասխանատու լինեն ոստիկանական բողոքարկման համակարգի տեսանելիության և մատչելիության համար: Ոստիկանական ծառայության բարձր դիմագիծը և հասարակության հետ հաճախակի շփումները իդեալական հնարավորություն են տալիս նրան բարձրացնելու հասարակության տեղեկացվածությունը բողոքարկման համակարգի և այն IPCB-ի կողմից վերահսկվելու վերաբերյալ:
43. Գիշտ գործունեության օրինակները ներառում են.
- ոստիկանության կողմից հրապարակվող նյութերում բողոքների վերաբերյալ տեղեկության տեղադրումը,
 - բողոքների վերաբերյալ տեղեկության մշտական տեղադրում ոստիկանության բոլոր կառույցներում, մասնավորապես, ձերբակալվածներին պահելու վայրերում,
 - ոստիկանությունում պահվող բոլոր անձանց գրավոր տեղեկացումն ազատ արձակման մասին բողոք ներկայացնելու ընթացակարգի վերաբերյալ,
 - հերթապահ ոստիկանների կողմից «բողոքների վերաբերյալ ձևաթղթի» լրացում, որը կարող է տրամադրվել ոստիկանությունից դժգոհություն արտահայտող հասարակության անդամներին,
 - քրեական արդարադատության մարմինների, այդ թվում՝ դատախազության, այլընտրանքային պատիժների կատարման

մարմինների, քրեակատարողական հիմնարկների և դատարանների կողմից վերահսկվող հասարակական վայրերում ոստիկանական բողոքարկման վերաբերյալ տեղեկության տեղադրում, և

- քրեական արդարադատության մարմինների հովանու ներքո չգտնվող հասարակական վայրերում, այդ թվում՝ հանրային, խորհրդատվական և առողջապահական կազմակերպություններում ոստիկանական բողոքարկման վերաբերյալ տեղեկության տեղադրում:

44. Իրենց պարտականություններն իրականացնելիս ոստիկանության աշխատակիցները հաճախ շփվում են տարբեր ծագում ունեցող մարդկանց հետ, և հնարավոր բողոքաբերի կարգավիճակը կարող է կախված լինել այն բանից, թե նա վստահություն ունի բողոքարկման համակարգի նկատմամբ, թե՛ ոչ: Համակարգը պետք է հասանելի լինի ոստիկանության կամ IPCB-ի միջոցով: Մի շարք մեթոդներ պետք է մատչելի լինեն վստահ բողոքաբերի համար, ով լիովին տեղյակ է բողոքարկման իր իրավունքի մասին և ցանկանում է անհապաղ և ուղղակիորեն առնչվել ոստիկանության հետ: Բողոքաբերի համար, ով վստահություն չունի և նախընտրում է խորհրդատվություն ստանալ և ուղղակիորեն չառնչվել ոստիկանության հետ, ևս պետք է մատչելի լինի ամբողջական և լրիվ ոստիկանական բողոքարկման համակարգը:

45. Բողոքաբերները պետք է իրավասու լինեն ունենանալու իրավական ներկայացուցիչ, ներկայացուցիչ կամ երրորդ կողմ՝ իրենց անունից բողոքի բոլոր կողմերի առնչությամբ գործելու համար: Ապահովելու համար բողոքաբերի օրինական շահերը՝ նրան պետք է տրամադրվի ֆինանսական օժանդակություն իրավական խորհրդատվության և ներկայացուցչության համար:

46. Ոստիկանության բողոքարկման համակարգի մատչելիությունը բողոքաբերի կամ նրա կողմից ընտրված ներկայացուցչի համար կարող է իրականացվել մի քանի մեթոդներով, այդ թվում.

- ոստիկանության կառույցներ անձամբ ներկայանալով բողոքի համար հիմք հանդիսացած պահին կամ հետագայում,
- ոստիկանություն կամ IPCB զանգահարելու միջոցով,
- ոստիկանություն կամ IPCB հեռախոսագիր ուղարկելու միջոցով,
- ոստիկանություն կամ IPCB նամակ ուղարկելու միջոցով,

կամ

- ոստիկանություն կամ IPCB էլեկտրոնային եղանակով էլեկտրոնային փոստով կամ ինտերնետով դիմելու միջոցով:
47. Ոստիկանության այն աշխատակիցները, ովքեր ոստիկանության կառույցների ընդունարաններում կամ հեռախոսով աշխատում են հասարակության անդամների կողմից ներկայացվող ընդհանուր հարցումների հետ, պետք է վերապատրաստում անցնեն և ունակ լինեն բողոքարկման համակարգի վերաբերյալ հիմնական խորհրդատվություն իրականացնել:

Տեղեկացում, գրանցում և ըստ ենթակայության ուղարկում

48. Ոստիկանությունում ձերբակալված լինելու կամ ոստիկանության կողմից իր ծառայությունների իրականացման ժամանակ մահվան բոլոր դեպքերի և անձի ստացած լուրջ վնասվածքների մասին պետք է հնարավորինս շուտ տեղեկացվի IPCB-ն՝ դրանք գրանցելու համար:¹⁴
49. IPCB-ն պետք է իրավասու լինի անհապաղ հարուցելու վարույթ մահվան կամ լուրջ վնասվածքի դեպքի կապակցությամբ, եթե բացակայում է բողոքը կամ տուժողի համաձայնությունը, կամ մահվան դեպքում՝ իրավահաջորդը:¹⁵
50. Հնարավոր բողոքաբերների և նրանց կողմից ընտրված ներկայացուցիչների նկատմամբ, ովքեր նախընտրել են անձամբ կամ հեռախոսի միջոցով բողոք ներկայացնել, պետք է հարգալից վերաբերմունք դրսևորվի, և նրանք պետք է ոստիկանության և IPCB-ի կողմից ողջունվեն՝ որպես իրենց քաղաքացիական պարտքը կատարող անձինք:
51. Հաղորդում կարող է ներկայացվել ոստիկանություն կամ IPCB:
52. Բոլոր բողոքները պետք է գրանցվեն IPCB-ի կողմից: Ոստիկանություն ներկայացված բոլոր բողոքները պետք է ուղարկվեն IPCB գրանցելու համար:
53. Վատ վերաբերմունքի կամ ոչ իրավաչափ վարքագծի վերաբե-

¹⁴ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (գանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 339:

¹⁵ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (գանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 339:

րյալ հայտարարությունները, որոնք ներկայացվել են դատական մարմնին, պետք է գրանցվեն և ուղարկվեն IPCB գրանցելու համար:¹⁶ Նույնը պետք է տեղի ունենա այն ժամանակ, երբ դատական մարմնին հայտնի է դառնում արժանահավատ ապացույցի մասին:

54. Եթե վատ վերաբերմունքի կամ ոչ իրավաչափ վարքագծի վերաբերյալ հայտարարություններն արվում են կամ այդ մասին արժանահավատ ապացույցները հասանելի են դառնում քրեական գործերով փաստաբանի¹⁷ կամ բժշկական բնագավառի մասնագետի, ապա նրանք պետք է դրանք ուղարկեն IPCB գրանցելու համար:
55. Ոստիկանությունը պետք է իրավասություն ունենա IPCB-ի կողմից գրանցում կատարելուց հետո քննելու գրանցման հետ կապված այն բողոքները, որոնք.
- դասվում են այն բողոքների շարքին, որոնք կարող են քննվել ոստիկանության կողմից, և
 - բողոքաբերը ցանկանում է, որպեսզի քննվեն առանց IPCB-ի ներգրավման:
56. IPCB-ն պետք է պատասխանատու լինի բողոքների դասակարգման և դրանք քննելու ընթացակարգը որոշելու համար: Բողոքի գրանցման ժամանակ որոշումներն ըստ ենթակայության ուղարկելու օրինակները ներառում են.
- որևէ գործողություն չկատարելն այն հիմքով, որ բողոքաբերը բողոք ներկայացնելու հիմք չունի,
 - որևէ գործողություն չկատարելը բողոքաբերի ցուցումով,
 - բնորոշել բողոքը որպես ծառայական բողոք և ուղարկել համապատասխան պաշտոնատար անձին,
 - հաստատել բողոքը քննելու վերաբերյալ ոստիկանության որոշումն այն IPCB ուղարկելուց հետո,
 - եթե կատարվել է դեռևս չավարտված քրեական դատավարության կապակցությամբ, խորհրդակցել քննությունն իրա-

¹⁶ Տե՛ս, օրինակ. *CPT Չափորոշիչները*, գլուխ IX, կետ 28:

¹⁷ Տե՛ս, օրինակ. *Aksoy v. Turkey* (100/1995/606/694), 1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, կետեր 56 և 99:

կանացնող իրավասու պաշտոնատար անձի հետ և որոշել, թե ըստ ենթակայության ուղարկելու վերաբերյալ որոշումը պետք է կայացվի այս դատավարությունների ավարտից հետո,

- ուղարկել ոստիկանություն մեղիացիայի համար,
- ուղարկել ոստիկանություն քննելու համար, կամ
- ուղարկել IPCB-ի քննիչի:

Մեղիացիայի ընթացակարգ

57. Այն դժգոհությունը, որը պրակտիկ իրավաբանի համար սովորական կարող է թվալ, կարող է հասարակության անդամներին հոգեկան տառապանքներ պատճառել: Նման բողոքների քննության եղանակը կարող է ազդել ոստիկանական բողոքարկման համակարգի և ոստիկանության նկատմամբ հասարակության վստահության և հավատի վրա:
58. Ոստիկանները հասարակության հետ իրենց բախումների ընթացքում սովորաբար արձագանքում են դժգոհություններին՝ առանց բողոք ներկայացնելու անհրաժեշտության: Պա կատարվում է բացատրելու, այլ տեսակետ ընդունելու կամ ներողության միջոցով: Եթե բողոքարկվում է ոստիկանի կամ հասարակության անդամի միջև առկա հարաբերականորեն թեթև թյուրիմացությունը կամ խախտումը, ապա կարող է անհրաժեշտ չլինել, որպեսզի ոստիկանությունը կամ IPCB-ն երկարատև և ծախսատար քննություն սկսեն: Բացի դրանից, քննությունը դժվար թե համապատասխանի բողոքաբերի այն ակնկալիքին, որ իր ոչ բարդ բողոքն արագ կլուծվի պարզ և ուղղակի ձևով: Պետք է միջոցներ ձեռնարկվեն նման բողոքները մեղիացիայի կամ նվազ ձևական մեխանիզի միջոցով լուծելու համար:
59. Որպես մեղիացիայի ենթակա որակված բողոքը քննելու իրավասություն ունեցող ոստիկանը պետք է միջոցներ ձեռնարկի տեղեկություններ հավաքելու ինչպես բողոքի, այնպես էլ նրա վերաբերյալ, թե ինչպես են բողոքաբերը և ոստիկանը, ում դեմ բողոք է ներկայացված, ցանկանում վարույթն իրականացնել և, անհրաժեշտության դեպքում, նշանակել մեղիատոր:
60. Օրինակները, թե ինչպես մեղիացված բողոքը կարող է բավարար կերպով ժամանակին լուծում ստանալ բողոքաբերի և այն ոստիկանի համաձայնությամբ, ում դեմ բողոք է ներկայացվել, ներառում են.
- ղեկավար ոստիկանի կողմից բողոքաբերին նամակ ուղղելը,

որը պարունակում է բողոքարկված գործողության համար բացատրություն և, անհրաժեշտության դեպքում, ներողություն,

- բողոքաբերի կողմից ընտրված ներկայացուցչի մասնակցությամբ բողոքաբերի և ղեկավար ոստիկանի հանդիպումը,
- *ex gratia* փոխհատուցում առաջարկելը, կամ
- բողոքաբերի և այն ոստիկանի միջև, ում դեմ բողոք է ներկայացվել, ղեկավար ոստիկանի կամ անկախ մեղիատորի կողմից կազմակերպված հանդիպումը, որին, անհրաժեշտության դեպքում, կարող է մասնակցել բողոքաբերի ներկայացուցիչը:

61. Բողոքաբերը պետք է իրավունք ունենա վիճարկելու ոստիկանության կողմից իր մեղիացված բողոքի քննության կամ լուծման ընթացակարգը IPCB բողոք ներկայացնելու միջոցով:

Քննության ընթացակարգ

62. Ի լրումն այն պահանջի, որ 2-րդ և 3-րդ հոդվածների վերաբերյալ բողոքները պետք է քննվեն բողոքների ոստիկանական արդյունավետ քննության ՄԻԵԿ-ի հինգ սկզբունքներին համապատասխան, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը նախատեսում է նաև օգտակար պարզաբանումներ ոստիկանական բողոքարկման ընթացակարգի բոլոր փուլերի համար:

Անկախությունը

63. Ամբողջ ոստիկանական բողոքարկման համակարգը վերահսկելու լիարժեք իրավասությամբ օժտված IPCB-ի առկայությունը կարևոր օժանդակություն է անկախության սկզբունքի համար: Բողոքի քննությունն արձանագրելու և ըստ ենթակայության ուղարկելու՝ IPCB-ի պարտականությունը լիովին համապատասխանում է այն ակնկալիքին, որ, ի լրումն գործնական անկախության, չպետք է առկա լինի նաև ինստիտուցիոնալ կամ ենթակարգային կապ քննիչների և այն ոստիկանների միջև, ում դեմ բողոք է ներկայացվել:¹⁸ Պահանջվում է սահմանված չափանիշի առկայություն որոշելու համար, թե ով պետք է պատասխանատու լինի բողոքի

¹⁸ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (գանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 325:

քննության համար, և ով պետք է այն իրականացնի:

64. Բողոքի լրջությունը բողոքաբերի հետ տեղի ունեցածի, այն ոստիկանի համար առաջացող հետևանքների, ուն դեմ բողոք է ներկայացվել, և հասարակական շահի առումով կարևոր դերակատարություն ունի որոշելու համար, թե ով պետք է պատասխանատու լինի քննության համար:
65. Ռեսուրսները հանդիսանում են կարևոր գործոն որոշելու համար, թե որ կազմակերպությունը՝ ոստիկանությունը, թե՛ IPCB-ն, պետք է քննություն իրականացնեն և կրեն ծախսերի մեծ մասը:
66. Անկախության սկզբունքի, բողոքի լրջության և ռեսուրսների կառավարման իմաստով IPCB-ի և ոստիկանության համագործակցությանն ուղղված միջոցառումների օրինակները ներառում են.
 - IPCB-ի պատասխանատվությունն այն բողոքների քննության համար, որոնք իրականացվում են IPCB-ի քննիչների կողմից և որոնցում շոշափվում են ՄԻԵԿ-ի 2-րդ կամ 3-րդ հոդվածները,¹⁹
 - IPCB-ի պատասխանատվությունն այն բողոքների քննության համար, որոնք կարող են իրականացվել IPCB-ի կամ ոստիկանության քննիչների կողմից և որոնցով քրեական պատասխանատվության հարց է բարձրանում,
 - IPCB-ի կամ ոստիկանության պատասխանատվությունն այն բողոքների քննության համար, որոնք կարող են իրականացվել IPCB-ի կամ ոստիկանության քննիչների կողմից և որոնցով շոշափվում է ՄԻԵԿ-ով նախատեսված իրավունքը կամ ազատությունը, բացառությամբ 2-րդ և 3-րդ հոդվածների կամ կարգապահական պատասխանատվության հարց է բարձրանում,
 - վատ կամ ոչ պատշաճ ոստիկանական գործունեության վերաբերյալ բողոքների քննությունը ոստիկանության իրավասությանը վերապահելը և ոստիկանության քննիչների կողմից իրականացնելը, եթե դա է պահանջում քննության շահը,
 - IPCB-ի պատասխանատվությունը բողոքի բացակայության պայմաններում գրանցված միջադեպի քննության համար,

¹⁹ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (զանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 337, 340:

որը կարող է իրականացվել IPCB-ի կամ ոստիկանության քննիչների կողմից:

Համապատասխանությունը

67. Համապատասխանության սկզբունքը ձևավորվել է հաստատելու համար, որ ոստիկանական բողոքարկման քննություններն արդյունավետ են և ունակ արդարադատության առջև կանգնեցնելու իրավախախտներին:
68. Օրենքի գերակայության ապահովումը պահանջում է, որ ոստիկանության աշխատակցի վարքագծի վերաբերյալ բողոքների քննությունն իրականացվի նույն ընթացակարգով, որը կիրառվում է իրավախախտման մեջ կասկածվող հասարակության անդամի նկատմամբ՝ ներառյալ ոստիկանության այն աշխատակցի համար նախատեսված երաշխիքների պահպանմամբ, ուն դեմ բողոք է ներկայացվել:
69. Համակողմանի և ամբողջական ոստիկանական բողոքարկման քննությունների վերաբերյալ պահանջները ներառում են.
- բողոքաբերներից ամբողջական և հստակ ցուցմունք վերցնելը, որը կներառի նրանց բողոքների բոլոր հանգամանքները,²⁰
 - ողջամիտ ջանքերի գործադրումը հայտնաբերելու համար վկաներին, այդ թվում հասարակության անդամների²¹ և ոստիկանության աշխատակիցների,²² ամբողջական և հստակ ցուցմունքներ վերցնելու նպատակով,²³
 - քրեական պատասխանատվության հարցի հնարավոր բարձրացման դեպքում՝ իրավախախտման մեջ մեղադրվող կամ կասկածվող, համապատասխան դատավարական երաշ-

²⁰ Տե՛ս, օրինակ. *Cobzaru v. Romania* (գանգատ թիվ 48254/99), 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, կետ 71:

²¹ Տե՛ս, օրինակ. *Ognyanov.a v. Bulgaria* (գանգատ թիվ 46317/99), 2006 թվականի փետրվարի 23-ի վճիռ, կետ 110:

²² Տե՛ս, օրինակ. *Velikova v. Bulgaria* (գանգատ թիվ 41488/98), 2000 թվականի մայիսի 18-ի վճիռ, կետ 79:

²³ Տե՛ս, օրինակ. *Assenov v. Bulgaria* (90/1997/874/1086), 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռ, կետ 103:

խիքներով օժտված ոստիկանի հարցաքննությունը,²⁴ և նախքան հաշվետվության ներկայացումը գործընկերների հետ քննարկում թույլ չտալը,

- ողջամիտ ջանքերի գործադրումը բոլոր դատավարական²⁵ և բժշկական ապացույցներն ապահովելու, հավաքելու և վերլուծելու համար,²⁶
- գործի քննության իրականացումը հիմնավոր կասկածի հիմքով և հօգուտ բողոքի ներկայացված ապացույցները հաշվի չառնելու²⁷ կամ ապացույցների, մասնավորապես, բողոքի դեմ ոստիկանների ցուցմունքների²⁸ անքննադատ ձեռքբերման անթույլատրելիությունը:²⁹
- ոստիկանության կողմից խտրականության կամ ռասայի³⁰, էթնիկ պատկանելության, կրոնի, հավատքի, սեռի, սեռական անհատականացման, սեռական կողմնորոշման, անգործունակության, տարիքի կամ ցանկացած այլ հիմքերով ոստիկանության կողմից թույլ տրված իրավախախտման վերաբերյալ բողոքների քննությունը, և
- հաշվի առնելով խտրականության ապացուցման դժվարությունը՝ քննիչների լրացուցիչ պարտականությունը համակողմանի քննելու բոլոր հանգամանքները՝ խտրականության

²⁴ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (զանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 330:

²⁵ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (զանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 329:

²⁶ Տե՛ս, օրինակ. *Aksoy v. Turkey* (100/1995/606/694), 1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, կետ 56:

²⁷ Տե՛ս, օրինակ. *Aydin v. Turkey* (57/1996/676/866), 1997 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռ, կետ 98:

²⁸ Տե՛ս, օրինակ. *Kaya v. Turkey* (158/1996/777/978), 1998 թվականի փետրվարի 19-ի վճիռ, կետ 89:

²⁹ Տե՛ս, օրինակ. *Cobzaru v. Romania* (զանգատ թիվ 48254/99), 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռ, կետ 72:

³⁰ Տե՛ս, օրինակ. *Nachova v. Bulgaria* (զանգատներ թիվ 43577/98 և 43579/98), 2005 թվականի հուլիսի 6-ի վճիռ, կետեր 162-168, Ռասիզմի և անհամադրությունների դեմ եվրոպական հանձնաժողովի հանձնարարականների, որոնք վերաբերում են ռասայական խտրականության վերաբերյալ բողոքներին, *Ոստիկանական գործունեության ընթացքում ռասիզմի և ռասայական խտրականության դեմ պայքարի ընդհանուր քաղաքականության հանձնարարական թիվ 11*, կետ 51:

յուրաքանչյուր հնարավոր շարժառիթի առկայությունը բացահայտելու նպատակով:³¹

Անհապաղությունը

70. Անհապաղության սկզբունքը շեշտադրում է ժամանակին կատարման անհրաժեշտությունը և այն, որ բողոքների արդար և արդյունավետ քննությունները պետք է իրականացվեն հստակ և արագ:³² Ձգձգումները կարող են հանգեցնել առանցքային ապացույցների կորստի և պատշաճ քննության իրականացման խախտման:³³
71. Բողոքի քննությունը հստակ և ողջամտորեն արագ եղանակով չիրականացնելը կարող է տպավորություն ստեղծել, որ քննությունն իրականացվում է դժկամությամբ կամ իրավախախտումը թաքցնելու կապակցությամբ քննիչների և այն ոստիկանների, ում դեմ բողոք է ներկայացված, միջև գաղտնի համաձայնությամբ:³⁴ Հետաձգումը կարող է անարդար լինել այն ոստիկանի հանդեպ, ում դեմ բողոք է ներկայացված, և հանգեցնել վարույթի մոլորեցման, ինչի արդյունքում իրավախախտը չկանգնի արդարադատության առջև՝ չնայած նրա դեմ անժխտելի ապացույցների առկայությանը:³⁵
72. Անհապաղության սկզբունքն առանցքային նշանակություն ունի օրենքի գերակայության մկատմամբ վստահության և հավատի, ինչպես նաև ոստիկանական գործունեության այն հիմնական սկզբունքի պահպանության համար, որի համաձայն ոստիկանական բողոքարկման ընթացակարգի ընթացքում ոստիկանության աշխատակիցները պատասխանատու են օրենքի առջև և պաշտպանված են օրենքով:
73. Անհապաղության սկզբունքի պահպանումն ապահովվում է.
- ծանուցման, արձանագրման և ըստ ենթակայության ուղարկելու ընթացակարգերի ժամանակին իրականացմամբ,

³¹ Տե՛ս, օրինակ. *Nachova v. Bulgaria* (գանգատներ թիվ 43577/98 և 43579/98), 2005 թվականի հուլիսի 6-ի վճիռ, կետեր 160-164:

³² Տե՛ս, օրինակ. *Ognyanova v. Bulgaria* (գանգատ թիվ 46317/99), 2006 թվականի փետրվարի 23-ի վճիռ, կետ 114:

³³ Տե՛ս, օրինակ. *Aydin v. Turkey* (57/1996/676/866), 1997 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռ, կետ 108:

³⁴ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (գանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 330:

³⁵ Տե՛ս, օրինակ. *Bati v. Turkey* (գանգատներ թիվ 33097/96 և 57834/00), 2004 թվականի հունիսի 3-ի վճիռ, կետ 147:

- ոստիկանության և IPCB-ի ամբողջական համագործակցությամբ՝ կապված բողոքների քննության, մասնավորապես լուրջ միջադեպերի վերաբերյալ ապացույցների պահպանության հետ և այն դեպքերում, երբ ոստիկանության աշխատակիցները IPCB-ի քննիչների տրամադրության տակ են գտնվում³⁶, և
- համակողմանի և ամբողջական քննության ժամանակին իրականացմամբ և բողոքի վերաբերյալ ժամանակին որոշման կայացմամբ:

Հասարակական վերահսկողությունը

74. Հասարակական վերահսկողության սկզբունքի նպատակն է ապահովել հաշվետու լինելը ոչ միայն տեսականորեն, այլև գործնականում: Ոստիկանական բողոքների քննությունների խորհրդապահական և զգայուն բնույթը պետք է հաշվի առնվի և պահանջվող հասարակական վերահսկողության աստիճանը կարող է տարբեր գործերով տարբեր լինել:³⁷

75. Հասարակական վերահսկողության և տուժողի ներգրավվածության սկզբունքները սերտորեն փոխկապակցված են: Պետք է առկա լինի այն կանխավարկածը, որ արձանագրությունները և այլ փաստաթղթերը պետք է տրամադրվեն մասնավորապես բողոքաբերին: Որոշման կայացման պատճառները պարզաբանող փաստաթղթերի տրամադրումը կարող է օգնել փարատելու ցանկացած անհանգստություն այն մասին, որ ոստիկանության իրավախախտումներն անպատժելի են:³⁸ Որոշ դեպքերում ձեռքարկված ժամանակ մահ կամ լուրջ վնասվածքներ պատճառելուց հետո, օրինակ, կարող է անհրաժեշտ լինել հասարակական քննություն իրականացնել դատական մարմնի առջև³⁹ կամ ոստիկանական կարգապահական հասարակական լսումներ անցկացնել:

³⁶ Տե՛ս, օրինակ. *Ramsahai v. The Netherlands* (գանգատ թիվ 52391/99), 2007 թվականի մայիսի 15-ի վճիռ, կետ 338:

³⁷ Տե՛ս, օրինակ. *Isayeva v. Russia* (գանգատներ թիվ 5794/00, 57948/00 և 57949/00), 2005 թվականի փետրվարի 24-ի վճիռ, կետ 213:

³⁸ Տե՛ս, օրինակ. *McKerr v. UK* (գանգատ թիվ 28883/95), 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռ, կետ 338:

³⁹ Տե՛ս, օրինակ. *Edwards v. UK* (գանգատ թիվ 46477/99), 2002 թվականի մարտի 14-ի վճիռ, կետ 84:

76. Բողոքների քննության ավարտից հետո արձանագրությունների և փաստաթղթերի չտրամադրումը կարող է բողոքաբերներին զրկել իրենց բողոքի քննության կամ լուծման եղանակը վիճարկելու հնարավորությունից:⁴⁰

Տուժողի ներգրավվածությունը

77. Տուժողի ներգրավվածության սկզբունքը սահմանելով բողոքաբերի մասնակցությունը քննությանը՝ հանդիսանում է բողոքարկման համակարգում նրա օրինական շահերի ապահովման երաշխիք:⁴¹ Աջակցելու համար բողոքաբերի ներգրավվածությանը՝ առանց վնաս պատճառելու այն ուստիկանի շահերին, ում դեմ բողոք է ներկայացված, IPCB-ն կամ բողոքի քննության համար պատասխանատու ուստիկանության աշխատակիցը պետք է կապ պահպանի բողոքաբերի հետ: Բողոքաբերին պետք է խորհրդատվություն տրամադրվի և նա պետք է տեղյակ պահվի իր բողոքի քննության ընթացքի վերաբերյալ:⁴²

78. Կարևոր է, որպեսզի տուժողի ներգրավվածության սկզբունքն իր բոլոր իմաստներով արդյունավետ կիրառվի և ոչ թե դատարկ ու հռետորական լինի: Բողոքաբերի շահերը, ով կարող է վնասված լինել նրանց գործունեության արդյունքում, կորցրած լինել վստահությունը կամ չհասկանալ, թե ինչպես է գործում ուստիկանության բողոքարկման համակարգը, ապահովված չեն լինի, եթե նա դժվարություններ ունենա ուստիկանության կամ IPCB-ի հետ իր բողոքի կապակցությամբ հաղորդակցվելիս: Տուժողին աջակցելը և նրան խորհրդատվություն տրամադրելը պետք է օգնի վնասված տուժողներին իրենց բողոքի քննության ընթացքում հաղթահարելու փորձությունները: Իրավական խորհրդատվությունը և ներկայացուցչությունը պետք է հասանելի լինեն բողոքաբերներին ապահովելու համար իրենց շահերի արդյունավետ պաշտպանությունը:⁴³

⁴⁰ Տե՛ս, օրինակ. *Oğur v. Turkey* (զանգատ թիվ 21594/93), 1999 թվականի մայիսի 20-ի վճիռ, կետ 92:

⁴¹ Տե՛ս, օրինակ. *Güleç v. Turkey* (54/1997/838/1044), 1998 թվականի հուլիսի 27-ի վճիռ, կետ 82:

⁴² Տե՛ս, օրինակ. *Edwards v. UK* (զանգատ թիվ 46477/99) 2002 թվականի մարտի 14-ի վճիռ, կետ 84:

⁴³ Տե՛ս, օրինակ. Ոստիկանի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի հանձնարարականները, որոնք վերաբերում են ռասայա-

79. Տուժողի ներգրավվածության սկզբունքի պահպանումը, հատկապես, եթե ապահովվում է իրավական ներկայացուցչությունը, բողոքաբերին հնարավորություն կընձեռի ուշադիր հետևել վարույթին և վիճարկել անարդար ու ոչ արդյունավետ գործունեությունը: Այն նաև կբարձրացնի անկախությունը՝ հիմնավորելով, որ դիմողի շահերն անուշադրության չեն մատնվել ուժեղ ոստիկանական ծառայության շահերի համեմատ:

Որոշում և վերանայում

80. Քննչական զեկույցն ավարտելիս IPCB-ի կամ ոստիկանության քննիչների պատասխանատվությունը պետք է ստուգվի անկախ և անկողմնակալ դատավարության միջոցով բողոքին լուծում տալու և որոշելու համար, թե այն հիմնված է եղել ապացույցների վրա, թե՛ ոչ: Եթե բողոքաբերը վիճարկում է իր բողոքի քննության ընթացակարգը կամ արդյունքը, ապա պետք է նրան իրավունք վերապահվի բողոք ներկայացնել IPCB, եթե քննությունն իրականացվել է ոստիկանության կողմից, և բողոք ներկայացնել դատական վերանայման կարգով, եթե քննությունն իրականացրել է IPCB-ն:

81. Բողոքի լուծմանը կարող են հետևել գործունեության այս հինգ սկզբունքային ուղղությունները.

- որևէ գործողություն չկատարելը,
- ոստիկանության աշխատակցի նկատմամբ քրեական վարույթի հարուցումը,
- ոստիկանության աշխատակցի նկատմամբ կարգապահական վարույթի հարուցումը,
- ոստիկանության ղեկավարության կողմից ոստիկանության աշխատակցի նկատմամբ ոչ պաշտոնական ներգործության միջոցների կիրառումը, կամ
- ոստիկանության գործունեության մեջ փոփոխություններ կատարելը՝ հիմք ընդունելով քաղած դասերը: Բողոքաբերը պետք է զրավոր և բանավոր կերպով տեղեկացվի իր բողոքի լուծման վերաբերյալ:

կան խտրականության վերաբերյալ բողոքներին, *Ոստիկանական գործունեության ընթացքում ռասիզմի և ռասայական խտրականության դեմ պայքարի ընդհանուր քաղաքականության համծնարարական թիվ 11, կետ 51:*

82. Ակնկալիքը, որ քրեական կամ կարգապահական վարույթ կհարուցվի ոստիկանության այն աշխատակցի նկատմամբ, ում կողմից իրավախախտում թույլ տալու վերաբերյալ առկա են ապացույցներ, հանդիսանում է ոստիկանության անպատժելիության կարևոր երաշխիք,⁴⁴ և էական նշանակություն ունի ոստիկանական բողոքարկման համակարգի նկատմամբ հասարակական վստահության և հավատի համար:⁴⁵ Ոստիկանության աշխատակիցները ենթակա են քրեական և կարգապահական պատասխանատվության անկախ բողոքների քննություններից, և նրանց հասանելի իրավունքները և երաշխիքները սույն Դիրքորոշման շրջանակներից դուրս են: Սա հիմնված է այն ենթադրության վրա, որ ոստիկանության աշխատակիցները հանդիսանում են սովորական քրեական արդարադատության ընթացակարգի սուբյեկտ, որը ներառում է պատշաճ ընթացակարգային երաշխիքները, և որ կարգապահությունը ոստիկանության ծառայության պարտականությունն է:
83. Ոստիկանության աշխատակցի դեմ ներկայացված բողոքից բխող՝ քրեական և կարգապահական վարույթների իրականացման մեկ մոդելը ենթադրում է սովորական քրեական կամ ոստիկանական կարգապահական վարույթի հարուցում: Եթե առկա են այնպիսի ապացույցներ, որոնք կարող են հանգեցնել վարույթի հարուցմանը, IPCB-ն պետք է իր քննչական գեկույցը ուղարկի քրեական հետապնդման մարմնին, որպեսզի վերջինս որոշի, թե անհրաժեշտ է, արդյոք, քրեական վարույթ հարուցել, և ոստիկանություն, որպեսզի վերջինս որոշի, թե անհրաժեշտ է, արդյոք, կարգապահական վարույթ հարուցել:
84. Քրեական կամ կարգապահական վարույթ հարուցելու հարցը լուծելիս մեղադրող պաշտոնատար անձը և ոստիկանությունը պետք է ուշադրություն դարձնեն բողոքը քննած քննիչի գեկույցում առկա հանձնարարականներին: Մեղադրող պաշտոնատար անձը, ոստիկանությունը և IPCB-ն պետք է պատճառաբանեն քրեական կամ կարգապահական վարույթների հետ կապված բոլոր որոշումները,

⁴⁴ CPT չափանիշներ, գլուխ IX, կետ 31:

⁴⁵ Տե՛ս, օրինակ. *Guja v. Moldova* (գանգատ թիվ 14277/04), 2008 թվականի փետրվարի 12-ի վճիռ, կետ 88:

որոնց համար նրանք պատասխանատու են:⁴⁶

85. Մասնակից որոշ պետություններում առկա է այն մոտեցումը, որ ոստիկանության և քննություն իրականացնող պաշտոնատար անձանց միջև սերտ աշխատանքային հարաբերությունները բնականոն քրեական դատավարությունում կարող են խարխուլել մեղադրական գործունեության անկախությունը և անկողմնակալությունը: Նման մոտեցման հիմնական պատճառն այն է, որ ոստիկանության քննիչների և մեղադրանքի կողմի իրավաբանների համագործակցությունը կարող է արատավորել մեղադրողների անկախությունը ոստիկանության աշխատակիցների դեմ հարուցված քրեական գործերով: Այս խնդրի հաղթահարման մպատակով որոշ իրավական համակարգերում ձևավորվել են ոստիկանության աշխատակիցների դեմ ներկայացված բողոքները քննող և նրանց նկատմամբ քրեական վարույթ իրականացնող՝ քրեական մեղադրանքի մասնագիտացված մարմիններ՝ իրենց քննչական ապարատով:
86. Անկախ ոստիկանական բողոքարկման նման համակարգը կարող է հարմարեցվել ոստիկանական բողոքարկման համակարգին, որը գործում է IPCB-ի հովանու ներքո: Հետևելով եվրոպական երկրներում օմբուդսմենի ինստիտուտի կոնկրետ օրինակներին, որոնք իրավասություն ունեն սեփական հայեցողությամբ դատարան մեղադրանք ներկայացնել, IPCB-ն կարող է օժտվել իրեն ներկայացված բողոքների քննության ավարտից հետո մեղադրանք ներկայացնելու նմանատիպ իրավասությամբ: Բնականաբար, յուրաքանչյուր անդամ պետության սահմանադրական և իրավական համակարգը կարևոր դերակատարություն ունի նման միջոցառումների իրականացման հնարավորությունը գնահատելու համար: Հարկավոր է նաև անդրադարձ կատարել ոստիկանին՝ քրեական դատավարությունում որպես մեղադրյալ ներգրավված անձին, տրամադրվող երաշխիքների մատչելիությանը և նրա իրավունքների պաշտպանությանը:
87. Բոլոր բողոքներից անհրաժեշտ է դասեր քաղել: Երբ անգամ պարզվել է, որ դիմողը բողոք ներկայացնելու պատճառ չուներ,

⁴⁶ Տե՛ս, օրինակ. *McKerr v. UK*, գանգատ թիվ 28883/95, 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռ, կետ 157:

հնարավոր է որևէ բան պարզել ոստիկանություն-հասարակություն փոխհարաբերությունների վիճակի մասին: Բողոքների վիճակագրական և փորձնական հետազոտություններն ու վերլուծությունները հիմնարար նշանակություն ունեն ժողովրդավարական և հաշվետու ոստիկանական գործունեություն իրականացնելու համար: IPCB-ն իդեալական դերակատարություն կունենա այն դեպքերում, երբ ոստիկանության գործունեությունը և հասարակության ընկալումները կհատվեն և, այդպիսով, հնարավորություն կունենա ոստիկանությանը և հասարակությանը տրամադրել տեղեկությունների վրա հիմնված խորհուրդներ այն մասին, թե ինչպես բարելավել ոստիկանական ծառայությունների արդյունավետությունը և ոստիկանություն-հասարակություն փոխհարաբերությունները: Եթե բողոքի վերաբերյալ եզրակացություն անելուց կամ հետազոտություններից և վերլուծությունից հետո ոստիկանությունը կամ IPCB-ն անհրաժեշտության դեպքում նպատակահարմար կգտնեն կիրառել ձեռք բերված փորձը, ապա դա պետք է անել միայն մյուս կողմի հետ խորհրդակցելուց հետո:

Հղումներ

Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատար (2007) *Ոստիկանության կողմից բռնության կիրառումը չպետք է անպատճելի լինի*, Տեսակետ, 2007 թվականի դեկտեմբերի 3, հասանելի է www.commissioner.coe.int

Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատար (2008), *Մասնագիտական սեմինարի զեկույց «Ոստիկանական բողոքարկման մեխանիզմները. անկախության և արդյունավետության երաշխավորումը»*: CommDH(2008)16, հասանելի է www.commissioner.coe.int

Եվրոպայի խորհուրդ (2001), *Ոստիկանական էթիկայի եվրոպական օրենսգիրք*, անդամ պետություններին ուղղված՝ Նախարարների կոմիտեի Rec (2001)10 հանձնարարական (ընդունվել է Նախարարների կոմիտեի կողմից 2001 թվականի սեպտեմբերի 19-ին Նախարարների տեղակալների 765-րդ համագումարում):

Եվրոպայի խորհուրդ, Խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման կոմիտե (2006), *CPT չափանիշներ*. «CPT-ի ընդհանուր զեկույցի հիմնական բաժիններ» CPT/Inf (2002) 1 – Rev. 2006:

Եվրոպայի խորհուրդ, Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողով (2007), *Ընդհանուր քաղաքականության վերաբերյալ հանձնարարական թիվ 11. Ոստիկանությունում ռասիզմի և ռասայական խտրականության դեմ պայքարը*:

Եվրոպայի խորհուրդ, ոստիկանության և մարդու իրավունքների միավորված ոչ պաշտոնական խումբ (2000) *«Ոստիկանությունը ժողովրդավարական հասարակությունում. արդյոք Ձեր ոստիկանական ծառայությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում չեմպիոն է»*:

Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն (2008), *«Ժողովրդավարական ոստիկանության ուղեցույց ուղղված ԵԱԿԿ Գլխավոր քարտուղարին Գլխավոր ոստիկանական խորհրդականի կողմից»*:

Միավորված ազգերի կազմակերպություն (1979), Գլխավոր ասամբլեայի 34-րդ համագումարի բանաձև 169, 34/169: *«Իրավակարգը*

պաշտպանող պաշտոնատար անձանց վարվելակերպի կանոնագիրք»:

Միավորված ազգերի կազմակերպություն Գլխավոր ասամբլեա (1993), *Մարդու իրավունքների զարգացման և պաշտպանության ազգային ինստիտուտների կարգավիճակի և գործունեության հետ կապված սկզբունքները* (Փարիզյան սկզբունքներ)՝ կցված Մարդու իրավունքների զարգացման և պաշտպանության ազգային ինստիտուտների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի բանաձևին (A/RES/48/134, 1993 թվականի դեկտեմբերի 20-ի 85-րդ լիազումար նիստ):

Միավորված ազգերի կազմակերպության միջազգային ոստիկանության օպերատիվ խումբ (1996) *«Հանձնակատարի ուղեցույց Բոսնիայի և Հերցեգովինայի Դաշնությունում ժողովրդավարական ոստիկանության վերաբերյալ»:*

Հավելված 3

Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ քննության և փաստաթղթավորման սկզբունքները

Երաշխավորվել է Գլխավոր ասամբլեայի 2000 թվականի դեկտեմբերի 4-ի 55/89 բանաձևով¹

1. Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի (այսուհետ՝ «խոշտանգում կամ այլ վատ վերաբերմունք») արդյունավետ քննության և փաստաթղթավորման նպատակները ներառում են հետևյալը.
 - (a) Հանգամանքների պարզաբանում և տուժողների ու նրանց ընտանիքների համար անձի ու պետության պատասխանատվության հաստատում և ընդունում:
 - (b) Միջոցառումների վերհանում, որոնք անհրաժեշտ են կրկնակիությունը կանխելու համար:
 - (c) Քննության կողմից պատասխանատու ճանաչված անձանց մեղադրմանը և/կամ, անհրաժեշտության դեպքում, կարգապահական պատասխանատվությունն աջակցելը և պետության կողմից ամբողջական փոխհատուցման ու վերականգնման, ներառյալ արդարացի և պատշաճ ֆինանսական փոխհատուցման և բժշկական օգնության ու վերականգնողական միջոցների տրամադրման անհրաժեշտության հիմնավորում:
2. Պետությունները պետք է հաստատեն, որ խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ բողոքները և զեկույցներն ան-

¹ 55/89 բանաձևի 3-րդ կետում Գլխավոր ասամբլեան կառավարությունների ու շահողությունն է հրավիրում Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ քննության և փաստաթղթավորման սկզբունքների վրա, որոնք կցված են բանաձևին, և համառորեն դրդում է նրանց հիմնվել այդ սկզբունքների՝ որպես խոշտանգումների դեմ պայքարի օգտակար գործիքների վրա:

հապաղ և արդյունավետ քննվում են: Անգամ ուղղակի բողոքի բացակայության պայմաններում քննություն պետք է իրականացվի եթե առկա են այլ մատնանշումներ այն մասին, որ տեղի է ունեցել խոշտանգում կամ վատ վերաբերմունք: Քննիչները պետք է ենթադրյալ իրավախախտներից անկախ լինեն, և այն մարմինները, որտեղ նրանք աշխատում են, պետք է իրավասու և անկողմնակալ լինեն: Նրանք պետք է հասանելի լինի կամ նրանք պետք է լիազորված լինեն քննություններին ներառել անկողմնակալ բժշկական կամ այլ փորձագետների: Նման քննությունների իրականացման մեթոդները պետք է համապատասխանեն բարձրագույն մասնագիտական չափանիշներին և արդյունքները պետք է հրապարակային լինեն:

3. (a) Քննությունն իրականացնող պաշտոնատար անձինք պետք է լիազորված և պարտավոր լինեն ստանալու քննության համար անհրաժեշտ ամբողջ տեղեկությունը:¹ Քննությունն իրականացնող անձինք պետք է իրենց տրամադրության տակ ունենան արդյունավետ քննության համար անհրաժեշտ բոլոր բյուջետային և տեխնիկական ռեսուրսները: Նրանք պետք է նաև իրավասու լինեն պաշտոնական լիազորություններով օժտված անձանցից, ովքեր ենթադրվում է, որ ներգրավված են խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի դրսևորման մեջ, պահանջել ներկայանալ և ցուցմունքներ տալ: Նույնը վերաբերում է յուրաքանչյուր այլ վկայի: Ի վերջո, քննչական մարմինը պետք է իրավասու լինի դատարան կանչել վկաներին, այդ թվում՝ յուրաքանչյուր պաշտոնատար անձի, ով ենթադրվում է, որ ներգրավված է հանցագործությանը, և պահանջել ցուցմունք տալ:

(b) Խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի ենթադրյալ տուժողները, վկաները, քննություն իրականացնող անձինք և նրանց ընտանիքները պետք է պաշտպանվեն բռնություններից, բռնության սպառնալիքներից կամ միջամտության ցանկացած այլ ձևերից, որոնք կարող են կապված լինել քննության հետ: Խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի դրսևորման մեջ ներգրավված անձինք պետք է հեռացվեն բողոքաբերների, վկաների և նրանց ընտանիք-

¹ Որոշակի հանգամանքներում մասնագիտական էթիկան կարող է պահանջել գաղտնի պահել տեղեկությունը: Այս պահանջը պետք է պահպանվի:

ների, ինչպես նաև քննություն իրականացնող անձանց նկատմամբ ուղղակի կամ անուղղակի վերահսկողության կամ իշխանության ցանկացած պաշտոնից:

4. Խոշտանգումներից կամ վատ վերաբերմունքից ենթադրյալ տուժողները և նրանց իրավական ներկայացուցիչները պետք է տեղեկացված լինեն, նրանց պետք է մատչելի լինի յուրաքանչյուր լսում, ինչպես նաև քննության հետ կապված յուրաքանչյուր տեղեկություն, և նրանք պետք է իրավասություն ունենան ներկայացնելու այլ ապացույցներ:
5. (a) Այն դեպքերում, երբ քննության սահմանված ընթացակարգերը պատշաճ չեն ոչ բավարար փորձաքննության կամ ենթադրյալ կողմնակալության կամ չարաշահումների ձևերի ակնհայտ առկայության կամ այլ էական պատճառներով՝ պետությունները պետք է ապահովեն քննությունների իրականացումը քննություն կամ նման ընթացակարգ իրականացնող անկախ հանձնաժողովի կողմից: Նման հանձնաժողովի անդամները պետք է ընտրվեն որպես անհատ՝ իրենց հայտնի անկողմնակալության, ձեռնահասության և անկախության համար: Մասնավորապես, նրանք պետք է անկախ լինեն կասկածվող իրավախախտներից յուրաքանչյուրից և այն հիմնարկից կամ գործակալությունից, որտեղ նրանք աշխատում են: Հանձնաժողովը պետք է իրավասու լինի ստանալու քննության համար անհրաժեշտ ամբողջ տեղեկությունը և պետք է քննությունն իրականացնի սույն սկզբունքներով նախատեսված կարգով:²

(b) Գրավոր արձանագրությունը, որը կազմվել է ողջամիտ ժամկետում, պետք է ներառի քննության սահմանները, ապացույցների ձեռքբերման ընթացակարգերը և մեթոդները, ինչպես նաև փաստի հաստատման և կիրառելի օրենքի վրա հիմնված եզրակացությունները և մեկնաբանությունները: Ավարտելուց հետո արձանագրությունը պետք է հրապարակվի: Այն նաև պետք է մանրամասնորեն նկարագրի բացահայտված առանձնահատուկ դեպքերը, որոնք հաստատվել է, որ տեղի են ունեցել, այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են նման բացահայտումները և հարցաքննված վկաների անունների ցանկը, բացառությամբ այն անձանց, ում ինք-

² Տե՛ս վերը՝ հղում 1:

նությունը թաքցվել է նրա անվտանգությունն ապահովելու նպատակով: Պետությունը պետք է ողջամիտ ժամկետում արձագանքի քննության արձանագրությանը և, անհրաժեշտության դեպքում, մատնանշի այն քայլերը, որոնք պետք է ձեռնարկվեն այդ ուղղությամբ:

6. (a) Խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի քննությանը ներգրավված բժիշկ փորձագետները պետք է ամբողջ ընթացքում գործեն էթիկայի բարձր չափանիշներին համապատասխան և, ամենակարևորը, նախքան որևէ հետազոտություն իրականացնելը պետք է ձեռք բերեն ստացված տեղեկության վրա հիմնված համաձայնություն: Հետազոտությունը պետք է իրականացվի բժշկական գործունեության սահմանված չափանիշներին համապատասխան: Մասնավորապես, հետազոտությունները պետք է իրականացվեն խորհրդապահական կարգով, բժիշկ փորձագետի հսկողության ներքո և անվտանգության աշխատակցի կամ գործադիր իշխանության այլ պաշտոնատար անձի ներկա չգտնվելու պայմաններում:

(b) Դատական բժիշկը պետք է անհապաղ նախապատրաստի պատշաճ գրավոր զեկույց, որը պետք է ներառի առնվազն հետևյալը՝

(i) հարցաքննության հանգամանքները. սուբյեկտի անունը և հետազոտությանը ներկա անձանց ինքնության հաստատումը, հստակ ժամանակն ու ամսաթիվը, այն հաստատության գտնվելու վայրը, բնույթը և հասցեն (ներառյալ, անհրաժեշտության դեպքում, սենյակը), որտեղ հետազոտությունը տեղի է ունենում (այսինքն՝ կալանավորվածներին պահելու վայր, հիվանդանոց կամ տուն), հետազոտության կատարման ժամանակ սուբյեկտի վիճակը (այսինքն՝ ժամանելու պահին կամ հետազոտության ընթացքում կիրառված յուրաքանչյուր սահմանափակման բնույթը, անվտանգության աշխատակիցների ներկայությունը հետազոտության ընթացքում, կալանավորին ուղեկցող անձանց վարքագիծը կամ հետազոտությունն իրականացնող անձանց սպառնալիքներ տալը) և այլ հարակից հանգամանքները,

(ii) պատմությունը. սուբյեկտի պատմության մանրամասն արձանագրումը, ինչպես դա տրվել է հարցաքննության ընթացքում, ներառյալ՝ խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի ենթադրյալ մեթոդները, ժամանակը, երբ խոշտանգումը կամ

վատ վերաբերմունքը ենթադրվում է, որ տեղի են ունեցել և ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակի ախտանիշների վերաբերյալ բոլոր բողոքները,

(iii) ֆիզիկական և հոգեբանական հետազոտությունը. բժշկական հետազոտության ընթացքում ձեռք բերված բոլոր ֆիզիկական և հոգեկան վիճակի վերաբերյալ տվյալների արձանագրում՝ ներառելով համապատասխան ախտորոշման թեստերը և, հնարավորության դեպքում, բոլոր վնասվածքների գունավոր լուսանկարները,

(iv) կարծիքը. ձեռք բերված ֆիզիկական և հոգեբանական տվյալների և ենթադրյալ խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի միջև հնարավոր կապի վերաբերյալ մեկնաբանությունը: Պետք է մեկնաբանություն արվի անհրաժեշտ յուրաքանչյուր բժշկական և հոգեբանական օգնության և/կամ հետագա հետազոտությունների անհրաժեշտության վերաբերյալ,

(v) հեղինակությունը. արձանագրությունը պետք է հստակորեն անհատականացնի հետազոտություն իրականացրած անձանց և պետք է ստորագրված լինի:

(c) Արձանագրությունը պետք է գաղտնի լինի և տրամադրվի սուբյեկտին կամ նրա կողմից ընտրված ներկայացուցչին: Հետազոտության գործընթացի վերաբերյալ սուբյեկտի կամ նրա ներկայացուցչի կարծիքները պետք է պահանջվեն և ներառվեն արձանագրության մեջ: Այն նաև պետք է անհրաժեշտության դեպքում գրավոր ներկայացվի խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարության քննության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձին: Արձանագրությունը չպետք է հասանելի լինի որևէ այլ անձի, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նման տրամադրումը տեղի է ունենում սուբյեկտի համաձայնությամբ կամ դատարանի թույլտվությամբ:

Հավելված 4

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԴԵՄ ԿՈՄԻՏԵ

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼ ԴԱԺԱՆ, ԱՆՍԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՄ
ՆՎԱՍՏԱՑՆՈՂ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԿԱՄ ՊԱՏԺԻ ԴԵՄ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆ թիվ 2

Մասնակից պետությունների կողմից 2-րդ հոդվածի փոխատեղումը (իմպլեմենտացիան)

1. Սույն ընդհանուր հանձնարարականը վերաբերում է 2-րդ հոդվածի երեք մասերին, որոնցից յուրաքանչյուրը սահմանում է տարբեր փոխկապակցված և էական սկզբունքներ, որոնց վրա հիմնված է խոշտանգման՝ Կոնվենցիայով նախատեսված բացարձակ արգելքը: Նախքան Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ընդունումը, այս արգելքի բացարձակ և անսահմանափակելի բնույթն ընդունվել է որպես միջազգային սովորության իրավունքի մաս: 2-րդ - հոդվածի դրույթներն ամրապնդեցին խոշտանգումների դեմ ուղղված այս իմպերատիվ *jus cogens* նորմը և, ի պատասխան առկա սպառնալիքների, արդյունքների և պրակտիկայի՝ սահմանեցին կանխման արդյունավետ միջոցներ ներմուծելու՝ Կոմիտեի իրավասության հիմքը՝ ներառելով 3-16-րդ հոդվածներով նախատեսված միջոցները, սակայն չսահմանափակվելով դրանցով:
2. 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը պարտավորեցնում է մասնակից յուրաքանչյուր պետության ձեռնարկելու այնպիսի միջոցներ, որոնք օրենսդրական, վարչական, դատական կամ այլ գործընթացների միջոցով կանրապնդեն խոշտանգման արգելքը և, ի վերջո, կլիմեն դրա կանխարգելման արդյունավետ միջոցներ: Համոզվելու համար, որ փաստացի ձեռնարկված միջոցները կարող են կանխել կամ պատժել խոշտանգման յուրաքանչյուր գործողություն, Կոնվենցիան հետագա հոդվածներում ամրագրում է մասնակից պետության պարտականությունները՝ ձեռնարկելու դրանում նախատեսված միջոցներ:
3. 2-րդ հոդվածով նախատեսված՝ խոշտանգումները կանխելու պարտականությունն ընդարձակ է: Խոշտանգումները և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը (այսուհետ՝ «վատ վերաբերմունք») կանխելու պարտականությունները, որոնք նախատեսված են 16-րդ հոդվածի 1-ին մասով, անբաժանելի են, փոխկախվածության մեջ

են միմյանց հետ և փոխկապակցված են: Վատ վերաբերմունքի կանխման պարտականությունը գործնականում մասամբ համընկնում է խոշտանգումը կանխելու պարտականության հետ և ամբողջությամբ համապատասխանում դրան: 16-րդ հոդվածը սահմանելով վատ վերաբերմունքի կանխման միջոցները՝ շեշտադրում է «մասնավորապես» 10-րդից 13-րդ հոդվածներում ամրագրված միջոցները, սակայն չի սահմանափակում արդյունավետ կանխարգելումն այս հոդվածներով, ինչպես Կոմիտեն դա բացատրել է, օրինակ, 14-րդ հոդվածով սահմանված փոխհատուցման կապակցությամբ: Գործնականում, վատ վերաբերմունքի և խոշտանգման սահմանազատման ելակետը հստակ չէ: Փորձը ցույց է տալիս, որ վատ վերաբերմունքի հանգեցնող պայմանները հաճախ օժանդակում են խոշտանգմանը և, հետևաբար, խոշտանգման կանխման համար անհրաժեշտ միջոցները պետք է կիրառվեն նաև վատ վերաբերմունքի կանխման նպատակով: Ուստի Կոմիտեն գտել է, որ վատ վերաբերմունքի արգելքը ևս պետք է Կոմվենցիայի իմաստով անսահմանափակելի լինի և դրա կանխումը պետք է լինի արդյունավետ և անսահմանափակելի միջոց:

4. Մասնակից պետությունները պարտավոր են վերացնել յուրաքանչյուր իրավական կամ այլ խոչընդոտ, որը կխանգարի խոշտանգումը և վատ վերաբերմունքն արմատախիլ անելուն, և ձեռնարկել պոզիտիվ, արդյունավետ միջոցներ համոզվելու համար, որ նման վարքագիծը և դրա ցանկացած կրկնություն արդյունավետորեն կանխված է: Մասնակից պետությունները նաև պարտավոր են շարունակաբար վերահսկողության տակ պահել և շտկել իրենց ազգային օրենսդրությունները և դրանց իրականացումը Կոմվենցիային ու Կոմիտեի եզրափակիչ դիտարկումներին և անհատական տեղեկությունների հիման վրա ձևավորված մոտեցումներին համապատասխան: Եթե մասնակից պետության կողմից ձեռնարկված միջոցները չեն համապատասխանում խոշտանգումներն արմատախիլ անելու նպատակին, ապա Կոմվենցիան պահանջում է որպեսզի այդ միջոցները վերանայվեն և/կամ նոր, առավել արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկվեն: Նմանապես, Կոմիտեի ընկալումը և արդյունավետ միջոցների կապակցությամբ տրված պարզաբանումները գտնվում են շարունակական զարգացման գործընթացում ճիշտ այնպես, ինչպես, ցավոք, զարգանում են խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի մեթոդները:

II. Բացարձակ արգելք

5. 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ խոշտանգումների արգելքը բացարձակ և անսահմանափակ բնույթ է կրում: Այն շեշտադրում է,

որ ոչ մի բացառիկ իրադրություն, ինչպիսին էլ այն լինի, չի կարող վկայակոչվել մասնակից պետության կողմից ի արդարացումն իր իրավասությանը ենթակա ցանկացած տարածքում իրականացված խոշտանգումների: Կոնվենցիան նման իրադրությունների շարքում նշում է պատերազմի առկայությունը կամ պատերազմի վտանգը, ներքին քաղաքական անկայունությունը կամ ցանկացած այլ արտակարգ իրավիճակ: Սա ներառում է ահաբեկչության կամ բռնությամբ կատարվող հանցագործության, ինչպես նաև միջազգային կամ ոչ միջազգային զինված հակամարտության ցանկացած վտանգ: Կոմիտեն լրջորեն հետաքրքրված է և բացարձակապես մերժում է պետությունների յուրաքանչյուր ջանք՝ ուղղված խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի՝ որպես հասարակական անվտանգությունն ապահովելու կամ չնախատեսված կոնկրետ և այլ իրավիճակները կանխելու միջոցի արդարացմանը: Նմանապես, այն մերժում է յուրաքանչյուր կրոնական կամ ավանդութային հիմնավորում, որը խախտում է այս բացարձակ արգելքը: Կոմիտեն գտնում է, որ համաներումները կամ այլ խոչընդոտները, որոնք արգելք են հանդիսանում խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձանց նկատմամբ անհապաղ և արդար քննություն իրականացնելու և պատիժ սահմանելու համար կամ մատնացույց են անում նման ցանկության բացակայությունը, խախտում են անսահմանափակելիության սկզբունքը:

6. Կոմիտեն Կոնվենցիայի բոլոր մասնակից պետություններին հիշեցնում է Կոնվենցիայի վավերացմամբ նրանց կողմից ստանձնված պարտականությունների անսահմանափակելի բնույթի մասին: 2001 թվականի սեպտեմբերի 11-ի հարձակումների հետևանքների քննության ժամանակ Կոմիտեն մասնավորեցրեց, որ 2-րդ հոդվածով սահմանված պարտականությունները («ոչ մի բացառիկ իրադրություն, ինչպիսին էլ որ այն լինի... չի կարող վկայակոչվել ի արդարացումն խոշտանգման»), 15-րդ հոդվածով (խոշտանգման արդյունքում տրված ցանկացած վկայություն որպես ապացույց օգտագործելու արգելքը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վկայությունն օգտագործվում է ընդդեմ խոշտանգում կատարելու մեջ մեղադրվող անձի) և 16-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները (դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ

պատժի արգելքը) «պետք է պահպանվեն բոլոր դեպքերում»:¹ Կոմիտեն գտնում է, որ 3-րդ և 15-րդ հոդվածները նմանապես պարտավորեցնող են, երբ կիրառվում են երկուստեք՝ խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի նկատմամբ: Կոմիտեն ճանաչում է, որ մասնակից պետությունները կարող են ընտրել այս պարտականությունների իրականացման միջոցներ՝ պայմանով, որ դրանք լինեն արդյունավետ և համապատասխանեն Կոնվենցիայի առարկային և նպատակներին:

7. Կոմիտեն նաև հասկանում է, որ «իր իրավասությանը ենթակա ցանկացած տարածք» հայեցակարգը, որը կապված է անսահմանափակելիության սկզբունքի հետ, ներառում է ցանկացած տարածք կամ հաստատություն և պետք է կիրառվի պաշտպանելու համար յուրաքանչյուր անձի, քաղաքացու կամ ոչ քաղաքացու՝ առանց խտրականության, թե այն *de jure* կամ *de facto* գտնվում է մասնակից պետության վերահսկողության տակ: Կոմիտեն շեշտադրում է, որ խոշտանգումը կանխարգելելու՝ պետության պարտականությունը վերաբերում է բոլոր անձանց, ովքեր *de jure* կամ *de facto* գործում են մասնակից պետության անունից, նրա հետ փոխկապակցված կամ նրա կարգադրությամբ: Հրատապ խնդիր է, որ յուրաքանչյուր մասնակից պետություն մանրակրկիտ հսկողություն իրականացնի իր պաշտոնատար անձանց և իր կարգադրությամբ գործող անձանց նկատմամբ, վերհանի ու Կոմիտեին զեկուցի խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի ցանկացած միջադեպ, որը տեղի է ունեցել, ի թիվս այլոց, հակահարեկչական միջոցառումների իրականացման հետևանքով, և այն միջոցառումների մասին, որոնք ձեռնարկվել են քննելու, պատժելու և ապագայում խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի դեպքերը կանխելու նպատակով, պատշաճ ուշադրություն դարձնելով երկուստեք՝ անմիջական իրավախախտների և ենթակայության շղթայում գտնվող անձանց իրավական պատասխանատվությանը՝ անկախ վերջիններիս գործողություններում դրոշխության, կամահայտնության կամ լռելյայն համաձայնության առկայությունից:

¹ 2001 թվականի նոյեմբերի 22-ին Կոմիտեն ներկայացրել է պաշտոնական հաշվետվություն՝ կապված սեպտեմբերի 11-ի դեպքերի հետ, որն ուղարկվել է Կոնվենցիայի մասնակից բոլոր պետություններին (A/57/44, կետեր 17-18):

III. Խոշտանգումները կանխելու նպատակով արդյունավետ միջոցառումներ ձեռնարկելու պարտականության բովանդակությունը

8. Մասնակից պետությունները պետք է խոշտանգումների հետ կապված հանցագործությունները քրեական օրենսգրքի իմաստով պատժելի դարձնեն՝ պահպանելով առնվազն Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով սահմանված՝ խոշտանգման տարրերը և 4-րդ հոդվածի պահանջները:
9. Կոնվենցիայի բնորոշման և ներպետական օրենսդրության մեջ ներառված հասկացության միջև առկա լուրջ հակասությունները հիմք են հանդիսանում անպատժելիության իրական կամ հնարավոր սողանցքերի ձևավորման համար: Որոշ դեպքերում, եթե անգամ նմանատիպ լեզուներ են օգտագործվում, Կոնվենցիայի թեև նման լեզուներ կարող են կիրառվել, սակայն դրա նշանակությունը կարող է պայմանավորվել ներպետական օրենսդրության կամ դատական մեկնաբանությամբ, ուստի Կոմիտեն հորդորում է յուրաքանչյուր մասնակից պետության հանդզվել, որ իր պետական բոլոր մարմինները պահպանում են Կոնվենցիայով նախատեսված բնորոշումը՝ պետության պարտականությունը սահմանելու նպատակով: Միաժամանակ, Կոմիտեն ճանաչում է, որ ավելի լայն ներպետական բնորոշումները նույնպես աջակցում են սույն Կոնվենցիայի առարկային և նպատակին՝ պայմանով, որ դրանք բովանդակում են առնվազն Կոնվենցիայի չափանիշները և կիրառվում են դրանց համապատասխան: Մասնավորապես, Կոմիտեն շեշտում է, որ 1-ին հոդվածում ամրագրված տարրերի ձգտումները և նպատակները ներառում են իրավախախտների շարժառիթների ոչ թե սուբյեկտիվ, այլ կոնկրետ հանգամանքներում օբյեկտիվ գնահատումը: Անհրաժեշտ է նաև քննություն իրականացնել և պարզել ենթակայության շղթայում գտնվող անձանց, ինչպես նաև անմիջական իրավախախտ(ներ)ի պատասխանատվությունը:
10. Կոմիտեն ճանաչում է, որ մասնակից պետությունների մեծամասնությունն իրենց քրեական օրենսգրքերում որոշակի վարքագիծը որակել կամ սահմանել են որպես վատ վերաբերմունք: Խոշտանգման համենատ, վատ վերաբերմունքը կարող է տարբերվել պատճառվող ցավի և տառապանքի խստությամբ և չի պահանջում անթույլատրելի նպատակների առկայության ապացուցում: Կոմիտեն շեշտադրում է, որ Կոնվենցիայի խախտում կհանդիսանա արարքը միայն որպես վատ վերաբերմունք որակելն այն դեպքերում, երբ առկա են նաև խոշտանգման տարրեր:

11. Սահմանելով, որ խոշտանգման հանցանքը տարբերվում է սովորական բռնությունից կամ այլ հանցագործություններից, Կոմիտեն գտնում է, որ մասնակից պետություններն ուղղակիորեն կաջակցեն խոշտանգումը և վատ վերաբերմունքը կանխելու՝ Կոնվենցիայի առանցքային նպատակի իրականացմանը: Այս վերտառությանը և բնորոշմանը հանցագործության նախատեսումը կաջակցի Կոնվենցիայի նպատակին, *inter alia*, զգուշացնելով յուրաքանչյուրին, այդ թվում՝ իրավախախտներին, տուժողներին և հանրությանը խոշտանգման հանցանքի՝ առանձնապես ծանր լինելու մասին: Այս հանցագործության քրեականացումը նաև (a) կշեշտադրի հանցագործության առանձնապես ծանր բնույթը հաշվի առնող համապատասխան պատժի անհրաժեշտությունը, (b) կամրապնդի ինքնին արգելքի կանխարգելիչ ազդեցությունը, (c) կբարձրացնի պատասխանատու պաշտոնատար անձանց ունակությունը՝ կապված այնպիսի առանձին հանցագործության բացահայտման հետ, ինչպիսին խոշտանգումն է և (d) հնարավորություն և իրավասություն կտա հասարակությանը վերահսկելու և, անհրաժեշտության դեպքում, վիճարկելու պետության գործողությունները, ինչպես նաև անգործությունը, որը խախտում է Կոնվենցիան:
12. Մասնակից պետությունների լավագույն զեկույցների վերանայման, անհատական տեղեկությունների քննության և զարգացումների ուսումնասիրության միջոցով Կոմիտեն իր եզրափակիչ դիտարկումներում թվարկել է արդյունավետ միջոցների վերաբերյալ իր ընկալումները, որոնց լուսաբանումները մենք շարադրել ենք այստեղ: Երկուստեք՝ 2-րդ հոդվածի ընդհանուր կիրառման սկզբունքների և Կոնվենցիայի առանձին հոդվածների վրա հիմնված զարգացումների իմաստով Կոմիտեն առաջարկում է սահմանել որոշակի գործողությունների իրականացում, որոնք կբարձրացնեն խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի կանխմանն ուղղված՝ մասնակից յուրաքանչյուր պետության անհրաժեշտ և պատշաճ ունակությունը, և այդպիսով կօժանդակի մասնակից պետությունների կողմից իրենց օրենսդրությունն ու պրակտիկան Կոնվենցիային լիովին համապատասխանեցնելուն:
13. Որոշակի հիմնարար սկզբունքներ կիրառելի են ազատությունից զրկված բոլոր անձանց նկատմամբ: Դրանցից մի քանիսն ամրագրված են Կոնվենցիայում, և Կոմիտեն համառորեն հորդորում է մասնակից պետություններին կիրառել դրանք: Կոմիտեի հանձնարարականները, որոնք կապված են արդյունավետ միջոցների հետ, նպատակ են հետապնդում պարզաբանել կոնկրետ ելակետային դրույթները և սպառիչ չեն: Այդ երաշխիքները ներառում են, *inter*

alia, ձերբակալված անձանց պաշտոնական գրանցման պահպանումը, իրենց իրավունքների մասին տեղեկացվելու՝ ձերբակալված անձանց իրավունքը, անհապաղ անկախ իրավական և բժշկական օգնություն ստանալու և հարազատների հետ կապվելու իրավունքը, կալանավորման և ազատագրկման վայրերի ստուգման և այցելության անկողմնակալ կառուցակարգերի ձևավորման անհրաժեշտությունը, կալանավորված և խոշտանգման ու վատ վերաբերմունքի ռիսկային խմբում գտնվող անձանց հնարավորությունը դիմելու դատական և այլ ընթացակարգերի, որոնք անհապաղ և անկողմնակալ կքննեն նրանց բողոքները, կպաշտպանեն նրանց իրավունքները և կվիճարկեն նրանց կալանավորման կամ նրանց նկատմամբ դրսևորված վերաբերմունքի օրինականությունը:

14. Նախքան Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելն առկա պրակտիկան ընդլայնել է Կոմիտեի ընկալումները խոշտանգումների արգելքի սահմանների ու բնույթի, խոշտանգումների մեթոդների, դրա իրականացման պայմանների և հետևանքների, ինչպես նաև տարբեր իրավիճակներում դրանք կանխելու արդյունավետ միջոցների հայտնաբերման վերաբերյալ: Օրինակ՝ Կոմիտեն շեշտադրել է նույն սեռական անձեռնմխելիության կարևորությունն առանձին մնալու դեպքում: Կանխարգելման նոր մեթոդների (այն է՝ բուրդ հարցաքննությունների տեսաձայնագրումը, քննության այնպիսի ընթացակարգերի կիրառումը, ինչպիսիք նախատեսված են 1999 թվականի² Ստամբուլյան արձանագրությամբ, կամ հասարակության կրթության, կամ փոքրամասնությունների պաշտպանության նկատմամբ նոր մոտեցումների սահմանումը) հայտնաբերման, ստուգման և դրանց արդյունավետության հաստատման դեպքում 2-րդ հոդվածն իրավասություն է տալիս հիմնվել մնացած հոդվածների վրա և ընդլայնել խոշտանգումների կանխարգելման համար պահանջվող միջոցների սահմանները:

IV. Պետության պարտականությունների և պատասխանատվության սահմանները

15. Կոնվենցիան պարտականություններ է նախատեսում մասնակից պետությունների և ոչ անհատների համար: Պետությունները մի-

² *խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ քննության և փաստաթղթավորման ուղեցույց:*

ջազգային պատասխանատվություն են կրում իրենց պաշտոնատար և այլ անձանց, այդ թվում՝ գործակալների, գաղտնի տեղեկատուների և պաշտոնական լիազորությունների շրջանակներում կամ պետության անունից, պետության հետ փոխկապակցված, վերջինիս ղեկավարության կամ վերահսկողության ներքո կամ օրենքով սահմանված այլ կերպ գործող անձանց գործողությունների և անգործության համար: Հետևաբար, յուրաքանչյուր պետություն պետք է արգելի, կանխի և փոխհատուցում տրամադրի ձերբակալման ընթացքում կամ վերահսկողության ներքո, օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկներում, հիվանդանոցներում, դպրոցներում, երեխաների, ծերերի, հոգեկան հիվանդ կամ անգործունակ անձանց խնամքով զբաղվող, զինվորական ծառայության և այլ հաստատություններում գտնվելու ժամանակ խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի համար, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ պետության չմիջամտելը կխթանի և կավելացնի թաքնված ձևով վնաս պատճառելու վտանգը: Կոնվենցիան, սակայն, չի սահմանափակում միջազգային պատասխանատվության տեսակները, որոնք պետությունները կամ անհատները կարող են կրել խոշտանգումներ և վատ վերաբերմունք իրականացնելու համար միջազգային սովորության իրավունքի և այլ պայմանագրերի հիման վրա:

16. 2-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պետք է ձեռնարկի արդյունավետ միջոցներ կանխելու համար խոշտանգման դեպքերը ոչ միայն իր ինքնիշխանության ներքո գտնվող տարածքում, այլ նաև «իր իրավասությանը ենթակա ցանկացած տարածքում»: Կոմիտեն ճանաչում է, որ «ցանկացած տարածք» ներառում է բոլոր այն տարածքները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի, լրիվ կամ մասամբ, de jure կամ de facto, միջազգային իրավունքին համապատասխան գտնվում են պետության արդյունավետ վերահսկողության ներքո: 2-րդ, ինչպես նաև 5-րդ, 11-րդ, 12-րդ, 13-րդ և 16-րդ հոդվածներում առկա՝ «ցանկացած տարածք» վկայակոչումը վերաբերում է արգելված այն գործողություններին, որոնք իրականացվել են ոչ միայն մասնակից պետությունում գրանցված նավերի կամ օդանավերի վրա, այլ նաև ռազմական օկուպացիայի կամ խաղաղապահ գործողությունների ընթացքում և այնպիսի վայրերում, ինչպիսիք են դեսպանատները, զինվորական կայազորները, կալանավորման վայրերը և այլ տարածքներ, որոնց նկատմամբ պետությունն իրականացնում է փաստացի կամ արդյունավետ վերահսկողություն: Կոմիտեն նշում է, որ այս մեկնաբանությունն ամրապնդում է 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի (b) կետը, որի համաձայն՝ մասնակից պետությունը պետք է միջոց-

ներ ձեռնարկի արդարադատություն իրականացնելու այն դեպքերում, «երբ ենթադրյալ հանցագործը պետության քաղաքացին է»: Կոմիտեն գտնում է, որ 2-րդ հոդվածի իմաստով «տարածքի» սահմանները պետք է ներառեն նաև այն իրավիճակները, երբ մասնակից պետությունն ուղղակի կամ անուղղակի, de facto կամ de jure իրականացնում է վերահսկողություն կալանավորված անձանց նկատմամբ:

17. Կոմիտեն գտնում է, որ մասնակից պետությունները պարտավոր են ձեռնարկել արդյունավետ միջոցներ կանխելու պետական իշխանության մարմինների և պաշտոնական լիազորություններ իրականացնող այլ անձանց կողմից Կոմվենցիայում նշված խոշտանգումների ուղղակի իրականացումը դրդչության, սադրանքի, խթանման, լռելյայն համաձայնելու կամ այլ կերպ մասնակցելու կամ հանցակցելու միջոցով: Այսպիսով, մասնակից պետությունները պետք է ձեռնարկեն արդյունավետ միջոցներ կանխելու համար նման պաշտոնատար կամ օրենքով սահմանված կարգով պաշտոնական լիազորություններ իրականացնող անձանց կողմից խոշտանգման ցանկացած գործողություն կատարելու կամահայտնությունը կամ լռելյայն համաձայնությունը: Կոմիտեն եզրակացնում է, որ մասնակից պետությունները գործում են ի խախտումն Կոմվենցիայի, երբ նրանք չեն իրականացնում այս պարտականությունները: Օրինակ, երբ կալանավորված անձանց պահելու վայրերը մասնավոր սեփականություն են հանդիսանում կամ մասնավոր անձանց կողմից ստուգայցերի են ենթարկվում, Կոմիտեն գտնում է, որ դրանց անձնակազմերը գործում են պաշտոնական լիազորությունների շրջանակներում, քանի որ պատասխանատու են պետության գործառույթների իրականացման համար՝ առանց սահմանափակելու պետական մարմինների կողմից վերահսկողության իրականացման և խոշտանգումներն ու վատ վերաբերմունքը կանխելու համար անհրաժեշտ բոլոր արդյունավետ միջոցների ձեռնարկման հետ կապված պարտականությունների կատարումը:
18. Կոմիտեն պարզաբանում է, որ եթե պետական մարմինները կամ պաշտոնական լիազորությունների շրջանակներում կամ օրենքով սահմանված կարգով գործող այլ անձինք գիտեն կամ ողջամիտ հիմքեր ունեն հավատալու, որ խոշտանգումները կամ վատ վերաբերմունքն իրականացվել են ոչ պետական պաշտոնատար կամ մասնավոր հիմունքներով գործող անձանց կողմից, և նրանք պատշաճ ջանասիրություն չեն դրսևորում այդ արարքները Կոմվենցիային համապատասխան կանխելու, քննելու, դրանք իրակա-

նացրած ոչ պաշտոնատար կամ մասնավոր անձանց մեղադրելու և պատժելու համար, ապա պետությունը Կոնվենցիայի հիման վրա պատասխանատվություն է կրում, և վերջինիս պաշտոնատար անձինք պետք է դիտվեն որպես կատարող, հանցակից կամ Կոնվենցիայի հիման վրա այլ կերպ պատասխանատու նման անթույլատրելի գործողություններ կատարելու կամահայտնության կամ լռելյայն համաձայնության համար: Երբ պետությունների կողմից պատշաճ ջանասիրություն չդրսևորելը, գործողությունների դադարեցման, սանկցավորման և խոշտանգման զոհերին բողոքարկման ընթացակարգ չտրամադրելն աջակցում և հնարավորություն է տալիս ոչ պետական մարմիններին անպատժելիորեն կատարել Կոնվենցիայի իմաստով անթույլատրելի գործողություններ, ապա պետության անտարբերությունը կամ անգործությունը հանդիսանում է խթանման ձև և/կամ *de facto* թույլտվություն: Կոմիտեն այս սկզբունքը կիրառում է այն դեպքերում, երբ մասնակից պետությունները չեն կանխում և չեն պաշտպանում տուժողներին սեռային պատկանելության հիմքով իրականացված այնպիսի բռնություններից, ինչպիսիք են բռնաբարությունը, ընտանեկան բռնությունները, կանանց սեռական խեղումը և թրաֆիքինգը:

19. Վերոգրյալից բացի, եթե անձը տեղափոխվել կամ ուղարկվել է կալանավայր կամ այնպիսի անհատի կամ հաստատության վերահսկողության ներքո, որոնք հայտնի են եղել խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի մեջ ներգրավված լինելով, կամ չեն նախատեսել համապատասխան երաշխիքներ, ապա պետությունը պատասխանատու է, և վերջինիս պաշտոնատար անձինք պետք է պատժվեն ի խախտումն 2-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ խոշտանգումների կանխման արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկելու պարտականության՝ կատարված տեղափոխությունը կարգադրելու, թույլատրելու կամ դրան մասնակցելու համար: Կոմիտեն արտահայտել է իր մտտեցումն այն դեպքերի վերաբերյալ, երբ մասնակից պետություններն ուղարկում են անձանց նման վայրեր՝ առանց օրենքով սահմանված պատշաճ ընթացակարգի պահպանման, ինչպես դա նախատեսված է 2-րդ և 3-րդ հոդվածներով:

V. Այն անձանց և խմբերի պաշտպանությունը, ովքեր խոցելի են դարձել խտրականության կամ մեկուսացման պատճառով

20. Խտրականության արգելման սկզբունքը մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնական և ընդհանուր սկզբունքն է և հիմնարար նշանակություն ունի Կոնվենցիայի մեկնաբանման և կիրառման համար: Խտրականության արգելումն ինքնին ներառված է Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի 1-ին մասում առկա խոշտանգման

սահմանման մեջ, որն ուղղակիորեն արգելում է որոշակի գործողություններ, որոնք իրականացվում են *«ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ամեն մի այլ պատճառով»*: Կոմիտեն շեշտում է, որ հոգեկան կամ ֆիզիկական բռնության կամ վիրավորանքի խտրական կիրառությունը կարևոր գործոն է պարզելու համար, թե գործողությունը հանդիսանում է խոշտանգում, թե՛ ոչ:

21. Կոնկրետ փոքրամասնությունների կամ մեկուսացված անձանց կամ բնակչության պաշտպանությունը հատկապես խոշտանգման սպառնալիքի առկայության դեպքում հանդիսանում է խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի կանխման պարտականության մաս: Մասնակից պետությունները պետք է հավաստեն, որ Կոնվենցիայով նախատեսված պարտականությունների առաջացման դեպքում, իրենց օրենսդրությունները գործնականորեն կիրառելի են բոլոր անձանց նկատմամբ՝ անկախ ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ պատկանելությունից, տարիքից, կրոնական հավատքից կամ որոշակի խմբի պատկանելությունից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, սեռային պատկանելությունից, սեռական կողմնորոշումից, տրանսսեռային անհատականությունից, հոգեկան կամ այլ տկարությունից, առողջական վիճակից, տնտեսական կամ բնածին կարգավիճակից, կալանավորման հիմքերից, այդ թվում՝ քաղաքական հանցագործությունների կամ ահաբեկչության մեջ մեղադրվող, քաղաքական ապաստան խնդրող անձինք, փախստականները կամ միջազգային պաշտպանության տակ գտնվող կամ այլ կարգավիճակ կամ ոչ բարենպաստ բնորոշում ունեցող անձինք: Մասնակից պետությունները պետք է, հետևաբար, հավաստեն խոշտանգման առանձնակի սպառնալիքի տակ գտնվող խմբերի անդամների պաշտպանությունը՝ ամբողջապես մեղադրելով և պատժելով այս անձանց նկատմամբ բռնության և վիրավորանքի բոլոր դեպքերի համար պատասխանատու անձանց և հավաստելով կանխարգելման և պաշտպանության այլ դրական միջոցների փոխատեղումը (իմպլեմենտացիան), որոնք ներառում են, սակայն չեն սահմանափակում վերն ընդգծված միջոցները:
22. Պետությունների զեկույցներում հազվադեպ է բացակայում առանձնահատուկ և բավարար տեղեկություն կանանց առումով Կոնվենցիայի փոխատեղման (իմպլեմենտացիայի) վերաբերյալ: Կոմիտեն շեշտում է, որ սեռային պատկանելությունը որոշիչ գործոն է: Կին լինելու հանգամանքը հատվում է այլ այնպիսի անհատականացնող բնութագրիչների հետ, ինչպիսիք են ռասան, ազգությունը, կրոնը, սեռական կողմնորոշումը, տարիքը, փախստականի կար-

զավիճակը և այլն, սահմանելու համար, որ կանայք և աղջիկները հանդիսանում են խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի և դրանց հետևանքների առարկա կամ հնարավոր զոհ: Այն հանգամանքները, որոնցում կանայք վտանգի տակ են գտնվում, ներառում են ազատության սահմանափակումը, բժշկական օգնությունը, որը ներառում է, մասնավորապես, վերադարձության հետ կապված որոշումները և առանձին անձանց կողմից համայնքներում և ընտանիքներում իրականացվող բռնությունը: Տղամարդիկ ևս հանդիսանում են Կոնվենցիայով նախատեսված այնպիսի սեռային բռնության զոհ, ինչպիսիք են բռնաբարությունը կամ սեռական բռնությունը և երկուստեք՝ տղամարդիկ և կանայք, տղաները և աղջիկները կարող են հանդիսանալ Կոնվենցիայի խախտման զոհ այն հիմքով, որ փաստացի կամ գիտակցաբար չեն համապատասխանում սոցիալապես որոշված իրենց սեռային դերերին: Մասնակից պետություններից պահանջվում է վերհանել այս իրավիճակները և այն միջոցները, որոնք նրանց զեկույցներում կիրառվել են պատժելու և կանխարգելելու նպատակով:

23. Շարունակական զարգացումը, հետևաբար, արդյունավետ միջոցների առանցքային տարր է հանդիսանում: Կոմիտեն հետևողականորեն խորհուրդ է տալիս, որ մասնակից պետություններն իրենց զեկույցներում նախատեսեն մանրամասն տվյալներ տարիքի, սեռային պատկանելության և այլ որոշիչ գործոնների վերաբերյալ՝ Կոմիտեին հնարավորություն տալու համար պատշաճ գնահատել Կոնվենցիայի փոխատեղումը (իմպլեմենտացիան): Մանրամասն տվյալները հնարավորություն են տալիս մասնակից պետություններին և Կոմիտեին վերհանել, համեմատել և քայլեր ձեռնարկել խտրական վերաբերմունքի քննության նպատակով, որն այլ դեպքում կարող էր աննկատ և չուղարկված մնալ: Մասնակից պետություններից պահանջվում է հնարավորության սահմաններում նկարագրել խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի մակարդակը և դրանց կանխումը, ինչպես նաև բնակչության այնպիսի խմբերի, ինչպիսիք են փոքրամասնությունները, խոշտանգումների զոհերը, երեխաները և կանայք, նկատմամբ իրականացված խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի կանխման դժվարությունները՝ հաշվի առնելով նման խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի իրականացման ընդհանուր և մասնավոր ձևերը:
24. Աշխատանքային խտրականության բացառումը և հետագա ուսուցման իրականացման ակտիվացումն այն դեպքերում, երբ խոշտանգումը կամ վատ վերաբերմունքը կարող է իրականացվել, ևս առանցքային է նման բռնությունների կանխման և կանանց ու փոք-

րամասնություններին հարգելու մշակույթի ձևավորման համար: Պետությունները խրախուսվում են աջակցելու փոքրամասնություններին պատկանող անձանց և կանանց աշխատանքին՝ ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր ոլորտում ներառված՝ մասնավորապես, բժշկական, կրթական, ազատագրկման/կալանավորման, իրավապահ, դատական և իրավական ասպարեզներում: Մասնակից պետությունները պետք է իրենց զեկույցներում ներառեն տեղեկություն այս հարցերում իրենց առաջընթացի վերաբերյալ՝ մանրամասնելով սեռային պատկանելության, ռասայի, ազգության և այլ էական հանգամանքներ:

VI. Կոնվենցիայով նախատեսված այլ կանխարգելիչ միջոցներ

25. Կոնվենցիայի 3-15-րդ հոդվածները սահմանում են առանձնահատուկ կանխարգելիչ միջոցներ, որոնք ենթադրվում է, որ մասնակից պետությունները պետք է կարևորեն խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի կանխման համար, հատկապես ձերբակալման կամ կալանավորման ժամանակ: Կոմիտեն շեշտում է, որ արդյունավետ կանխարգելիչ միջոցներ ձեռնարկելու պարտականությունը գերազանցում է Կոնվենցիայով հատկապես թվարկված կետերը կամ սույն ընդհանուր հանձնարարականի պահանջները: Օրինակ, կարևոր է, որպեսզի ընդհանուր բնակչությունն ուսուցանվի խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի՝ սահմանափակման չենթարկվող արգելքի պատմության, սահմանների և անհրաժեշտության մասին, ինչպես նաև որպեսզի իրավապահ և այլ մարմիններն ուսուցանվեն խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի ճանաչման և կանխարգելման վերաբերյալ: Նմանապես, պաշտոնապես սահմանված կամ սանկցավորված խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ պետությունների զեկույցների վերանայման և գնահատման իր երկարամյա փորձի լույսի ներքո Կոմիտեն հաստատում է պայմանների ստուգման հայեցակարգի կիրառման կարևորությունը կանխելու համար խոշտանգումը և վատ վերաբերմունքն այն իրավիճակներում, երբ բռնությունը կիրառվել է անհատի կողմից: Մասնակից պետությունները պետք է Կոմիտեին ուղղվող իրենց զեկույցներում ներառեն հատկապես մանրամասն տեղեկություն կանխարգելիչ միջոցների իրենց փոխատեղման (ինպլեմենտացիայի) վերաբերյալ, որը մանրամասնվել է համապատասխան օրենքով:

VII. Վերադասի կարգադրությունները

26. Խոշտանգման արգելքի անխախտելիությունն ընդգծվում է վաղուց առկա այն սկզբունքով, որն ամրագրված է 2-րդ հոդվածի

3-րդ մասում, և որի համաձայն՝ վերադասի կամ պաշտոնատար անձի կարգադրությունը երբևէ չի կարող վկայակոչվել որպես խոշտանգման արդարացում: Այսպիսով, ենթակաները չեն կարող ապավինել վերադասի իշխանությանը և պետք է անհատական պատասխանատվություն կրեն: Միաժամանակ, նրանք, ովքեր վերադասի լիազորություններ են իրականացնում, այդ թվում՝ պաշտոնատար անձինք, չեն կարող խուսափել հաշվետու լինելուց կամ խույս տալ քրեական պատասխանատվությունից ենթակաների կողմից իրականացված խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի համար, եթե նրանք գիտեին կամ պետք է իմանային, որ նման անթույլատրելի վարքագիծ է դրսևորվել կամ կարող էր դրսևորվել, և չեն ձեռնարկել ողջամիտ ու անհրաժեշտ կանխարգելիչ միջոցներ: Կոմիտեն անհրաժեշտ է համարում, որ յուրաքանչյուր վերադաս պաշտոնատար անձի պատասխանատվությունը՝ անկախ խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի ուղղակի դրդաբանությունից կամ խրախուսումից կամ դրանք իրականացնելու կամահայտնությունից կամ լռելյայն համաձայնությունից, պետք է ամբողջականորեն քննվի իրավասու, անկախ և անկողմնակալ դատախազական և դատական մարմինների կողմից: Անձինք, ովքեր պնդում են անօրինական կարգադրության վերաբերյալ իրենց տեսակետը կամ ովքեր համագործակցում են, ի թիվս այլոց, վերադաս պաշտոնատար անձանց կողմից իրականացված խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ քննությանը, պետք է պաշտպանված լինեն ցանկացած ներգործությունից:

27. Կոմիտեն կրկնում է, որ սույն ընդհանուր հանձնարարականը չպետք է դիտարկվի ի վնաս որևէ այլ միջազգային իրավական ակտում կամ ազգային օրենսդրության մեջ նախատեսված՝ պաշտպանության առավել բարձր աստիճանի, քանի որ դրանք նախատեսում են Կոնվենցիայի նվազագույն չափանիշները:

ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՍՈՒՆՔԻ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Եվրոպական չափանիշներ
Էրիկ Սվանիձե

EFFECTIVE INVESTIGATION
OF ILL-TREATMENT

Guidelines on European Standards

by
Eric Svanidze

Խմբագիր՝
Լեզվադճական
խմբագիր՝
Տեխնիկական
խմբագիր՝
Կազմի
ձևավորող՝

Դավիթ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Արմինե ՆԱԶԱՐՅԱՆ

Արարատ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

Տիգրան ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

«Անտարես» հրատարակչատուն
Երևան 0009, Մաշտոցի 50ա/1
Հեռ.՝ (+374 10) 58 10 59, 56 15 26
Հեռ./ֆաքս՝ (+374 10) 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am